T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE KOOPERATİFLERE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPOR ÖNERİSİ

GAMZE YAKAR PRITCHARD

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KIYMET TUNCA ÇALIYURT

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Türkiye'de Kooperatiflere Yönelik Sürdürülebilirlik Rapor Önerisi

Hazırlayan: Gamze YAKAR PRITCHARD

ÖZET

Bu çalışmanın ilk amacı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir role sahip olan kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarını incelemek ve hâlihazırda hangi ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik göstergelerini raporlarında açıkladıklarını belirlemektir. Çalışmanın ikinci amacı, kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarındaki açıklamaların sektörlere, kooperatif büyüklüklerine ve raporun yayımlandığı yıla göre farklılıklarını belirlemektir. Çalışmanın son amacı ise Küresel Raporlama Girişimi (GRI) çerçevesine dayalı olarak kooperatifler için sürdürülebilirlik raporunun geliştirilmesidir. Bu amaçla GRI-G4 raporlaması kullanan ve Sürdürülebilirlik Açıklamaları Veri Tabanı'nda (SDD-GRI) yer alan kooperatiflere ait 168 sürdürülebilirlik raporu içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik ve sosyal performans göstergelerinin çevresel performans göstergelerinden daha fazla açıklandığı görülmüştür. Ayrıca finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin ekonomik performans gösterge açıklama düzeylerinin diğer sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategori gösterge açıklama düzeylerinin sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektörlerinde faaliyet gösterenlere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, büyük ölçekli kooperatiflerin sosyal performans gösterge açıklama düzeylerinin küçük ve orta büyüklükteki kooperatiflere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bir diğer sonucunda ise madde analizi bulgularına göre kooperatiflerin 23 adet sürdürülebilirlik göstergesini raporlamakta güçlük çektikleri belirlenmiştir. Bu nedenle bu 23 göstergenin kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda elimine edilmesi önerilmiştir. Sonuç olarak kooperatifler için geliştirilen sürdürülebilirlik raporunda 68 gösterge yer almıştır. Bu çalışmanın

Türkiye'deki kooperatiflerin yayımlayacakları sürdürülebilirlik raporlarına rehberlik etmesi öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Küresel Raporlama Girişimi, Sürdürülebilir Kalkınma, Kooperatif

Name of the Thesis: Sustainability Report Proposal for Cooperatives in Turkey

Prepared by: Gamze YAKAR PRITCHARD

ABSTRACT

The first aim of the present study is to examine the sustainability reports of cooperatives, which may play an important role in achieving the sustainable development goals and help to identify which economic, environmental, and social sustainability indicators cooperatives are currently reporting. The second purpose of the study is to determine the differences of the disclosure in the sustainability reports of cooperatives according to the sectors, cooperative sizes and the year of publication of the report. The final purpose of the study is to develop a sustainability report for cooperatives based on the Global Reporting Initiative (GRI) framework. For this purpose, a total of 168 sustainability reports were examined by using content analysis for cooperatives that use the GRI-G4 reporting, and that are included in the Sustainability Disclosure Database (SDD-GRI). As a result of the study, it was seen that the economic and social performance indicators were more disclosed than the environmental performance indicators. In addition, it was determined that the economic performance indicator disclosure levels of cooperatives that are active in the financial services sector are higher compared with those of cooperatives that are active in other sectors. It was also observed that the labor practices and decent work sub-category indicator disclosure levels of cooperatives active in the agriculture sector are lower compared to those of cooperatives that are active in the healthcare services and financial services sectors. Another outcome of this study was the finding that the social performance indicator disclosure levels for large-scale cooperatives are greater than those of small- and medium-sized cooperatives. According to the item analysis finding as another result of the study it was determined that the cooperatives had difficulty in reporting 23 sustainability indicators. Therefore, the elimination of these 23 indicators prepared for cooperatives was suggested. Consequently, 68 indicators were included in the sustainability report developed for

cooperatives. It is predicted that this study will guide the sustainability reports to be published by cooperatives in Turkey.

Keywords: Sustainability, Sustainability Reporting, Global Reporting Initiative, Sustainable Development, Cooperative

ÖN SÖZ

Bu çalışma kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlarının uygulanabilirliği hakkında bilgi vermenin yanı sıra kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarında hangi sürdürülebilirlik performans göstergelerinin açıklandığını ve kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kooperarifler için uygun ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergelerini tespit ederek kooperatifler için sürdürülebilirlik rapor önerisi sunmaktadır.

Tez çalışması sürecinde bilgisi ve tecrübesiyle bana her aşamada yol gösteren, desteğini her zaman yanımda hissettiğim sevgili danışman hocam sayın Prof. Dr. Kıymet TUNCA ÇALIYURT'a, tez yazım sürecinde değerli bilgi ve katkılarını esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Emel YILDIZ'a ve Doç Dr. Volkan DAYAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarımı gerçekleştirmek üzere beni İngiltere'ye Sheffield Hallam Üniversitesine davet eden ve kooperatifçilik alanındaki engin bilgi ve tecrübesiyle tezimi geliştirmemde yardımcı olan sayın Prof. Dr. Rory RIDLEY-DUFF'a, tez yazım sürecinde bir yıl boyunca beni doktora araştırmacı olarak misafir eden Sheffield Hallam Üniversitesi Business School personeline ve tüm Unit 5 doktora araştırmacılarına tezime olan katkıları ve dostlukları için teşekkür ederim.

Doktora sürecinde her zaman yanımda olan ve manevi desteğini her zaman hissettiğim arkadaşım ve meslektaşım Dr. Sıla BARUT GÖK'e, her sorumu sabırla yanıtlayan ve bilgisini paylaşmaktan asla çekinmeyen Dr. Öğr. Üyesi Şeniz ÖZHAN'a ve tüm Çorlu Meslek Yüksekokulu akademik ve idari personeline teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca şartlar ne olursa olsun maddi ve manevi olarak hiçbir zaman desteğini esirgememiş, her koşulda yanımda olan annem Aysel YAKAR'a, babam Yusuf YAKAR'a, sevgili eşim Tom PRITCHARD'a ve canım ailemin her bir ferdine sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..i
ABSTRACT……iii
ÖNSÖZ…….....v
İÇİNDEKİLER……...vii
TABLOLAR LİSTESİ…….xi
ŞEKİLLER LİSTESİ…….xiv
KISALTMALAR LİSTESİ……....xv
GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM……....4
KOOPERATİFÇİLİK 4
1.1. Kooperatifin Tanımı, Kapsamı ve Özellikleri 4
1.2. Kooperatifçilik Değer ve İlkeleri..... 7
1.3. Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi 11
1.3.1. Dünyada Kooperatifçilik Hareketi 11
1.3.2. Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi 13
1.4. Kooperatiflerin Sınıflandırılması 18
1.5. Türkiye'de Kooperatiflerin Sınıflandırılması..... 21
1.5.1. Tarımsal Kooperatifler..... 23
1.5.1.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 25
1.5.1.2. Sulama Kooperatifleri 26
1.5.1.3. Su Ürünleri Kooperatifleri 27
1.5.1.4. Pancar Ekicileri Kooperatifleri 28
1.5.1.5. Tarım Kredi Kooperatifleri 29
1.5.1.6. Tarım Satış Kooperatifleri..... 30
1.5.2. Tarım Dışı Kooperatifler 33
1.5.2.1. Tüketim Kooperatifleri 33
1.5.2.2. Konut Kooperatifleri 36
1.5.2.3. Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri 38

1.5.2.4. Eczacı Kooperatifleri 40
1.5.2.5. Kadın Kooperatifleri 41
1.5.2.6. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri 42
İKİNCİ BÖLÜM……....44
KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE RAPORLAMASI 44
2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi 45
2.2. Kooperatiflerin Sürdürülebilir Kalkınmaya Katkıları 52
2.3. Kurumsal Sürdürülebilirlik 55
2.4. Kurumsal Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Unsur ve Teoriler 57
2.4.1. Sürdürülebilir Gelişme 58
2.4.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk 63
2.4.3. Sosyal Paydaş Teorisi 65
2.4.4. Kurumsal Hesap Verebilirlik Teorisi 67
2.5. Sürdürülebilirliğin ‘‘Üçlü Performans’’ Yaklaşımı 68
2.5.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik 70
2.5.2. Çevresel Sürdürülebilirlik 71
2.5.3. Sosyal Sürdürülebilirlik 73
2.6. Sürdürülebilirlik Raporlaması 74
2.6.1. Küresel Raporlama Girişimi Rehberi (Global Reporting Initiative-GRI) 82
2.6.2. Diğer Raporlama İlke ve Rehberleri 87
2.7. Kooperatifler ve Sürdürülebilirlik Raporlaması Arasındaki İlişki 90
2.8. Sürdürülebilirlik ve Raporlamasıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar 95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 105
TÜRKİYE’DE KOOPERATİFLERE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPOR ÖNERİSİ 105
3.1. Araştırmanın Amacı 105
3.2. Araştırmanın Önemi 106
3.3. Araştırmanın Kısıtları 107
3.4. Araştırmanın Metodolojisi 107
3.4.1. Araştırmanın Hipotezleri 109
3.4.2. Araştırmanın Değişkenleri 110
3.4.3. Örneklem Seçimi ve Veri Toplama Yöntemi 112

3.4.4. Verilerin Analizi ve Kullanılan İstatistiki Teknikler 113
3.5. Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar 114
3.5.1. Araştırma Kapsamındaki Frekans Analizleri..... 114
3.5.2. Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 126
3.5.2.1. Sektörlere Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 127
3.5.2.2. Sektörlere Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 130
3.5.2.3. Sektörlere Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 135
3.5.2.3.1. Sektörlere Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 135
3.5.2.3.2. Sektörlere Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 138
3.5.2.3.3. Sektörlere Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 141
3.5.2.3.4. Sektörlere Göre Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 144
3.5.2.4. Sektörlere Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 146
3.5.2.5. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 148
3.5.2.6. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 150
3.5.2.7. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 152
3.5.2.7.1. Kooperatif Büyüklüğüne Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 152
3.5.2.7.2. Kooperatif Büyüklüğüne Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 154
3.5.2.7.3 Kooperatif Büyüklüğüne Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 156
3.5.2.7.4. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 157

3.5.2.8. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 159
3.5.2.9. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 160
3.5.2.10. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 161
3.5.2.11. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 163
3.5.2.11.1. Rapor Yayımlanma Yılına Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 163
3.5.2.11.2. Rapor Yayımlanma Yılına Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 165
3.5.2.11.3. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması..... 166
3.5.2.12. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması 168
3.5.3. Kooperatiflere Yönelik Sürdürülebilirlik Rapor Önerisi 169
3.5.3.1. Ekonomik Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları 171
3.5.3.2. Çevresel Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları 173
3.5.3.3. Sosyal Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları.... 176
3.5.3.3.1. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları 176
3.5.3.3.2. İnsan Hakları Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları..... 178
3.5.3.3.3. Toplum Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları 180
3.5.3.3.4. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları..... 182
3.6 Sonuç ve Öneriler..... 183
KAYNAKÇA..... 193
EKLER..... 221

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kooperatifçilikle İlgili Temel Kanunlar 16
Tablo 2. Türkiye'de Kooperatifler ve Ortak Sayıları 21
Tablo 3. Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Oluşumlar 59
Tablo 4. Sürdürülebilirlik Raporlamasıyla İlgili Standart ve İlkeler 78
Tablo 5. GRI G4 Raporlama İlkeleri 84
Tablo 6. GRI G4 Kılavuzlarında Yer Alan Özel Standartlar Bildirimlere Ait Kategori ve Unsurlar 86
Tablo 7. Sürdürülebilirlik ve Raporlamasıyla İlgili Literatür Taraması 95
Tablo 8. GRI G4 Performans Gösterge Kategorileri 111
Tablo 9. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Dağılımlar 114
Tablo 10. Sektörlere Göre Dağılımlar 115
Tablo 11. Ülkelere Göre Dağılımlar 115
Tablo 12. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Dağılımlar 117
Tablo 13. Dış Güvence Denetimi Uygulamasına Göre Dağılımlar 118
Tablo 14. Rapor Sayfa Sayısına Göre Dağılımlar 118
Tablo 15. Ekonomik Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 119
Tablo 16. Çevresel Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 120
Tablo 17. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 122
Tablo 18. İnsan Hakları Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 123
Tablo 19. Toplum Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 124
Tablo 20. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları 125
Tablo 21. Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Normallik Testi Sonuçları 127
Tablo 22. Ekonomik Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 128
Tablo 23. Çevresel Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 130

Tablo 24. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 136
Tablo 25. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 139
Tablo 26. Toplum Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 142
Tablo 27. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları 144
Tablo 28. Sektörlere Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları 146
Tablo 29. Ekonomik Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 149
Tablo 30. Çevresel Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 151
Tablo 31. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 153
Tablo 32. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 155
Tablo 33. Toplum Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 156
Tablo 34. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları 158
Tablo 35. Kooperatiflerin Büyüklüğüne Göre Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları 159
Tablo 36. Ekonomik Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 161
Tablo 37. Çevresel Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 162
Tablo 38. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 164

Tablo 39. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 165
Tablo 40. Toplum Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 166
Tablo 41. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları 167
Tablo 42. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları 168
Tablo 43. Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 172
Tablo 44. Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 174
Tablo 45. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 177
Tablo 46. İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 179
Tablo 47. Toplum Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 181
Tablo 48. Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar 182
Tablo 49. Kooperatifler İçin Önerilen Ekonomik Performans Göstergeleri 186
Tablo 50. Kooperatifler İçin Önerilen Çevresel Performans Göstergeleri 186
Tablo 51. Kooperatifler İçin Önerilen İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri 187
Tablo 52. Kooperatifler İçin Önerilen İnsan Hakları Performans Göstergeleri 189
Tablo 53. Kooperatifler İçin Önerilen Toplum Performans Göstergeleri 189
Tablo 54. Kooperatifler İçin Önerilen Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri 190

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kooperatif ve Sürdürülebilirlik Arasındaki İlişki 53
Şekil 2. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Diğer İlişkili Kavramlar 56
Şekil 3. Kurumsal Sürdürülebilirliğin Gelişimi 57
Şekil 4. İşletmelerde Paydaş Model 66
Şekil 5. Sürdürülebilirliğin Üç Boyutunun Kesişiminin Görselleştirilmesi 69

KISALTMALAR LİSTESİ

DFIF: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

EC: Ekonomik (Economic)

EN: Çevresel (Environmental)

GRI: Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initative)

GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla

GTB: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

GTHB: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

HR: İnsan Hakları (Human Rights)

ICA: Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Cooperative Alliance)

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

ISO: Uluslararası Standartlar Organizasyonu (International Organization for Standardization)

IUCN: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature)

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KSS: Kurumsal Sosyal Sorumluluk

LA: İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş (Labor Practices and Decent Work)

MDGs: Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals)

MNEs: Çokuluslu İşletmeler (Multinational Enterprises)

NACE: Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması (Nomenclature of Economic Activities)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development)

PR: Ürün Sorumluluğu (Product Responsibility)

SDD: Sürdürülebilirlik Açıklamaları Veri Tabanı (Sustainability Disclosure Database)

SKA: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

SO: Toplum (Society)

TESKOMB: Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği

TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

TRGM: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

UN: Birleşmiş Milletler (United Nations)

UNGC: Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact)

UNPRI: Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri (United Nations Principles of Responsible Investment)

WBCSD: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development)

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development)

GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için arzu edilen bir geleceğe ya da daha iyi bir dünyaya yönelik değer değişimi, ahlaki gelişim, toplumsal yeniden yapılanma veya dönüşümü sağlamak için sürdürülebilir kalkınma önemli bir hedef haline gelmiştir (Gladwin vd., 1995:876). Ancak günümüzde geçerliliğini hala koruyan "kazanan hepsini alır" yaklaşımı "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)" nı başarmada bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumun çevresel, ekonomik ve sosyal anlamda uzun vadede sürdürülemez bir gidişat meydana getirdiği görülmektedir (Hawken, 2010; Laliberte, 2013). Buna karşın kooperatifler dayanışma ve iş birliği gibi benzersiz kendine has özellikleri sayesinde ekonomik, çevresel ve sosyal konularda dengeli ve bütünleşik bir yaklaşım sergileyerek var olan ve belirsiz gelecekte karşılaşılabilecek birçok sorunun çözümü için bize yol gösterme potansiyeline sahiptir (Yakar Pritchard ve Çalıyurt, 2021:1). Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) (2013) yayımlamış olduğu "Blueprint" adlı raporda kooperatiflerin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilirliğe olumlu katkı yaptıklarını belirtmiştir.

Kooperatif girişimler hızla büyüyen bir alandır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmektedir. Kooperatiflerin refah maksimizasyonunda ve sosyo-ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadıkları sıklıkla belirtilmektedir (Kinyuira, 2015:13). Günümüzde kooperatifler ve ortak girişimler gelişmiş ülke ekonomilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. ICA ve EURICSE (2021) yayımlamış oldukları ‘‘The World Co-operative Monitor (Dünya Kooperatif Monitörü)" adlı raporda dünya genelinde 300 büyük kooperatifin toplam yıllık cirosunun 2.14 trilyon US$ (ABD Doları)'nı aştığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, kooperatifler ekonomik krizlerde de dayanıklılık göstermektedirler. 2008 yılındaki ekonomik krizde kooperatif bankalarının ve kredi birliklerinin iyi performans gösterdikleri görülmüştür (ICA, 2013). Bu durum kooperatiflerin daha istikrarlı bir finansal sektörün varlığına da katkı sağladığının kanıtıdır. Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de

kooperatifçilik sürekli gelişme göstererek ekonomik ve sosyal yönden önem taşıyan bir yapıya ulaşmıştır. 2021 yılı verilerine göre, Türkiye'de tarımsal ve tarım dışı alanlarda olmak üzere 38 farklı konuda faaliyet gösteren 51.918 kooperatif ve 6.135.790 kooperatif ortağı bulunmaktadır.

Yıllar içerisinde artan sayıda kuruluşun özellikle sürdürülebilirlik raporlama faaliyetlerini uygulamaya başladığı görülmektedir. Sürdürülebilirlik raporları, iç ve dış paydaşlara, işletmenin yaptığı faaliyetlerin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri ve sonuçları hakkında bütünleşik biçimde bilgi sağlamayı amaçlayan bir iletişim aracıdır (Habek ve Wolniak, 2016; Daub, 2007). Şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel niteliklere sahip olan kooperatiflerin, finansal etkilerin ötesinde sosyal ve çevresel konularda da raporlama yapmaları kooperatiflerin ‘‘topluma karşı sorumuluk’’ ilkesi ile açıkça örtüşmekte ve kooperatiflerin sürdürülebilirliğin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlaması, kooperatifin doğasını ve benzersiz yapısını, kooperatiflerin ilkelerini, hümanistik değerlerini ve sürdürülebilir kalkınmaya olan katkılarını paydaşlarına iletmesi için önemli bir araçtır (Herbert, 2015:294). Ancak bunu gerçekleştirebilmeleri değişen koşullara uyum sağlayabilme ve esneklik yeteneklerine bağlıdır (Simmons, Yuill ve Booth, 2015). Kooperatifler, değişen koşullarda stratejilerini, hedeflerini ve faaliyetlerini şekillendirmek için SKA'larını genel bir çerçeve olarak kullanabilirler. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlaması, hem kooperatif ilkelerine bağlılığın hem de sürdürülebilir kalkınma uygulamalarının aynı anda raporlanması için etkin bir mekanizma sağlayabilir (ICA, 2016: 7).

Kooperatif aktivistleri, kooperatiflerin sürdürülebilirlikle ilgili olarak yatırımcıların sahip olduğu şirketlerden çok farklı itici güçlere sahip olduğuna kuvvetle inanmaktadır (Brown Leslie vd., 2015; ICA 2016). Şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu şirketlerin raporladığı sürdürülebilirlik uygulamalarını incelemiştir. Kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlamasına nasıl dahil olduklarına dair literatürde açık bir boşluk bulunmaktadır. Türkiye'de kooperatifler

incelendiğinde hiçbir kooperatifin sürdürülebilirlik raporu yayımlamadığı görülmektedir. Çalışmanın, Türkiye'deki kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlaması alanında fark edilen boşluğun giderilmesine, farkındalığın artırılmasına ve kooperatifler tarafından hazırlanacak sürdürülebilirlik raporlarına kılavuzluk etmesi öngörülmektedir.

Bu çalışmanın ilk amacı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir role sahip olabilecek kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarını incelemek ve halihazırda hangi ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik göstergelerini raporlarında açıkladıklarını belirlemektir. Çalışmanın ikinci amacı, kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarındaki açıklamaların sektörlere, kooperatif büyüklüklerine ve raporun yayımlandığı yıla göre farklılıklarını belirlemektir. Çalışmanın son amacı ise GRI çerçevesine dayalı olarak Türkiye'deki kooperatifler için sürdürülebilirlik raporunun geliştirilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KOOPERATİFÇİLİK

Araştırmanın bu bölümünde kooperatifin tanımı, kapsamı, özellikleri, kooperatifçilik değer ve ilkeleri ve kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca dünyada ve Türkiye'de kooperatiflerin sınıflandırılması, tarımsal ve tarım dışı kooperatifler hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

1.1. Kooperatifin Tanımı, Kapsamı ve Özellikleri

Kooperatif kelimesi Latince iş birliği veya birlikte iş yapma anlamına gelen, farklı bir işletme türünü simgeleyen bir sözcüktür (Polat, 2017:19). Kooperatifler, ortakları ya da paydaşları (üreticiler, çalışanlar, müşteriler vb.) tarafından müştereken sahip olunan ve demokratik olarak yönetilen ekonomik girişimlerdir (Novkovic ve Nembhard, 2017:13). Konuyla ilgili literatür incelendiğinde çok sayıda kooperatif tanımıyla karşılaşılmaktadır.

Bu tanımlardan birinde Holyoake (1908) kooperatifi, ortak bir girişimde kazançların, işgören, yatırımcı ve tüketici arasında adil bir şekilde paylaşımı şeklinde tanımlamıştır.

Başka bir tanımda ise Filley (1929) kooperatifi, *''Eşitlik temelinde, kamu desteği olmadan, üretim, pazarlama ve diğer hizmetleri gerçekleştirmede tasarruf sağlama amacıyla gönüllü olarak bir araya gelen bireylerin organizasyonudur''* şeklinde tanımlamıştır (Rehber, 2011:61).

Bir diğer tanımda ise Atatürk *''Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmekte kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir''* demiştir.

1969 yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu madde 1'de kooperatif *''Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar''* şeklinde tanımlanmıştır.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatifi (1995), *''Kişilerin gönüllü olarak birleşip ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini müşterek olarak sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla yerine getirmek için oluşturdukları özerk bir kuruluş"* olarak tanımlamaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kooperatifleri (2013), *"Üyeleri tarafından onaylanan politikalar vasıtasıyla yerel toplulukların sürdürülebilir kalkınması için çalışan sürdürülebilir işletmelerdir"* şeklinde tanımlamıştır.

Kooperatif, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ortaklaşa ihtiyaçlarını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen üyelerin oluşturduğu, içinde insani unsurları barındıran, sosyal amacı bulunan, demokratik olarak yönetilen, bağımsız ve özerkliğe sahip ekonomik bir örgüt şeklinde tanımlanabilir (Özdemir, 2016; Harun ve Chin, 2015; Mülayim, 2013; İnan, 2004).

Barton (1989), kooperatifi kullanıcıların sahip olduğu ve yine kullanıcıların kontrolünde olan bir girişim olarak tanımlamış ve kooperatiflerin diğer kuruluşlardan üç yönüyle ayrıldığını belirtmiştir. İlk olarak, kooperatifin sahibi aynı zamanda kooperatifin finansörü ve kullanıcısıdır. İkincisi, kooperatifi kontrol edenler aynı zamanda kooperatifi kullananlardır. Üçüncüsü ise, kooperatifin kullanıcıları kooperatifin faydalarından yararlanırlar (Ünal ve Yercan, 2006:223).

ABD Ulusal Kooperatifler Birliği Kuruluşu (2005) kooperatifleri sermaye şirketlerinden ayıran temel karakteristik özellikleri şu şekilde sıralamıştır (Ortmann ve King, 2007:20):

- Kooperatifler kendi ortakları tarafından demokratik olarak yönetilirler. Ortaklar yönetim kurulunu seçer ve yönetime katılırlar. Ortağın kooperatife yatırmış olduğu sermaye ne kadar olursa olsun bir ortağın bir oy kullanma ilkesi geçerlidir.
- Kooperatifler yatırım ve harcama sonrası artan geliri ortaklarına onların yatırımları ya da hisse sahipliğine göre değil, kullanım ve hamiliklerine göre geri öderler.
- Kooperatifler kar amacıyla değil, ortaklarının ihtiyaçlarını kaliteli ve ekonomik mal ve hizmet sunarak karşılayabilmek amacıyla motive olurlar.
- Kooperatifler sadece ortaklarına hizmet etmek için vardırlar.
- Kooperatifler yatırımlardan elde edilen gelir üzerinden ve rezerv varlıkları için vergi öderler. Fazla gelir, hamiliğe göre o gelir üzerinden vergi ödeyen bireysel ortaklara geri ödenir.

Kooperatifleri diğer şirketlerden ayıran bazı önemli özelliklerin bir diğer sınıflandırılması ise şu şekildedir (İnan, 2004; Mülayim, 2013):

- Kollektif, komandit, anonim ve limited şirketlerde ortaklar sermayeleri oranında kar payı alırlarken, kooperatiflerde ise ortakların kooperatifle yapmış oldukları alışveriş oranına göre sınırlandırılmış bir kar paylaşılır ve buna risturn denir.
- Anonim ve limited şirketlerde sermaye ön planda gelirken, kooperatiflerde ortaklar ön plandadır. Ayrıca sermaye şirketlerinde hisse senedi sahipleri birbirlerini çok tanımazken, kooperatiflerde ortaklar arası ilişkiler daha kuvvetlidir.
- Şirketler ortaklarına hisseleri karşılığında kar payı (temettü) dağıtırken, kooperatiflerde sermayeye kar veya faiz ya hiç verilmez ya da sınırlı miktarda verilir.

- Sermaye şirketlerinin yönetiminde ortakların oy hakkı sahip oldukları hisse senedi miktarına göre belirlenirken, kooperatiflerde demokratik yönetim ilkesi gereği her bir ortak bir oy hakkına sahiptir.
- Kooperatiflerde ortakların sermaye ve katkı payları adilane bir şekilde belirlenir. Koperatiflerde bir şahsın sahip olabileceği en çok ortaklık payı yasalarla sınırlandırılmıştır. Böylelikle kooperatiflerde bir şahıs veya bir ailenin sermayeye dayanan bir hakimiyet kurmasının önüne geçilmiştir.
- Bir şirkette hisseler borsada serbestçe alınıp satılabilir. Kooperatiflerde ise hisseler borsada alınıp satılamaz.
- Kooperatifin tasfiyesi halinde ihtiyatlar ve yedek akçeler dağıtılmaz.

1.2. Kooperatifçilik Değer ve İlkeleri

Değerler neyin doğru ve yanlış olduğu, neyin etik ve etik dışı, neyin ahlaki ve ahlak dışı olduğuyla ilgili içselleştirilmiş tutumlardır. Bireylerin tercihlerini, problemleri algılama biçimlerini ve davranışlarını etkiledikleri için önemlidirler. Örgüt değerleri ise, bir örgütün üyeleri aynı değerleri paylaştığında var olur (Karalak, 2006:22)

Günümüzde kooperatif değer ve ilkeleri kavramları kooperatifçilikle ilgilenen araştırmacılar ve uygulamacılar tarafından oldukça ilgi görmektedir. Kooperatif kavramı, kooperatif değer ve ilkelerini anlayabilmek için bir altyapı oluşturmaktadır. Kooperatif ilkelerinin oluşturulabilmesi için öncelikle kooperatif değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Kooperatifler, tüm üyelerin karar verme ve yönetişim süreçlerine katılabileceği işletmelerdir. Kooperatif üyeleri, dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk ve başkalarına yardım gibi etik değerlere inanırlar (Battaglia vd., 2015:54). Kooperatif değerleri, kooperatif ortaklarının zihninde yer alan normlar ve değerlerden oluşan, en iyi insancıl (hümanist) değerler olarak belirtilebilir (Nilsson, 1996). ICA (1995) tarafından kooperatiflerin dayandıkları temel değerler, kendi

kendine yardım, kişisel sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dayanışma ve kooperatif ortaklarının inandıkları etik değerler olan dürüstlük, açıklık, sosyal sorumluluk ve başkaları ile ilgilenme olarak belirtilmiştir (Stocki ve Hough, 2016:84). Bu değerler kooperatif ilkelerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Kooperatif ilkeleri 1844 yılında İngiltere'nin Manchester şehrine yakın Rochdale kasabasında ‘‘Rochdale Öncüleri’’ adı verilen 28 dokuma işçisinin kurduğu ilk başarılı tüketim kooperatifinin daha iyi işleyebilmesi için bazı ilkeleri kabul etmeleriyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra diğer kooperatiflere de uygulanan bu ilkeler ‘‘Rochdale İlkeleri’’ olarak bilinmektedir. Holyoake (1906) bu ilkeleri dokuz başlık altında sıralamış ve şu şekilde tanımlamıştır (Birchall, 2011:5): (1)Demokrasi (bir kişi bir oy), (2)Serbest giriş, (3)Sermaye üzerinden sınırlı faiz verilmesi, (4)İşletme fazlalıklarının oranlı olarak dağıtımı, (5)Nakit ödeme, (6)Sadece kaliteli ve hilesiz malların satımı, (7)Eğitim, (8)Siyasi ve dinsel tarafsızlık, (9)Kuruluşun tasfiyesi halinde kar getirmeyen varlıkların devri. 1937 yılına gelindiğinde ise ICA tarafından kooperatif ilkeleri yedi ilke olarak saptanmıştır. Bu ilkeler ‘‘mutlak ilkeler’’ ve ‘‘ikinci derecedeki ilkeler’’ olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mutlak ilkeler, serbest giriş (açık kapı), demokratik yönetim, işletme fazlalarının oranlı olarak dağıtılması (risturn verilmesi), sermayeye sınırlı faiz verilmesi; ikinci derecedeki ilkeler ise siyasal ve dinsel tarafsızlık, peşin satış, kooperatif eğitiminin geliştirilmesi olarak belirtilmiştir (Mülayim, 2013:73-77). Zamanla dünyada yaşanan gelişmeler ve ekonomik koşulların değişmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan yeni ekonomik ve sosyal şartlar kooperatif ilkelerinin yeniden değerlendirilmesi ve yeniliklerin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine 1966 yılında ICA tarafından Viyana'da yapılan kongrede kooperatif ilkelerinde değişikliklere gidilmiş ve yeni ilkeler, serbest giriş, demokratik yönetim, sermayeye sınırlı faiz verilmesi, işletme fazlalarının kooperatifle yapılan işlem oranında dağıtılması (risturn verilmesi), kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ve kooperatiflerle iş birliği olarak belirlenmiştir (Özdemir, 2016:18). Son olarak 1995 yılında Manchester'da yapılan kongrede kooperatifçilik ilkeleri ICA tarafından gözden geçirilerek yenilenen ve

güncellenen 7 ilke kooperatifçiliğin evrensel ilkeleri olarak bütün ülkelerce kabul edilmiştir (İnan, 2004:49).

1995 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından belirlenen kooperatif ilkeleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (Rodgers, 2015):

1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi

Kooperatifler gönüllü kuruluşlar olup, hizmetlerinden yararlanabilecek ve kooperatif ortaklık sorumluluğunu kabul eden herkese, cinsiyet, sosyal, ırk, siyasi ve dini ayrımcılık gözetmeksizin açıktır.

2. Ortağın Demokratik Kontrol İlkesi

Kooperatifler politikalarını belirleme ve karar alma süreçlerine aktif olarak katılan ortakları tarafından kontrol edilen demokratik örgütlerdir. Seçilmiş temsilciler olarak görev yapan kadın ve erkek yöneticiler ortaklara karşı sorumludurlar. Birim kooperatiflerde her ortak bir oy hakkına sahiptir (bir ortak, bir oy) ve diğer seviyelerdeki kooperatifler de demokratik biçimde örgütlenmişlerdir.

3. Ortağın Ekonomik Katılımı İlkesi

Ortaklar kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katılırlar ve kooperatiflerinin sermayesini demokratik olarak kontrol ederler. Bu sermeyenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetindedir. Ortaklar, ortaklık şartı olarak kooperatife yatırdıkları sermayeye karşılık olarak, eğer veriliyorsa, sınırlı bir faiz alırlar. Ortaklar kooperatifteki işletme fazlasını, kooperatifi geliştirme, yedek akçe oluşturma, ortaklara alışverişleri oranında risturn dağıtımı ve ortaklarca onaylanacak diğer faaliyetlerin desteklenmesi amaçlarından herhangi biri ya da tümü için kullanırlar.

4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi

Kooperatifler ortakları tarafından yönetilen özerk ve karşılıklı yardıma dayanan bağımsız kuruluşlardır. Kooperatifler devlet ve diğer kuruluşlarla anlaşma yapmaları veya dış kaynaklardan sermaye sağlamaları durumunda, bu ilişkileri, kooperatiflerin özerkliğini koruyacak ve ortakları tarafından demokratik yönetimi sağlayacak biçimde yürütürler.

5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğrenim olanağı sağlarlar. Kooperatifler, kamuoyunu, özellikle gençleri ve kanaat önderlerini kooperatifçiliğin yapısı ve yararları hakkında bilgilendirirler.

6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi

Kooperatifler, ortaklarına hizmet edebilmek ve kooperatifçilik hareketini güçlendirebilmek için diğer kooperatiflerle yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yaparlar.

7. Toplumsal Sorumluluk İlkesi

Kooperatifler ortakları tarafından onaylanan politikalar aracılığıyla içinde yaşadıkları toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

İlk dört kooperatifçilik ilkesi, kooperatiflerin ortaklarına ait olduğunu, ortakları tarafından kontrol edildiğini ve ortaklarına fayda sağladığını belirtir. Bu dört ilkenin kooperatiflerin ana tanımlayıcı özelliklerini oluşturduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Birchall ve Simmons, 2009). Ortakların kooperatiflerin

gelişimine ve günlük işleyişine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi esastır. Altıncı ilke, kooperatiflerin ortaklarına hizmet etmek ve kooperatif hareketini güçlendirmek için yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde diğer kooperatiflerle birlikte çalışması gerektiğini belirtir (ICA, 2015; Birchall ve Simmons, 2009). Son ilke olan toplumsal sorumluluk ilkesi ise, kooperatiflerin, ortakları tarafından onaylanan politikalar aracılığıyla topluluklarının sürdürülebilir kalkınması için çalıştıklarını belirtir (ICA, 1995).

Kooperatif ilkelerine bağlı kalmak kooperatifler ve diğer kuruluşlar arasında önemli davranış farklılıkları oluşturur (Novkovic ve Nembhard, 2017:15). Sosyal, ekonomik, çevresel ve politik zorluklarda bize yol gösterme potansiyeline sahip olan kooperatiflerin bunu yapabilmek için kendi kimliklerini tam olarak benimsemeleri gerekmektedir. Bunun yolu da kooperatifçilik ilkelerinin etkin bir şekilde uygulanmasından geçmektedir (Herbert, 2015:298).

1.3. Kooperatifçilik Hareketinin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde dünyada ve Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimi hakkında açılamalara yer verilmiştir.

1.3.1. Dünyada Kooperatifçilik Hareketi

Tarihin çok eski dönemlerinden beri ortaklaşa çalışma düşüncesine ve iş birliği hareketlerine birçok ülkede rastlanılmaktadır. İlkel toplumlarda bile insanlar, bireysel olarak çözümleyemeyecekleri zorluklar karşısında iş birliği yoluna gitmişler ve böylece ekonomik anlamda pek çok işte başarı sağlamışlardır (Koç, 2001:10).

Kooperatifçiliğin dünyada ekonomik bir organizasyon biçimi olarak ortaya çıkışı ise 19. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Sanayi devriminin meydana getirmiş olduğu değişim ve dönüşüm, işsizlik, iç göç, kentleşme, gelir dağılımında

adaletsizliğin artması gibi ekonomik ve sosyal sorunlar kooperatifçilik hareketinin doğmasına önemli katkı sağlamış ve kooperatifçilik sanayi devriminin tam ortasında yer alan İngiltere'de ortaya çıkmıştır (GTB, 2013:3). Bunun temel sebebi Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği etkinin burada yoğun bir şekilde hissedilmesi olarak belirtilebilir. O dönemdeki işçilerin kötü çalışma koşullarını gören ve bu durumun iyileştirilmesi için kendi imkanlarıyla çaba sarfeden Robert Owen'a (1771-1858) göre işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi çocuklarının ücretsiz olarak okullarda okutulması, kârın ortadan kaldırılması ve ücret eşitliğinin sağlanması gerekmekteydi. Bunları sağlayabilmek için en etkili yol olarak gördüğü kooperatifçilik hareketine kendini adamıştır (Kocabaş, 2012:1009).

Owen ile aynı dönemde İngiltere'de yaşayan Dr. William King (1786-1865) de emek sahiplerinin sermayedarlar karşısında kötü koşullarını iyileştirmek amacıyla kooperatifçilik alanında girişimlerde bulunmuştur (İnan, 2004:24). Robert Owen'in ve Dr. William King'in bu alandaki çalışmaları yaşadıkları dönemde çeşitli sebeplerden dolayı başarısızlığa uğrasada bugünkü anlamda kooperatifçilik hareketinin temelinin oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Modern anlamıyla ilk kooperatif ise 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale kasabasında kendilerine Rochdale'in "halksever öncüleri" adını veren 28 dokuma işçisinin kendi aralarında bir araya gelerek 28 pound sermaye ile kurmuş oldukları bir tüketim kooperatifi şeklinde kendini göstermiştir (Öksüz, 1982:331). Kooperatifin amaçları ortaklarının barınma, çalışma, gıda, eğitim ve diğer sosyal gereksinimlerine daha iyi şartlarda erişimi sağlamaktı (Ortmann ve King, 2007:22).

Aynı dönemlerde Almanya'da ise kredi kooperatifçiliği hareketleri görülmüştür. Özellikle o dönem Almanya'da esnafa ve çiftçiye tarımsal alanda düşük maliyetli ve uzun vadeli krediler bulabilmek amacıyla kırsal alanda Raiffeisen (1818-1888), kentsel alanda ise Hermann Schulze-Deliztzch (1808-1883) kredi kooperatifçiliği alanında önemli çalışmalar yapmışlar ve günümüzdeki kooperatif bankacılığının temelini atmışlardır. Bu iki onemli kooperatifçinin kurmuş oldukları

kooperatif girişimleri birçok yönden farklılık gösterse de üç ortak hususta kesişim göstermiştir. Bunlardan ilki kendi kendine yardım ve eşitlik, ikincisi özellikle kredi kooperatifleri için açık ve bağlayıcılığı olan kurallar, üçüncüsü ise kalitedir (Aschhoff, 1982:19-20). Böylelikle kooperatifçilik hareketi Avrupa'da başlamış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır (Mülayim, 2013).

İçinde bulunduğumuz 2000'li yılların ikinci on yıllık döneminde hâlâ kooperatiflerin ortak sayısı tahminlerinin dışında genel ekonomik ve sosyal etkileriyle ilgili araştırmalar ve diğer kanıtlar oldukça zayıftır. 1994 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan bir rapor kooperatiflerin doğrudan dünya nüfusunun yarısının yaşam standartlarını iyileştirmeye katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Shaw, 2006:7). Kooperatiflerle ilgili en güncel verilerin yer aldığı bir diğer önemli rapor ise ICA tarafından geliştirilen "Global 300" başlıklı projedir. Global300 listesi yirmibeş ülkeden ve çeşitli sektörlerden (tarım/ormancılık, bankacılık/kredi, tüketim/perakende, sigorta, işçi, sağlık, kamu hizmetleri ve diğer) kooperatifleri incelemektedir. ICA tarafından (2010) yılında yayımlanan Global300 listesine göre, 2008 yılında dünyanın en büyük 300 kooperatifinin toplam geliri 1,6 trilyon US$ (ABD Doları) olarak belirtilmiştir. (ICA, 2010). ICA 2020 yılında yayımladığı ‘‘Dünya Kooperatif Monitörü’’ adlı raporunda ise dünya genelinde 300 büyük kooperatifin toplam yıllık cirosunun 2.14 trilyon ABD Dolarını aştığını belirtmiştir. Bu 300 büyük kooperatiften elde edilen finansal veriler, kooperatifçilik hareketinin önemini vurgulamak, sosyal ve ekonomik açıdan ülke ekonomilerine yaptıkları katkıları ve geldiği noktayı daha iyi anlayabilmek adına önem arz etmektedir.

1.3.2. Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi

Türkiye'de kooperatife benzer ilk oluşum 13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan kişilerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini ve ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan ‘‘ahilik’’ teşkilatıdır. Ahilik teşkilatı yapı itibariyle belirli bir iş, ahlâk ve hiyerarşik düzen ile topluma hizmeti ve çalışmayı amaç edinen kişilerden oluşan ve bu özelliklere sahip kişileri yetiştiren bir oluşumdur. Üretici, tüketici,

yönetici, çalışan açısından insan odaklı, insanı ön planda tutan önemli bir yardımlaşma ve dayanışma kuruluşudur (Zorlu vd., 2012). Ahi birliklerinde, karşılıklı yardım ve dayanışma, kardeşlik, fedakârlık, herkese iş, eşit kazanç gibi kuralların benimsenmesi, her üyenin eşit söz hakkına sahip olup seçimlerin demokratik olarak yapılması, mesleki ve ahlaki eğitime önem verilmesi, tabandan gelen bir örgütlenmenin olması, ekonomik sorumluluklarının yanında yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluklarının da bulunması, sadece üyelerinin değil toplumun çıkarlarının da düşünülerek hareket edilmesi amaç açısından ahi birlikleri ile kooperatifler arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır (Serinikli, 2017).

Anadolu'da 13. yüzyılda kurulup 18. yüzyıla kadar belirli kurallar altında varlıklarını sürdüren ahi birliklerinin Türkiye'de ilk kooperatifçilik hareketinin başlangıcı olarak kabul edilen ''Memleket Sandıkları''nın kurulmasında Mithat Paşa'yı etkilediği ileri sürülmektedir (Rehber, 2011:48).

Osmanlı Döneminde Mithat Paşa'nın 1863 yılında kurduğu memleket sandıkları Türkiye'de tarım kredi kooperatifçiliğinin ilk temelini oluşturmaktadır. Memleket sandıkları ilk kurulduklarında başarılı olunca ülkenin her yerinde kurulması için Mithat Paşa 29 maddeden oluşan ''Memleket Sandıkları Nizamnamesi''ni hazırlamış ve hükümete sunmuştur. Böylece memleket sandıklarının ülkenin tüm bölgelerinde kurulmaları bütün valilere görev olarak verilmiştir. Bu nizamnamenin birinci bölümünde sermaye, yönetim kredi verme ve kazancın bölüşümü konuları yer alırken, ikinci bölümünde ise sandık tarafından izlenecek muhasebe usulü belirtilmiştir (İnan, 2004:29-30).

Bu sandıkların bugünkü kooperatiflerden ve o zaman Avrupa'da görülen kredi kooperatiflerinden oldukça farklı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu sandıklara sermaye sağlamak için, imece usulüyle devlete ait boş araziler köylüler tarafından ekilmekte ve toplu çalışma sonucu elde edilen ürünlerin satışından elde edilen para sermaye olarak bu sandıklara yatırılmaktaydı. Üretim kooperatifçiliğini kredi kooperatifçiliğiyle birleştiren bu yöntemle memleket sandıkları kooperatifçilik

tarihinde özel bir yere sahiptir (Mülayim, 2013). Memleket sandıkları bir süre sonra çiftçilerin tarım kredisi gereksinimini tam olarak karşılayamadığından, yönetim ve sermayenin toplanmasında bir takım değişikliklere gidilmiş ve bu sandıkların ismi ‘‘Menafi Sandıkları’’ olmuştur. Ancak bu önlemlerin de olumlu bir sonuç vermemesi üzerine, bu sandıklar kaldırılarak yerine 1888 yılında T.C. Ziraat Bankası kurulmuştur (İnan, 2004:31).

Türkiye’de ve farklı ülkelerde benzer uygulamaların çok daha köklü bir tarihe dayandığı görülse de, günümüzdeki anlamıyla kooperatifçilik hareketinin dikkate alınması görece yenidir ve Türkiye’de kooperatifçilik ancak Cumhuriyet döneminde hak ettiği ilgiyi görebilmiştir (Örki, 2016:14).

1920’li yılara gelindiğinde Atatürk’ün kooperatifçilik hareketine verfiği önem dikkat çekmektedir. Atatürk’ün tarımsal bir kalkınma modeli olarak ilgilendiği ve desteklediği kooperatifçilik hareketinin bir düşünce olarak yerleşmesinde bu alandaki önderliğinin rolü büyüktür. Devam eden yıllarda ise yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte kooperatifçilik hareketi sağlam bir yapıya kavuşmuştur (Kocabaş, 2003:20).

1930’lu yıllarda kooperatifçilik büyük ölçüde çıkarılan kanunlarla devletin öncülüğünde gelişmiştir (Rehber, 2011: 54). Özellikle ülkenin sosyal ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynayan ve halkın gelirinin büyük bir kısmını oluşturan tarım sektöründe verimliliği artırmak ve üreticilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarımsal kooperatifçiliğe önem verilmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:142). Bu dönemde tarımsal örgütlenmeyle ilgili en önemli gelişme 1935 yılında ‘‘Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu’ ile ‘‘Tarım Kredi Kooperatifleri’’ kanunlarının kabul edilmesidir (Rehber, 2011: 56).

1960’lı yıllarda ülkedeki ekonomik ve sosyal sorunların artış göstermesi sonucu sosyal ve ekonomik alanda planlama dönemine geçilmiş ve bu alanlarda çeşitli politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte devletin

kooperatifçiliğe verdiği önem artmaya başlamış, ilk defa kooperatifçilikle ilgili hükümler anayasaya konulmuş, sonrasında ise kooperatifler kalkınma planlarında ve yıllık programlarda yer almaya başlamıştır. Bunların sonucu olarak 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmıştır. Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesiyle çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren kooperatifler kurulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri ve tarım satış kooperatif ve birlikleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır (GTB, 2015:5).

Bu kanunlar Türkiye'de kooperatifçiliğin yasal temellerini oluşturmakla birlikte yıllar içinde günümüze kadar çeşitli yasal düzenlemelerle değişikliklere tabi tutulmuştur. Tablo 1'de kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar ve bu kanunlarda yapılan değişiklikler gösterilmektedir.

Tablo 1. Kooperatifçilikle İlgili Temel Kanunlar

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu	**4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun**	**1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu**
Kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetim gibi düzenlemeleri barındıran bu Kanun, tüm kooperatifler için uygulanır ve temel Kanun niteliğindedir.	Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun, 1984 tarihli ve 238 sayılı KHK ile 3186 sayılı Kanunu ile değiştirilmiş, 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.	Tarım kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'dur. Ancak 1935 tarihli ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu Kanun, 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Kaynak: (GTB, 2017:7)

Son yıllarda Türkiye'de kooperatifçilik alanında yapılan çalışmalardan bir tanesi de Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından (2012) hazırlanan *"Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016"* dır. Kapsamlı olarak hazırlanan bu planda Türkiye'nin kooperatifçilik vizyonu, genel amaç ve hedefleri, kooperatifçilik sektörünün sorunları ve bu sorunların çözümünde kamu kuruluşlarına, sektöre ve diğer aktörlere ne gibi görev ve sorumluluklar düştüğü tartışılmıştır. Bu rapora göre belirlenen stratejik hedefler aşağıda başlıklar halinde verilmiştir (GTB, 2012):

1. Kamu teşkilatlanması ve kooperatiflere hizmet sunum biçimi yeniden yapılandırılacaktır.

2. Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecektir.

3. Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası iş birliği imkânları arttırılacaktır.

4. Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânları güçlendirilecektir.

5. İç ve dış denetim sistemleri tümüyle revize edilecektir.

6. Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesi arttırılacaktır.

7. Mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilecektir.

Türkiye Kooperatifçilik Strayeji ve Eylem Planı gereğince ilgili bakanlık tarafından (GTB, 2015) yayımlanan "Türkiye Kooperatifçilik Raporu-2014" te ülke kooperatifçiliğiyle ilgili gelişmeler nitelik ve nicelik açısından detaylı bir şekilde ele alınarak genel bir değerlendirme ortaya koyulmuştur. Bu rapor kapsamında Türk kooperatifçilik mevzuatı, kooperatifler için vergi düzenlemeleri, kooperatiflerin istihdama ve sanayiye katkıları, sayısal özellikleri, faaliyetleri ve sınıflandırmalarına yer verilmiştir.

Kooperatifçiliğin yasalarla teşvik edilen bir uygulama haline gelmesi ve sürdürülebilir kalkınma için başvurulan bir çözüm olarak kabul edilmesi ise nispeten yeni bir durumdur (Yılmaz, 2018:4).

1.4. Kooperatiflerin Sınıflandırılması

Kooperatiflerin gelişimi zaman içinde birçok faktör tarafından etkilenmiş ve şekillendirilmiştir. Ingalsbe ve Groves (1989) hepsi birbiriyle ilişkili olan bu faktörleri üç ana gruba ayırmıştır. Bunlar: (1) ekonomik koşullar (savaş, buhran, teknoloji, hükümetin ekonomi politikasi vb.); (2) çiftçi örgütlenmeleri (bu alanda liderlik edenlerin nitelikleri, kooperatifleri teşvik etme motivasyonu ve isteği, kamu politikalarını etkileme gücü vb.); (3) kamu politikaları (kamu çıkarı, yasama insiyatifi, hukuki yorum) olarak belirtilmiştir (Ortmann ve King, 2007:22).

Günümüzde kooperatifler çeşitli sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Finansal kooperatifleri bir kenara koyarsak dört ana sınıfa sahip genel kabul görmüş bir kooperatif tipolojisi vardır. Bunlar (Shaw, 2006:8):

- Tüketici Kooperatifleri: Sahipleri kooperatif mal ve hizmetlerini satın alan ve kullanan kişilerdir. Hemen hemen tüm tüketici ihtiyaçları kooperatif tarafından karşılanabilir.

- İşçi Kooperatifleri: Sahipleri ve yöneticileri kooperatifin çalışanlarıdır. Tüm sektörlerde faaliyet gösterebilirler. İşçilere hem istihdam hem de sahiplik fırsatları sunar.

- Üretici Kooperatifleri: Benzer tür ürün üreten kişiler tarafından oluşturulan kooperatif türüdür. Ortakları genellikle çiftçiler, ustalar ya da zanaatkarlardır.

- Hizmet Paylaşımı Kooperatifleri: Satın alma ve hizmet paylaşımı kooperatifleri bağımsız iş sahipleri, küçük belediyeler ve bazı durumlarda satın alma gücünü artırmak, maliyetlerini düşürmek, rekabet güçlerini ve kaliteli hizmet sunma

becerilerini geliştirmek için bir araya gelen devlet yönetimleri tarafından sahip olunur ve yönetilirler.

Williams (2007), "The Cooperative Movement Globalization from Below" adlı kitabında kooperatif türlerini ana ve alt kategorilere ayırarak dünyadaki örnekleriyle birlikte listelemiştir (Williams, 2007:14-15):

- Üretici Kooperatifleri: Çiftlik kooperatifleri [Minnesota Şeker Pancarı Kooperatifi, Navaho Mandıra Üretim Kooperatifi (ABD)]; Balıkçılık kooperatifleri [SIFF Kerala, Andra Pradesh ve Tamil Nadu (Hindistan)]; Üretim kooperatifleri [Edinburgh Bisiklet Kooperatifi (İskoçya, Leeds, Birleşik Krallık), The Solar Center (San Francisco), Manchester Bio-Diesel (Birleşik Krallık), Şeker Fabrikası Kooperatifleri (Hindistan), PPRV (Fransa)]; Mandıracılık kooperatifleri [Süt Üreticileri, Land O'Lakes (ABD), Amul, Anand, MILMA (Mumbai ve Kerala, Hindistan)]; Tarımsal dağıtım kooperatifleri [Sunkist, Ocean Spray (ABD)].

- Tedarik veya Dağıtım Koperatifleri: Çiftlik ekipmanları kooperatifleri (gübre, tohum); Hırdavatçı kooperatifleri [ACE, TrueValue, ServiStar, Coast-to-Coast (ABD)]; Eczacı kooperatifleri [Bağımsız Eczacı Kooperatifleri (ABD)]; Toptancı gıda kooperatifleri [Shurfine, TopCo (ABD)].

- Hizmet Kooperatifleri: Nakliyat kooperatifleri; Bilişim kooperatifleri [Associated Press (bağımsız, kâr amacı gütmeyen haber kooperatifi, ABD)]; İletişim kooperatifleri [Phone Co-op (Birleşik Krallık)]; Grafik dizaynı kooperatifleri [Oxford, Swindon ve Gloucester (Birleşik Krallık)]; Hukuk kooperatifleri [Legaco-op (İtalya)]; Kamu hizmetleri kooperatifleri [Sundance Renewables (Birleşik Krallık), Nothern States Power, Touchstone Energy Co-ops]; Organizasyon kooperatifleri [Green Bay Packers (ABD)]; Taşımacılık kooperatifleri [Yellow Cab of San Francisco (ABD)].

- Tüketici Kooperatifleri: Manifatura kooperatifleri [(REI)]; Gıda kooperatifleri [Co-op Food (Birleşik Krallık), Panhandle Co-op Association, Davis Food Co-op, Puget Consumer's Co-op (ABD)]; Kitapevi kooperatifleri (Avustralya); Dağıtım kooperatifleri [FEDCO (ABD)].

- İşçi Kooperatifleri: Esnaf ve zanaatkar kooperatifleri [Gümüş işleyicileri, Taxco ve Taxco Viejo (Meksika)]

- Konut Kooperatifleri*:* [Solstice Institute, Thistle, Co-Housing, (ABD)].

- Finansal Kooperatifler: Kooperatif birlikleri [Kooperatif Bankasi (Manchester, Birleşik Krallık), Santa Cruz CCU, Kredi Birlikleri]; Kooperatif bankaları [CoBank, özellikle tarımsal kooperatifler için (küresel)].

Birchall (2011) ise kooperatifleri, tüketici sahipli, üretici sahipli ve çalışan sahipli girişimler olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

- Tüketici Sahipli Kooperatifler: Tüketici kooperatiflerini (gıda, temel ürünler vb.), sigorta, konut, kamu hizmetleri (elektrik, su, telekom), eğitim kooperatifleri (çocuk bakımı, kooperatif okulları) olarak sıralamıştır.

- Tüketici ve Üretici Sahipli Kooperatifler: Bankacılık (kooperatifler bankası, kredi birlikleri, tasarruf ve kredi kooperatifleri gibi).

- Üretici Sahipli: Birincil üretici kooperatifleri (tarım, balıkçılık, ormancılık), perakendecilere ait toptancı (süpermarketler, hırdavat magazaları), serbest meslek sahipleri, küçük işletmeler ve profesyoneller için hizmet paylaşımı kooperatifleri (taksi şöförleri, zanaatkârlar, diş hekimleri kooperatifleri de dahil olmak üzere çeşitli sektörleri kapsamaktadır).

- Çalışan Sahipli: Çeşitli sektörlerde yer alan işçi kooperatiflerini kapsamaktadır.

Birchall (2011), farklı kooperatif geçmişine sahip farklı ülkelerde farklı kooperatif sınıflandırmalarının bulunduğunu belirtmiştir. Örneğin Sri Lanka'da hindistan cevizi kooperatifleri ve okul kooperatifleri, Vietnam'da ise el sanatları ve turizm kooperatiflerinin yer aldığından bahseder. Bu sınıflandırma listesinin potansiyel olarak sınırsız olduğunu vurgular.

1.5. Türkiye'de Kooperatiflerin Sınıflandırılması

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının verilerine göre, Türkiye'de 38 farklı konuda faaliyet gösteren 51.918 kooperatif ve 6.135.790 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Bu bilgilere Tablo 2'de yer verilmistir.

Tablo 2. Türkiye'de Kooperatifler ve Ortak Sayıları

Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler	**Kooperatif**	**Ortak**
1. Konut Yapı Kooperatifi	27.361	1.273.274
2. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.830	737.435
3. Sulama Kooperatifi	2.481	319.018
4. Su Ürünleri Kooperatifi	570	30.774
5. Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.391.892
6. Tarım Kredi Kooperatifi	1.615	800.171
7. Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	5.429	161.674
8. Esnaf Sanatkar Kredi ve Kefalet Kooperatifi	991	682.292
9. İşletme Kooperatifi	792	113.917
10. Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	631	10.268
11. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	608	6.857
12. Tüketim Kooperatifi	2.000	163.626
13. Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	537	20.360
14. Tarım Satış Kooperatifi	335	332.375
15. Gayri Menkul İşletme Kooperatifi	304	4.994
16. Turizm Geliştirme Kooperatifi	396	17.435
17. Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	167	4.729
18. Temin Tevzi Kooperatifi	237	23.550
19. Eğitim Kooperatifi	62	3.118
20. Hizmet Kooperatifi	44	473
21. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi	45	675
22. Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	34	562
23. Küçük Sanat Kooperatifi	216	7.169

24. Kalkınma Kooperatifi	29	216
25. Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatif	29	2.953
26. Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	15	130
27. Yardımlaşma Kooperatifi	18	10.032
28. Tütün Tarım Satış Kooperatifi	42	12.840
29. Pazarcılar İşletme Kooperatifi	8	435
30. Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatif	6	42
31. Hamallar Taşıma Kooperatifi	9	620
32. Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı	6	48
33. Sigorta Kooperatifi	5	657
34. Yayıncılık Kooperatifi	21	484
35. Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53
36. Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	9	618
37. Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	2	17
38. Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi	1	7
Toplam	**51.918**	**6.135.790**

Kaynak: (https://ticaret.gov.tr; https://www.tarimorman.gov.tr; https://csb.gov.tr/, 26.11.2021).

Tablo 2'deki verilere bakarak faaliyet alanına göre en fazla sayıdaki kooperatifin konut yapı alanında olduğu görülmektedir. Ortak sayısı bakımından ise ilk sırada pancar ekicileri kooperatifi yer almaktadır.

Türkiye'de kooperatiflerin sınıflandırılmasında kuruluş sektörü teorisinden hareketle ikili sınıflandırmanın daha çok benimsenmiş olduğu görülmektedir. Buna göre kooperatifler "Tarımsal Kooperatifler" ve "Tarım Dışı Kooperatifler" şeklinde sınıflandırılır. Tarım dışı kooperatiflerin hemen hemen tek amaçlı olarak kurulmalarına karşın, tarımsal kooperatifler tek amaçlı veya çok amaçlı olarak kurulmaktadır (Öksüz, 1982:339).

Tek amaçlı kooperatifler, tek bir amacı olan yani ortaklarının sadece tek bir konudaki ihtiyaçlarını (satın alma, kredi sağlama, satış, işleme, sigorta vb.) karşılamaya yönelik kooperatiflerdir.

Çok amaçlı kooperatifler ise, ortaklarının her konudaki ihtiyaçlarını karşılayan kooperatiflerdir (Mülayim, 2013). Çok amaçlı kooperatifler tarım üretiminin her aşamasında yapılacak işlerde ve hizmetlerde bölünmenin sakıncalarına karşı çare bulmak amacıyla kurulan kooperatiflerdir (Öksüz, 1982:339). Türkiye'de çok amaçlı kooperatiflere en iyi örnek ise tarımsal kalkınma kooperatifleri (eski adıyla köy kalkınma kooperatifleri) olarak gösterilebilir (İnan, 2004:115).

1.5.1. Tarımsal Kooperatifler

Tarım, geçmişten günümüze dünyanın her yerinde en önemli sektörlerden biridir. Gelişmiş ülkelerin ulaştıkları sosyal ve ekonomik refahın temelini tarım alanındaki gelişmeler oluşturmuştur (Semerci, 2015:65). Birçok gelişmiş ülke de dahil olmak üzere, genellikle tarım işletmeleri küçük aile işletmelerinden oluşmuştur. Bu nedenle tarımsal kooperatiflerin düşük maliyetli girdi temininden başlayarak ürünlerin etkin pazarlanmasına kadar çeşitli faaliyetleri yerine getirme zorunluluğu ortaya çıkmakta ve bu özellikler tarımsal kooperatifleri yerel ve toplumsal kalkınmanın önemli araçları konumuna getirmektedir (Çıkın vd., 1998:174).

Türkiye ekonomisi içinde, tarımın önemi son yıllarda sanayileşme ve hizmetler sektörlerinde gelişmeye daha çok önem verilmesi sonucunda nisbi olarak azalma göstermiştir. Ancak yurt içi gıda ihtiyaçlarını karşılama, sanayi sektörüne girdi temin etme, ihracat olanakları ve istihdam sağlama olanaklarıyla hala büyük öneme sahiptir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan bugüne kadar tarım sektörünün Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payını incelersek, cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün GSMH içindeki payı %42.8 iken, 1970'li yıllarda %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13.5 düzeyine gerilemiş olduğu

görülmektedir (Miran, 2005:9). 2015 yılında bu pay %8,5 (http://tarim.kalkinma.gov.tr/tarim/, 12.10.2018), 2020 yılında ise %6,7 olarak belirlenmiştir. 2021 yılı ilk üç çeyrek verilerine göre bu oran %6,1'dir (https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYH.pdf, 30.11.2021).

Tarım, doğasından kaynaklı sebeplerden dolayı üretimden pazarlamaya kadar geçen süreç içinde çeşitli çevresel ve piyasa riskleriyle karşılaşmaktadır. Bu riskleri asgari düzeye indirgemenin ve sektörü güçlendirmenin yollarından biri de üreticilerin örgütlenmeleridir. Örgütlenmenin temelini de tarımsal kooperatifler oluşturmaktadır (Şahin vd., 2013:21).

Dünyada tarımsal üretimin ne kadarının tarım kooperatifleri tarafından gerçekleştirildiği tam olarak belli değildir. ICA ve Euricse tarafından bölgesel, ulusal ve küresel anlamda kooperatiflerin sosyo-ekonomik etkilerini raporlamak için geliştirilen Dünya Kooperatif Monitörü 2014 yılında bu oranı %27 olarak tahmin etmiştir. Ancak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü bu oranı %45 olarak belirtmiştir (Bonazzi ve Iotti, 2014). Kooperatifler tarafından gerçekleştirilen tarımsal üretim seviyesi ne olursa olsun, kooperatifler tarım sektörü ve dünyanın gıda sistemi için büyük öneme sahiptir. Kooperatifler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye bulma konusundaki zorlukların aşılmasında önemli bir rol oynamıştır (Cotteril, 1987; Mishra vd., 2009). Ayrıca, yoksulluğu azaltmaya yönelik sosyal ve politik çabaları kooperatiflerin önemini artırmaktadır (ILO ve ICA, 2014).

AB üyesi ülkelerin hemen hepsinde tarımsal kooperatiflerin ekonomide çok büyük oranda pay sahibi oldukları görülmektedir. Özellikle tarımsal ürünler içinde et ve süt ürünleri, zeytin ve zeytinyağı, şarap ve çeşitli meyve sebze üretiminin %50'den fazlasını kontrol etmektedirler. ABD, Kanada, Japonya, Avustralya ve Güney Kore'deki tarımsal kooperatifler de bu ürünlerde yüksek pazar paylarına sahiptirler (Polat, 2017:133).

GTB (2021) verilerine göre Türkiye'deki tüm kooperatifler içinde tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin sayı bakımından payı %23, ortak sayısı bakımından payı ise %58,8 olarak belirtilmiştir. Türkiye'de tarımsal alanda faaliyet gösteren 11.838 adet birim kooperatif, 147 adet kooperatif bölge birliği ve 8 adet kooperatif merkez birliği bulunmaktadır. Kooperatif ortak sayısı ise birim kooperatifler için toplamda 3.610.616'tir. Bu rakamlar ülkemiz kooperatifçiliğinde tarımsal kooperatiflerin önemini ispat etmektedir.

Küresel olarak tarımsal üretim ölçekleri göz önünde bulundurulduğunda, tarımsal kooperatiflerin dünyada ve Türkiye'de çevre yönetimini, sürdürülebilir toplulukları ve ekonomileri sağlamada önemli rol oynayabilecekleri görülmektedir (ILO, 2014; Ridley-Duff ve Wren, 2018). Tarımsal kooperatifler tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri ve tarım satış kooperatifleri olmak üzere ayrı başlıklar altında açıklanacaktır.

1.5.1.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Eski adıyla köy kalkınma, şimdiki adıyla tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kurulmasında temel olarak, kırsal alandaki kaynakların harekete geçirilmesi, tarımsal sanayiye yönelik tesisler kurmak suretiyle hem çiftçinin ürünlerinin değerlendirilmesi hem de istihdam imkânları oluşturarak köylünün yerinde kalkındırılması ve köylerden kente göçün engellenmesi hedef alınmıştır (Erdoğan, 2012:53)

Türkiye'de 1965 yılından itibaren kurulmaya başlanan köy kalkınma kooperatifleri başlangıçta Ticaret Yasasına göre kurulmuş, 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun çıkmasıyla bu kanuna göre yeniden yapılanmıştır. 1965 yılında sayıları 58 olan köy kalkınma kooperatifleri, o dönemlerde ortakların yurt dışına işçi olarak gönderilmesinde öncelik aldığından dolayı çok kısa bir sürede ülke

genelinde hızla yayılmış ve 1974 yılında 6000 kooperatif sayısı ve 1,5 milyon ortak sayısına ulaşmıştır (Rehber, 2011:325-326).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun üst örgütlenmenin önünü açmasıyla birlikte köy kalkınma kooperatifleri, 1971 yılında üst örgütlenmeye gitmiş ve Ankara'da "Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği''ni kısa adıyla KÖY-KOOP'u kurmuşlardır. Bu merkez birliği 12 Eylül 1980 sonrası süreçte kapatılmış ve yeni merkez birliği "Tarımsal Amaçlı Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği (KÖY-KOOP Merkez Birliği)" adıyla tekrar 1999 yılında faaliyete geçmiştir (Mülayim, 2013). Köy kalkınma kooperatiflerinin ismi 1989 yılında tarımsal kalkınma kooperatiflerine çevrilmiş ve bu tarihten sonraki istatistiklerde bu isimle yer almıştır (İnan vd., 2010).

Çok amaçlı kooperatifler için iyi bir örnek oluşturan tarımsal kalkınma kooperatifleri "köy kalkınma", "orman köyleri kalkındırma", "hayvan üreticileri tedarik ve pazarlama" ve "çay istihsal ve satış" kooperatiflerini de içine almaktadır (Semerci, 2015:69). Üreticilerin talepleri doğrultusunda devletin teşvikleri ile kurulmuş bağımsız kuruluş niteliğindeki bu kooperatifler, üreticilerin çok yönlü olarak kalkınmalarına katkıda bulunmaktadırlar (Dedeoğlu ve Yıldırım, 2006:39).

1.5.1.2. Sulama Kooperatifleri

Sulama kooperatifleri, yer altı ve yer üstü kaynaklardan organize bir şekilde faydalanmak isteyen çiftçilerin ekonomik güçlerini birleştirerek kurdukları örgütlerdir. Aynı su kaynaklarından faydalanması gereken çiftçilerin kullanacakları su miktarının ve su alma sırasının düzenlenmesi gibi gereksinimler bu kooperatifler aracılığıyla koordineli bir şekilde sağlanabilmektedir (Ertan ve Kaya, 2012:119).

Bu kooperatifler Türkiye'de 1963 yılından itibaren Toprak-Su kooperatifleri adıyla kurulmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise adı sulama kooperatifleri olarak değiştirilmiştir (İnan, 2004:135).

1.5.1.3. Su Ürünleri Kooperatifleri

Başarılı şekilde yönetilen su ürünleri kooperatiflerinin su ürünleri sektörünün sorunlarıyla başa çıkmada önemli bir potansiyele sahip olduklarına dair genel bir inanç söz konusudur (Ünal vd., 2009:394). Su ürünleri kooperatifleri, sektördeki avcılık, işleme, yetiştiricilik veya pazarlama faaliyetlerini yürüten ilgililerin gelir artışı, yaşam standartlarını yükseltmek ve üretim artışını sağlamak için bir araya gelmeleriyle oluşan bir örgütlenme biçimidir. Bu kooperatiflerin odak noktası balıkçılık endüstrisinin gelişimi ve balıkçıların refah seviyesinin iyileştirilmesidir (Ünal ve Yercan, 2006:224).

Su ürünleri kooperatiflerinin amacı; ortakları olan balıkçıların ürünlerini değerlendirmek ve onlara üretim girdilerini düşük maliyetle sağlamaktır. Kooperatifler, ortaklarına su ürünleri üretimi, avcılığı, işleme, depolama, taşıma, satış, ihracat gibi konularda hizmetler sunmakta ve işletmeler kurmakta ve bunları ortakları adına çalıştırmaktadır (İnan, 2004:136).

Türkiye'deki su ürünleri kooperatiflerinin tarihsel gelişimine bakıldığında bu kooperatif türünün çok eskilere dayanmadığı ve çok güçlü olmadığı görülmektedir. Türkiye'de su ürünleri kooperatifçiliği hareketi 1942 yılında Halk Bankası'nın öncülüğünde başlamıştır (Ünal ve Yercan, 2006:222). Daha sonra 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun ve 1971 yılında 1380 sayılı Su Ürünleri Yasasının çıkarılması ile su ürünleri kooperatiflerine tanınan çeşitli ayrıcalıklarla (1163 sayılı kanuna dayanılarak kurulan su ürünleri kooperatiflerinin de banka kredilerinden faydalanabilmesi gibi) balık avcılarının çok sayıda kooperatif bünyesinde toplanmaları sağlanmıştır (Akyol vd., 2006; Ünal ve Yercan, 2006).

Türkiye'de geçmişten günümüze su ürünleri kooperatiflerinin sayısal bazda gelişmelerine bakıldığında 1973 yılında 133 su ürünleri kooperatifi ve 4 su ürünleri kooperatif birliği, 1980 yılında 227 birim kooperatifi ve 6 kooperatif birliği, 1989 yılında 421 birim kooperatifi ve 8 kooperatif birliği olduğu görülmektedir. Bu rakam

2009 yılında ise 528 birim kooperatifi ve 14 kooperatif bölge birliğine ulaşmıştır (Doğan, 2010:319). 2021 verilerine göre ise Türkiye'de 30,722 ortağa sahip 566 su ürünleri kooperatifi, 17 kooperatif bölge birliği ve 1 adet kooperatif merkez birliği bulunmaktadır (TRGM, 2021).

1.5.1.4. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Türkiye'de şeker pancarı tarımı, ekonomiye olan önemli katkılarından dolayı Türkiye sanayinin kuruluş dönemlerinde ilk ele alınan yatırımlardan biri olmuştur (Özçelik, 1994:27). Pancar üreticilerinin kooperatifler halinde teşkilatlanmaya başlaması ise 1951 yılında Türkiye Şeker Sanayi'nin genişletilmesi konusunda alınan kararların uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. 1163 sayılı kooperatifler kanununun kabul edilmesinden sonra pancar ekicileri kooperatifleri birlik düzeyinde teşkilatlanmak üzere harekete geçmiş ve üst örgütlenmelerini 1972 tarihinde S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) adı altında gerçekleştirmişlerdir
(http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce, 18.10.2018).

Türkiye'de pancar ekicileri kooperatifleri tohum, ilaç, gübre, makine vb. girdilerin toptan teminini sağlayarak ortakları olan şeker pancarı üreticilerine uygun koşullarda satmaktadır (İnan, 2004:129). Pancar ekicileri kooperatiflerinde, kooperatif ortağı olan şeker pancarı üreticileri ile kooperatifler arasında sözleşmeli tarım ilişkisi bulunmaktadır. Kooperatif ortakları üretim aşamalarında kooperatiflerden teknik yardım almakta ve üretim girdilerini temin etmektedirler. Kooperatifler ise ortaklarına ürünlerini pazarlama güvencesi sağlamakta ve ortaklarının ürünlerini satın almaktadır (GTB, 2017:37).

Pankobirlik, Türkiye'nin 64 ilinin 13.750 yerleşim biriminde pancar üretimi yapmaktadır. Toplamda 1.391.892 ortağı bulunmaktadır (TRGM, 2021). 31 pancar kooperatifinin, 315 şubesi, 5 kooperatif şeker fabrikası (Amasya, Kayseri,

Boğazlıyan, Konya, Çumra) ve 50'nin üzerinde tarımsal amaçlı iştiraki vardır (http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce, 18.10.2018).

Pankobirlik ve Pancar ekicileri kooperatiflerinin devletten destek almadan tamamen ortaklarının kendi imkanlarıyla oluşturdukları sermayeleri ile başarılı bir kooperatifçilik örneği sergilemesi, finansal bakımdan güçlü olması ve ülke ekonomisine katkı sağlaması Türkiye kooperatifçiliği açısından ayrıca önem arz etmektedir.

1.5.1.5. Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye'de ilk kooperatifçilik hareketinin başlangıcı olarak kabul edilen Mithat Paşa'nın 1863 yılında kurduğu memleket sandıkları Türkiye'de tarım kredi kooperatifçiliğinin ilk temelini oluşturmuştur. Bir süre sonra sandikalarda meydana gelen bozulmalar sonucu memleket sandıkları etkin çalışamaz hale gelmiştir (Mülayim, 2013). Bunun üzerine yönetim ve sermayenin toplanmasında bir takım değişikliklere gidilerek bu sandıkların ismi menafi sandıkları olarak değiştirilmiştir. Ancak bu önlemlerin de olumlu bir sonuç vermemesi üzerine, bu sandıklar kaldırılarak yerine 1888 yılında T.C. Ziraat Bankası kurulmuştur (İnan, 2004).

Modern anlamda Türkiye'de kredi kooperatifçiliği hareketinin başlangıcı ise kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi olan 1929 tarih ve 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'dur. Ancak bu kanunun uygulanmasında bazı aksaklıkların görülmesi üzerine 1935 tarihinde Atatürk'ün talimatı ile çıkarılan 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu kanun, 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır (GTB, 2017:7). 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nun çıkması ile bölge birlikleri ve merkez birliğinin kurulmasına imkân tanınarak tarım kredi kooperatiflerinin dikey teşkilatlanmasına zemin hazırlanmıştır. 1977 yılında Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin

kurulmasıyla birlikte T.C. Ziraat Bankası'nın tarım kredi kooperatifleri üzerindeki idari yükümlülükleri sona ermiştir. Günümüzde ise tarım kredi kooperatiflerinin finansman bankası olarak görevine devam etmektedir (http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/tr/hakkimizda/tarihcemiz.html, 22.10.2018).

Günümüzde tarım kredi kooperatifleri, tarım sektörünü büyük ölçüde finanse eden kuruluşlardan biridir. Ayrıca büyük ölçüde banka şubelerinin bulunmadığı köy, belde ve kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde de faaliyette bulunmaktadır (http://www.tarimkredi.org.tr/files/faaliyetRaporuveIstatistikler/2017_YILI_FAAL%C4%B0YET_RAPORU.pdf, 22.10.2018).

Ortakları çoğunlukla küçük çiftçiler olan tarım kredi kooperatifleri, yalnız başlarına bankalardan kredi almaları zor olan çiftçilere olabildiğince ucuz ve yeterli kredi sağlamaya çalışmaktadır (Mülayim, 2013).

Türkiye'de tarım kredi kooperatiflerine sayısal açıdan bakıldığında 1.618 adet birim kooperatifi, 17 adet bölge birliği ve 1 adet merkez birliği bulunduğu görülmektedir. Ortak sayısı ise 800.023'tür (TRGM, 2021).

1.5.1.6. Tarım Satış Kooperatifleri

Türkiye'de çiftçilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri pazarlama ve satıştır. Tarım ürünleri üreticiden tüketiciye ulaşana kadar pek çok aracının elinden geçmektedir. Bu geçiş sırasında aracıların yüksek kar marjlarından dolayı ürün fiyatları oldukça yükselmekte ve tüketiciler bu ürünlere yüksek fiyat ödemektedirler. Ancak tüketicinin ödediği fiyattan üreticinin eline geçen kısım da genellikle düşüktür (İnan vd., 2010). Bu nedenlerden dolayı tarım satış kooperatiflerinin amacı ortaklarının ürünlerini en iyi şekilde değerlendirmek, perakende fiyatın yüksek bir kısmını üreticinin elde etmesini sağlamak, ürün piyasalarını düzenlemek, üretici ve tüketici için fiyat istikrarını sağlamak olarak belirtilebilir (İnan, 2004:118).

Tarım satış kooperatifleri küçük çiftçilerin pazar karşısındaki güçsüzlüklerini gidermek, satışta daha elverişli olan geniş iş hacmini sağlamak, daha kaliteli ürün üretilmesi için ortaklarına teknik yardımda bulunmak, sattığı ürünün kalitesini garanti ederek iç ve dış pazarda iyi isim yapılmasını sağlamak ve marka değeri oluşturmak gibi ortaklarına çeşitli faydalar sağlamaktadır (Mülayim, 2013).

Türkiye'de ilk tarım satış kooperatifleri 1911 yılında büyük tüccarların küçük çiftçiler üzerindeki kredi baskısını kırmak amacıyla Aydın'da "Aydın İncir Himaye-i Zürra A.Ş." adıyla kurulmuştur (Mülayim, 2013). Cumhuriyet döneminde 1935 yılında Atatürk'ün öncülüğünde çıkartılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu sonrasında kooperatifçilik alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve tarım kooperatifleri ekonomide önemli bir yere sahip olmuşlardır (İnan vd., 2000:151). Bu kanunların pek çok yerdeki kooperatif sayılarının artışında ve üreticilerin örgütlenmesindeki etkisi büyüktür (Kocabaş, 2012; İnan vd., 2000). Tarım satış kooperatifleri 1984 tarihli 3186 sayılı kanun çıkarılıncaya kadar 2834 sayılı kanuna göre faaliyette bulunmuşlardır. Bu kanun daha sonra, 01/06/2000 tarih ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır (GTB, 2017:7). 2013 yılında çıkarılan 6455 sayılı kanun ile 4572 sayılı kanunda bazı değişikliklere gidilmiş ve eklemeler yapılmıştır (http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-1.htm, 24.10.2018).

Tarım satış kooperatif birlikleri üreticiler arasında etkin örgütlenmeye sahip olmalarından dolayı 1960'lardan başlayarak tarımsal desteklemelerde aracı kuruluş haline getirilmiş ve devlet adına alım yapmaya başlamışlardır. Ancak zaman içinde bu durumun oluşturduğu zararların bütçe açıklarına neden olduğu belirlenmiştir (Eren, 2009:49). 1994 yılından itibaren birliklerin destekleme uygulaması yapmasına son verilmiştir. Ancak, birlikler "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFIF)" tarafından sağlanan düşük faizli kredilerle kamunun yönlendirmeleri doğrultusunda alım yapmaya devam etmişlerdir. 2000 tarih ve 4572 sayılı kanun ile birliklerin

özerkleşmesi ve kendi karar organları tarafından yönetilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. 2013 yılında çıkan 6455 sayılı kanunla birlikte ise tarım satış kooperatif ve birliklerinin DFIF kaynaklı borçları yeniden yapılandırılmış ve böylece birliklerin kamu kaynaklarından uzun yıllar faydalanması sağlanmıştır (https://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birlikleri/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birliklerinin-tarihcesi, 25.10.2018).

Türkiye'de tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, pamuk, üzüm, incir, zeytinyağı, fındık, fıstık, koza, gül ve gülyağı, turunçgil, yaş meyve ve sebze, yağlı tohumlar, tiftik ve yapağı gibi çok çeşitli tarım ürünlerinin ticaretinde önemli rol oynamaktadır (Bayaner, 2005:127).

Tarım satış kooperatiflerinin 2021 yılı itibarıyla 332.375 ortak sayısına sahip 335 birim kooperatifi ve 13 bölge birliği bulunmaktadır (TRGM, 2021). Tarım satış kooperatif birliklerinden Taskobirlik, Kayısıbirlik ve Güneydoğubirlik tasfiye sürecine girmiş, 2000 yılında kurulan Gapbirlik ise hiç faaliyete geçememiştir. Faal durumda olan tarım satış kooperatif birlikleri; Fiskobirlik, Trakyabirlik, Marmarabirlik, Karadenizbirlik, Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği, Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği, Tariş İncir Birliği, Çukobirlik, Kozabirlik, Gülbirlik, Antbirlik ve Tiftikbirlik'tir (GTB, 2017:32).

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından yayımlanan "Türkiye'nin İlk 1000 İhracatçı Firma Listesi"nde Tariş Üzüm Birliği ve Marmarabirlik yer almaktadır (TİM, 2016). Ayrıca Trakyabirlik her yıl Edirne ilinde vergi rekortmeni kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Ege bölgesinde başta İzmir ve Aydın illeri olmak üzere Tariş'in, Isparta'da Gülbirlik'in, Antalya'da Antbirlik'in ve Karadeniz'de Fiskobirlik'in yerel ekonomilerin kalkınmasında etkisinin büyük olduğu görülmektedir (GTB, 2014:37).

1.5.2. Tarım Dışı Kooperatifler

1844 yılında Rochdale Öncüleri tarafından bir tüketim kooperatifi kurma fikrinin ortaya çıkmasından bu yana, kooperatif hareketi son 170 yılda hızla büyümüştür (Sadowski, 2017:86). Günümüz dünyasında tarımsal ve tarım dışı sektörlerde milyonlarca ortağa sahip olan kooperatif girişimleri ortaklarının gereksinimlerini karşılamada yardımcı olmakta ve milyonlarca kişiye iş olanağı sağlamaktadır.

Türkiye'de tarımsal kooperatifçiliğin yani sıra tarım dışı sektörlerde de pek çok kooperatif türü faaliyet göstermektedir. Türkiye genelinde 84.000 kooperatif girişiminden 71.000'inin tarım dışı amaçlarla kurulmuş olduğu görülmektedir. Özellikle konut yapı kooperatifleri toplam kooperatif sayısı içinde %65'lik bir paya sahiptir. Ortak sayılarına göre kooperatiflerin dağılımına baktığımızda toplam kooperatif sayısı içerisinde esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri (%7,93), tüketim kooperatifleri (%3,62) paya sahip diğer önemli tarım dışı kooperatifler olarak karşımıza çıkmaktadır (GTB, 2012:25). Bu kooperatiflerin yanı sıra bu başlık altında sürdürülebilir kalkınma için önemli bir organizasyon şekli olarak görülen eczacı kooperatiflerine, kadın kooperatiflerine ve yenilenebilir enerji üretim kooperatiflerine de yer verilmiştir.

1.5.2.1. Tüketim Kooperatifleri

Tüketim kooperatifleri, piyasa şeffaflığını sağlamak, tüketicileri tekelcilerin aşırı yüksek fiyatlarından korumak (Sadowski, 2017:87), üreticiler ile tüketiciler arasındaki aracıları ortadan kaldırmak ve kârın tüketicilere geçişini sağlamak amacıyla kurulmuşlardır (Öksüz, 1982:337). Tüketim kooperatifleri kendilerine has girişim modeli sayesinde krizlere karşı da direnç gösterebilmektedirler. Özellikle 2008 yılındaki gıda kriziyle mücadelede Avrupa'daki tüketim kooperatifleri spekülasyonu önlemeye yönelik potansiyel çözümler sunmuş ve mücadele yöntemleri geliştirmişlerdir (ICA, 2010).

Tüketim kooperatifçiliği hareketi 1844 yılında İngiltere'de Rochdale Öncülerinin kurmuş olduğu tüketim kooperatifi ile başlamıştır. Avrupa'da sanayi devriminin etkisiyle oluşan sermaye birikimi ve sermayedar grupları, tarımsal işgücünün sanayiye aktarılması ve bunun sonucunda geniş işgücünün oluşturduğu şehirleşme ile değişen tüketim olgusu tüketim kooperatiflerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Atılgan, 1988). İngiltere'de başlayan bu kooperatif hareketi kısa süre içinde diğer Avrupa ülkelerine ve buradan da tüm dünyaya yayılmıştır.

Türkiye'de sanayileşmenin ve bunun etkilerinin daha geç görülmesi sonucu ilk tüketim kooperatifçiliği girişimi 1913 yılında ortaya çıkmıştır. İstanbul Çırçır'da kurulmuş olan ilk tüketim kooperatifi denemesi başarıya ulaşamamıştır. Tüketim kooperatifçiliğinin ikinci denemesi, 1921 yılında "Memurin Erzak Kooperatifi" adıyla kurulan memurlar tüketim kooperatifidir. İstanbul'da geçim sıkıntısı çeken memurlar için kurulmuş olan bu kooperatif denemesi ilk günlerinde başarılı olsa da faaliyetleri pek uzun sürmemiştir. Tüketim kooperatifçiliğin üçüncü denemesi ise 1925 yılında "Ankara Memurlar İstihlak Kooperatifi" adıyla kurulan tüketim kooperatifidir. Bu dönemden sonra tüketim kooperatifleri yayılmaya başlamış ve bugünkü tüketim kooperatifçiliğinin temeli oluşmuştur (Serinikli, 2009:90).

Türkiye'de 2. Dünya Savaşı sırasında hükümetçe gıda ve eşya dağıtımına aracılık ederek kâr elde etme düşüncesiyle pek çok tüketim kooperatifi kurulmuştur. Savaştan sonra ise tüketim kooperatifçiliği hareketi durgun bir döneme girerek yavaşlamıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:145). 1969 yılında çıkartılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun tüketim kooperatiflerini de kapsamasıyla tüketim kooperatifçiliği yeniden ivme kazanmıştır (GTB, 2017: 43-44).

Türkiye'nin ilk tüketim kooperatifleri birliği 1975 yılında Ankara'da kurulmuş olan TÜKOBİRLİK'tir. Bunu 1979 yılında tüketim kooperatiflerinin üst örgütü olarak YOL-KOOP'un kuruluşu takip etmiştir. Daha sonra bölgesel düzeyde örgütlenmeler devam etmiş, Eskişehir'de ESKOBİRLİK, İzmit'te Körfez

TÜKOBİRLİK'in kuruluşunu diğerleri de takip ederek, 1994'te Ankara'da "Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği"ni kurmuşlardır (Polat, 2017; Mülayim, 2013).

Türkiye'de ilk kurulduğu andan günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olan tüketim kooperatifçiliği hareketinin beklenen gelişmeyi gösteremediği görülmektedir. Türkiye'de 163.626 ortağa sahip 2000 birim tüketim kooperatifi bulunmaktadır (https://ticaret.gov.tr, 26.11.2021).

Türkiye'de tüketim kooperatiflerinin istenilen düzeye gelememesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler, halkın kooperatifçilik konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, bu alandaki lider eksikliği, devlet ve kooperatif ilişkilerinin düzensizliği, resmi ve özel kuruluşların ters yönlü etkisi, eğitim ve denetim yetersizliği, finansman sorunları, personel ve yönetim sorunları şeklinde sıralanabilir (Atılgan, 1988:238-239). Ayrıca, Türkiye'de tarıma dayalı küçük aile işletmelerinin çok olması, söz konusu işletmelerin kendi tüketimlerine yetecek kadar üretim yapmaları ya da ürettikleri ürünlerin az bir kısmını yerel pazarlarda satmaları nedeniyle tüketim kooperatifleri şeklinde örgütlenme ihtiyacı duymamaları (Serinikli, 2009:91), 2006 tarih ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'un 4. maddesinin (k) bendine göre tüketim kooperatiflerinin kurumlar vergisi muafiyeti dışında bırakılmaları (KVK, Md:4), büyük sermaye sahibi süpermarketler karşısında rekabet etmede zorlanmaları tüketim kooperatiflerinin ülkemizdeki gelişimini olumsuz yönde etkileyen diğer önemli nedenler olarak gösterilebilir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:145).

2016 yılında Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği ve Türkiye Kooperatifler Birliği'nin ortak olarak düzenlediği çalıştayda tüketim kooperatiflerinin sorunları tartışılmış ve bu sorunların giderilmesine yönelik stratejiler önerilmiştir. Bu öneriler (Polat, 2017:181-182):

- Yeni yasal düzenlemelerle üst örgütlerin güçlendirilmesi ve yaptırım gücü verilmesi.

- Geçmiş deneyimlerden ders çıkartılarak ve gelişmiş ülkelerin örneklerinden de yararlanarak, işyeri kooperatifçiliği modelinin öncelikle ele alınması.

- Sendika ve kooperatif iş birliği modelini güçlendirici çalışmalara başlanılması.

- Bakanlıklar, kalabalık memur ve işçi çalıştıran kamu kuruluşları ve üniversiteler bünyesinde tüketim kooperatifleri kurulması için TÜRKİYE KOOP'un yeni bir kampanya başlatması.

- GTB ve GTHB gözetimindeki tarım satış kooperatifleri birlikleri ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler ile tüketim kooperatifleri arasında iş birliği modelleri geliştirilmesi olarak belirtilmiştir.

1.5.2.2. Konut Kooperatifleri

Yoksulluğun ve uzun vadeli işsizliğin artması, barınma ihtiyacı olan ama çok az ya da hiç politik etkisi olmayan bir nüfus yaratmaktadır. Bu durum evsiz kalma ve suç gibi sosyal düzensizliğe sebep olabilecek olaylara zemin oluşturmaktadır. Bu noktada kaliteli, kâr amacı gütmeyen sosyal konutlar birçok insan için önemli bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır (UK Co-operative Council, 1994:61).

Konut kooperatifleri dar ve orta gelirli kişilerin konut ihtiyaçlarını olabildiğince ucuz bir fiyata karşılamak amacıyla kurdukları kooperatiflerdir (Mülayim, 2013). Özellikle konut kooperatifleri, spekülasyonu sınırlayabildikleri için uygun fiyatlı konutların sağlanabilmesinde elverişli mekanizmalar olarak kabul edilmektedir (Ganapati, 2010:365).

Türkiye’de ilk konut kooperatifi 1934 yılında Ankara'da kurulan "Bahçelievler Yapı Kooperatifi"dir. Bu kooperatifin kurulma amacı evi olmayan memurların ve benzer durumdaki vatandaşların konut ihtiyacını karşılamaktır. Bu kooperatifle kısa surede 150'nin üzerinde konut üretildiği görülmektedir (Mülayim, 2013).

Kooperatifler eliyle konut sunumu, 2. Dünya Savaşı öncesi sadece Ankara'da gerçekleşirken, savaş sonrası diğer şehirlerde de ortaya çıkmaya başlamıştır. 1961 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu kanununda yapılan değişiklikle işçilerce kurulan konut kooperatiflerine doğrudan kredi verilmesine olanak sağlanınca kooperatifler yoluyla konut arzının önemi artmıştır (Tekeli, 2011). 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunu'yla konut kooperatiflerine ve belediyelere imarlı, alt yapılı ve ucuz arsa temin edileceği hükmü getirilmesi ve 1969 yılında Kooperatifler Kanunu'nun çıkarılmasıyla 1970'li yıllarda konut kooperatifleri önemli gelişme göstermiştir (GTB, 2017:47).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun üst örgütlenmenin önünü açmasıyla birlikte konut kooperatifleri üst örgütlenmelerini 1985 yılında "Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKONUT)" ve 1988 yılında "Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKENT)"i kurarak gerçekleştirmişlerdir (http://www.turkkonut.com.tr/kurulus.html;http://www.turkkent.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=61, 05.11.2018).

1980 dönemi sonrasında konut kooperatifi sayısında ve ortak sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Bu artışta, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun çıkarılması, konut kooperatiflerinin üst örgütlenmeye gitmeleri ve 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'nin konut kooperatiflerini finansman olarak desteklemesinin önemi büyüktür. 1991 yılında 20.727 olan etkin konut kooperatifi sayısı 1998 yılında 38.450'ye ulaşmış ve 2004 yılına kadar bu düzlemde seyretmiştir. 2005 yılı itibariyle istatistiklerde 20.544 olarak görülen etkin konut kooperatifi ve ortak sayısında bu tarihten itibaren bir azalma meydana geldiği görülmektedir (Yaylı ve Avan,

2017:373-375). GTB'nin verilerine göre 2021 yılı itibarıyla Türkiye'de 27.361 konut kooperatifinin 1.273.274 ortağı bulunmaktadır.

TOKİ, 1984-2002 yılları arasında faaliyetlerini temelde konut yapı kooperatifleri vasıtasıyla konut üretimini teşvik için konut finansmanına yoğunlaştırmıştır. Ancak yıllar içerisinde TOKİ'nin kuruluş kanununda yapılan değişikliklerin de etkisiyle kooperatiflere verilen finansman desteği git gide azalmıştır. Kooperatiflere verilen finansman desteğinin konut maliyeti içindeki payının 1984 yılında %77, 1987 yılında %34, 1992 yılında %18, 2011 yılında ise %7'ye kadar gerilemiş olduğu görülmektedir (Yaylı ve Avan, 2017:373-375). 1984 yılında kurulan TOKİ'nin konut sektöründeki ağırlığının artması, konut kooperatiflerine kredi vermek yerine doğrudan konut üretimine başlaması konut kooperatifçiliğinin son yıllardaki gerilemesinin temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir (GTB, 2017:47).

Türkiye'de konut alanında uygulanan devlet politikalarının konut kooperatifçiliğinin tarihsel gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla konut kooperatifçiliğinin istenilen düzeye gelebilmesi ve dar ve orta gelirli kişilere kooperatifler yoluyla etkin konut sunumunun sağlanabilmesi için devletin bu alanda destekleyici ve teşvik edici politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

1.5.2.3. Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Bir ekonominin büyümesi ve gelişmesinde mal ve hizmet üretimi kadar ekonomik faaliyetleri gerçekleştirebilmek için finansman kaynağı sağlayabilmek de önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde işletmeler sermaye yetersizliğinden dolayı finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek için dış kaynaklara başvurmaktadırlar. Türkiye'de ilki 1951 yılında kurulan esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri bu ihtiyacı karşılamaya yönelik önemli organizasyon türlerinden biri olarak görülmektedir (GTB, 2017:23).

Türkiye’de esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri başlangıçta 1964 tarihli 507 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanunu'na göre kurulmuşlardır. Bu kooperatiflerin kuruluş amacı Esnaf ve Sanatkârlar Odalarına üye küçük ve orta boy işletme sahiplerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamaktır (Rehber, 2011:2018). Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri 1969 yılına kadar Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olarak, 1969 yılından sonra ise 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun çıkarılmasıyla birlikte bu kanun hükümlerine göre faaliyetlerini sürdüren özel hukuk tüzel kişiliğine haiz kuruluşlardır (http://www.teskomb.org.tr/index.asp?p=40, 08.11.2018).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümlerine göre esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri birlikleri tarafından üst örgütlenmeye gidilmiş ve 1970 yılında Ankara'da, "Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB)" kurulmuştur (http://www.teskomb.org.tr/index.asp?p=40, 08.11.2018).

Türkiye’de kredi ve kefalet kooperatifleri diğer ülkelerden farklı olarak ortaklarına doğrudan doğruya kredi vermemekte, ortaklarının ihtiyacı olan krediyi T.C. Halk Bankası’ndan alabilmeleri için ortakları adına bu bankaya kefil olmak koşulu ile sağlamaktadır (Mülayim, 2013).

Kredi ve kefalet kooperatifleri günümüzde 32 bölge birliği ve bir merkez birliğiyle birlikte 81 ilde 991 kooperatife bağlı 682.292 ortağına kredi kullandırmak üzere kefalet vererek hizmet sunmaktadır (https://ticaret.gov.tr, 26.11.2021).

Dünyada mevcut ülke ekonomilerine bakıldığında işletmelerin neredeyse %95-99'unun küçük ve orta boy işletmelerden oluştuğu görülmektedir. Türkiye’de ise bu oran %99,89'dur (Özdemir vd., 2007:174). Bu işletmelerin ekonomideki önemi göz önünde bulundurulduğunda, kredi ve kefalet kooperatifleri küçük ve orta boy işletmelerin ve esnafın finansman ihtiyacını sağlama konusunda önemli

organizasyon türlerinden biri olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde önemli rol üstlenebilecek potansiyele sahip aktörlerden biri olarak görülebilir.

1.5.2.4. Eczacı Kooperatifleri

Ecza kooperatifleri kentsel alanlarda eczacıların kurdukları kooperatiflerdir. Bu kooperatifler ilaç ve sağlık malzemeleri temin ve dağıtımında aktif görev yapmaktadırlar (Polat, 2017:175). Ecza kooperatiflerinin temel amacı ortaklarının kaliteli ve uygun fiyatlı ilaçlara erişimini sağlamaktır (ILO ve ICA, 2014:5).

Türkiye'de 1970'li yılların sonunda meydana gelen ekonomik krizin eczacılık mesleğine etkileri, ilaç tedarikinin dışa bağımlı olması, ticari depoların eczanelere ilaç verme konusundaki keyfi davranışları gibi sebepler dolayısıyla o dönemde birçok eczane kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (http://www.tekb.org.tr/biz-kimiz, 14.11.2018).

Üretici ile tüketici arasında yer alan aracı kurumların fazlalığı ve tüketici çıkarlarını zedeleyen politikaların yaygınlaşması, özellikle üretici ile perakendeci arasındaki aracılık görevini yerine getiren depocuların keyfi uygulamaları 1970'li yıllarda ilaç endüstrisinde de kooperatifleşmeyi zorunlu kılacak boyutlara ulaşmış ve eczacılar çıkış yolunu kooperatifleşmede bulmuşlardır (Karalar, s.21, http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaciodasiyayinlari/samsun_84/23.pdf, 14.11.2018).

1970'li yıllarda eczacılara ilaç temin eden ticari amaçlı depo sahiplerinin spekülatif davranışlarda bulunmaları ve istedikleri eczanelere ilaç verip istediklerine vermemeleri, sadece döviz cinsinden ödemeleri kabul etmeleri, piyasada yapay ilaç kıtlığı oluşturmaları gibi keyfi tutumları ilaç fiyatlarının aşırı artmasına ve sahte ilaçların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Mülayim, 2013, ICA ve ILO, 2014). Bu durum karşısında kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan eczacılar arasında kooperatifleşme bilincinin oluşmasıyla ilk eczacı kooperatifi 1979'da Manisa'da kurulmuştur (Mülayim, 2013).

İlk kuruldukları yıldan bu yana faaliyet olarak oldukça başarılı bir grafik gösteren ecza kooperatifleri 1989 yılında 5 ecza kooperatifinin bir araya gelmesiyle "Tüm Eczacı Kooperatifleri Birliği (TEKB)"ni kurmuşlardır. Daha sonraki süreçte TEKB'de Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'ne ve Avrupa Eczacı Kooperatifleri Topluluğu (SECOF)'a ortak olarak katılmıştır (Polat, 2017:175).

GTB verilerine göre TEKB, ülke genelindeki 57 şubesiyle 14 binden fazla ortağına hizmet götürmekte, yaklaşık 3 bin kişiye istihdam sağlamaktadır. TEKB'in ilaç dağıtım sektöründe pazar payının yaklaşık %21 olduğu tahmin edilmektedir (GTB, 2017:22).

ILO ve ICA (2014), sürdürülebilir kalkınmada kooperatiflerin katkısını ortaya koymak için yayımladıkları "Kooperatifler ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" adlı rehberin sağlık başlığı altında Türkiye'de eczacı kooperatiflerinin ortaklarına kaliteli ve uygun fiyatlı ilaç temin etmesinden, binlerce kişiye istihdam sağlamasından ve yüksek kaliteli hizmetleriyle tanınmasından bahsetmiş ve bu kooperatiflerin bu alandaki başarısını dünyada örnek olarak sunmuştur.

1.5.2.5. Kadın Kooperatifleri

Tüm ekonomik sistemlerde kadınların çalışma hayatına ve istihdama katılımı bakımından dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir (GTB, 2017:23). Kooperatifler, dünyanın birçok yerinde kadınların yerel ekonomilere ve topluma katılım fırsatlarını genişleterek cinsiyet eşitliğini sağlamaya katkıda bulunmaktadır. Kadınlar liderlik rollerini üstlenerek ve kendi yönetim komitelerini kurarak dünyanın pek çok yerinde kendi kooperatiflerini kurmaktadırlar (ILO ve ICA, 2014:4).

Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) bu kooperatifleri "İhtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır" şeklinde tanımlamaktadır (Duguid vd., 2015:38).

Dünyada Nepal'den İran'a kadar birçok ülkede bir organizasyon biçimi olarak karşımıza çıkmakta olan kadın kooperatiflerinin ülkemizdeki gelişimi ise oldukça yenidir. Türkiye'de kadın kooperatifleri 2000'li yıllarda gelişmeye başlamıştır (Özdemir, 2013:301).

Özellikle son yıllarda kadınlar tarafından oluşturulan bu organizasyonlar dünyada oldukça önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Günden güne artan yoksulluğun kadın ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri kadın kooperatiflerin önemini daha da artırmaktadır (Özdemir, 2013:301). Bu alanda yapılan çalışmalar kadın kooperatiflerinin, kadınların ve toplumların yaşamlarında sürdürülebilir ve olumlu katkılar yaptığını göstermektedir (Duguid vd., 2015:30). Kadın kooperatifleri, özellikle kırsal alanda yasayan kadınlar için yeni istihdam fırsatlarının oluşumu, gelir artışı, yerel ekonominin ve toplumun diğer sektörlerinin harekete geçirilmesi üzerinde çok yönlü bir etkiye sahip olabilmektedir (Koutsou vd., 2003:48).

1.5.2.6. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri

Dünya nüfusundaki artış, teknolojik gelişmeler, kentleşme ve sanayileşmenin sonucunda enerji talebi devamlı artış göstermektedir. Enerji tüketiminin bu denli artmasından dolayı bu ihtiyacı karşılamak için farklı yollar aranmış ve petrol, doğal gaz, kömür gibi fosil yakıtların yanı sıra çevreye daha az zararlı ve daha güvenilir olan yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi dünya genelinde kullanılmaya başlanmıştır (Kanlı ve Kaplan, 2018:33).

Yenilenebilir enerji kaynakları; hidrolik, rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle, biyokütleden üretilen gaz, dalga, akıntı enerjisi ve gel-git gibi fosil olmayan enerji kaynaklarıdır. Bu kaynakların dünyadaki enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılama potansiyeli ve çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan oluşturabileceği yararlar göz önünde bulundurulduğunda ne denli stratejik bir öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır (Akçay ve Bilgin, 2017:875).

Hemen her sektörde başarı yakalamış olan kooperatif girişimlerinin enerji sektöründe yer alması ise yeni bir olgu değildir (GTB, 2017; Yıldız vd., 2015). Türkiye'de yeni bir kooperatif türü olarak görülen ve yeni yeni gelişmeye başlamış olan enerji kooperatiflerinin dünyada ortaya çıkışı 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede kooperatifler, yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimini teşvik etmek amacıyla uygulanan destek mekanizmaları sayesinde temiz enerji üretiminde faaliyet göstermektedir (Ayanoğlu, 2014:2).

Enerji tedarik sistemi içerisinde yeni sosyo-ekonomik organizasyon biçimi olarak yerlerini almış olan enerji kooperatifleri (Schreuer ve Weismeier-Sammer, 2010), enerjiye erişim, enerji verimliliğini artırma ve emisyonları azaltma gibi sürdürülebilir enerji hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlarlar (ILO ve ICA, 2014:7).

Hem tarımsal hem de tarım dışı kooperatiflerin çevre yönetimini, sürdürülebilir toplulukları ve ekonomileri sağlamada katkı sağlayabileceklerine yönelik güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Kooperatiflerin kendine özgü doğası ve benzersiz özelliklerinden dolayı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılmasında önemli rol oynayabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle kooperatifçilik hareketi, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının ön saflarında yer almıştır (ILO, 2014; Ridley-Duff ve Wren, 2018).

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE RAPORLAMASI

21. yüzyılda iklim değişikliği, küresel ısınma, çevre kirliliği, küresel anlamda yoksulluk, salgın hastalıklar, sömürüye dayalı işgücü skandalları ve tartışmaları, insan hakları ihlalleri, doğal kaynaklarımızın hızlı ve şiddetli bir şekilde yok olması, şeffaf olmayan kuruluşlar ve birçok şirket skandalına şahit olduk. Bunlarla birlikte bireyler, toplumlar, hükümetler, işletmeler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar gibi pek çok oluşumun ortaya çıkan bu olumsuzlukların etkisini azaltmak ve düzeltmek için daha yaşanılabilir bir dünya uğruna bireysel ve toplu bir şekilde verdiği çabaya da tanık olunmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için arzu edilen bir geleceğe ya da daha iyi bir dünyaya yönelik değer değişimi, ahlaki gelişim, toplumsal yeniden yapılanma veya dönüşümü sağlamak için sürdürülebilir kalkınma önemli bir hedef haline gelmiştir (Gladwin vd., 1995:876). Buna ek olarak, karbon vergileri ve emisyon ticareti, sosyal yönden sorumlu yatırım ürünleri ve indeksleri, elektrikli ve hibrit araçlar, adil ticaret, organik gıda ve ürün pazarları dünya çapında ortaya çıkmıştır. Devletlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change) ve Al Gore'nun 2007 yılında Nobel Barış Ödülünü kazanması, iklim değişikliği konusundaki farkındalığı artırmak üzere çekilen bir belgeselin (An Inconvenient Truth) Oscar ödülü kazanması bu alanda verilen çabaların son yirmi yılda ortaya çıkan olumlu küçük bir yansıması olarak görülebilir (Bommel, 2013:2).

Çalışmanın bu bölümünde sürdürülebilir kalkınma, kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmaya katkıları, kurumsal sürdürülebilirlik ve raporlaması, kooperatifler ve sürdürülebilirlik raporlaması arasındaki ilişki ve sürdürülebilirlikle ilgili literatürde yapılmış çalışmalardan bahsedilmektedir.

2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Sürdürülebilirlik kelimesi etimolojik köken olarak Latince "sustenere" sürdürmek fiilinden türetilmiştir. Kavramsal açıdan ise kökeni ormancılık, balıkçılık ve toprak bilimlerine dayanmaktadır (Becker, 1997:3-4). Kavram ilk olarak 18. yüzyılda Alman ormancılık literatüründe "Nachhaltigkeit" (sürdürülebilirlik) şeklinde ifade edilerek kullanılmıştır (Wiersum, 1995:322). Daha sonra ise sürdürülebilirlik kavramı, ekolojik ve tarımsal literatürde verimlilik kavramı ile ilişkilendirilmiş ve "sürdürülebilirlik, önemli engellere rağmen sistemin verimliliğini koruyabilme" olarak tanımlanmıştır (Becker, 1997:3). Bundan yaklaşık 200 yıl sonra ise sürdürülebilirlik kavramı çevre ve kalkınma kavramlarıyla birlikte bütünsel çerçevede ele alınmaya başlanmıştır.

1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde düzenlenen "Sulak Alanlar Anlaşması" (Convention on Wetlands) ya da daha popüler olarak bilinen adıyla "Ramsar Anlaşması" doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki modern anlamda uluslararası anlaşmaların ilkidir. Ancak bu anlaşma daha yeni olanlarla karşılaştırıldığında hükümleri nispeten daha basit ve geneldir. Bu anlaşma temelde tüm sulak alanların sürdürülebilir kullanımına duyulan ihtiyaç, sulak alanların su kuşlarının yaşam alanı olarak korunması ve akıllıca kullanımı, sulak alanların biyolojik çeşitliliğinin korunması ve insan topluluklarının refahı için hayati önem taşıyan ekosistemler olarak tanınması konuları üzerine vurgu yapmaktadır (Ramsar, 2013:6).

1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm'de düzenlenen "Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı" (United Nations Conference on the Human Environment) uluslararası çevre konularıyla ilgili ilk adımın atıldığı başlıca konferanstır. Bu konferans uluslararası çevre politikalarının geliştirilmesinde bir dönüm noktası olmuştur (https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment, 17.01.2019). Konferansta çevresel hedeflere ulaşmak için, vatandaşlar, topluluklar, her düzeydeki

işletmeler ve kuruluşlar tarafından sorumlulukların kabul edilmesi ve ortak çabanın eşit olarak paylaşılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Tüm ülkelerin kendi yetki alanları çerçevesinde geniş kapsamlı çevre politikası oluşturulmasında ve eylem kararlarının alınmasında sorumlu oldukları, bunun yanı sıra bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin bu alandaki sorumluluklarını yerine getirebilmelerine destek olmak için kaynakların artırılmasına ve uluslararası iş birliği yapılmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (UN, 1972:3-4).

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası arenada önem kazanması ise, 1987 yılında "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" (WCED-World Commission on Environment and Development) tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı "Brundtland Raporu"nda sürdürülebilirlik kavramı ile kalkınma kavramı arasındaki ilişkinin kurulmasına bağlanabilir (Becker, 1997:2). Bu raporda (UN, 1987), çevre ve kalkınma konuları yeniden ele alınmıştır. Raporda geçmişte yapılan kalkınma yardımlarının her zaman sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmadığından bahsedilmiş, tarım, ormancılık, balıkçılık ve enerji alanlarında yapılan bu yardımların dar ekonomik kıstaslara göre belirlendiği ve çevresel etkilerin çok az dikkate alındığı noktalarına değinilmiştir. Çevre ve kalkınma konusunda uluslararası iş birliğini güçlendirme ve ihtiyaç duyulan yönde değişim için etkili politikalar geliştirilmesi gerekliliğinden bahsedilmiş ve bireylerin, gönüllü kuruluşların, işletmelerin ve hükümetlerin eylem taahhütlerini ve ilgi seviyelerini yükseltmelerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporunda "sürdürülebilir kalkınma" kavramının resmi tanımı ilk kez yapılmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma *"Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi"* şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte raporda yoksulluk tüm biçimleriyle kapsamlı olarak ele alınmış ve tüm dünyada yoksulların temel ihtiyaçlarının giderilmesine öncelik verilmesi gerekliliği güçlü bir şekilde ifade edilmiştir (UN, 1987). Bu raporda sunulan sürdürülebilir kalkınma kavramı

ekonomik verimlilik, sosyal adalet ve çevre bilinci gibi çelişkili görünen konuları temel değerler olarak uzlaştırmaya çalışmıştır (Signitzer ve Prexl, 2008: 1).

1992 yılında, Rio de Janerio kentinde düzenlenen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı''nda (United Nations Conference on Environment and Development), insanoğlunun sürdürülebilir kalkınma kaygılarının merkezinde bulunduğu, doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken bir yaşam hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Konferansta yayımlanan "Gündem 21" (Agenda 21) başlıklı belgede ulusal ve uluslararası düzeyde eşitsizliğin, yoksulluğun, açlığın, hastalıkların, cehaletin giderek artması ve ekosistemin bozulmaya devam etmesiyle karşı karşıya olduğumuzdan bahsedilmiştir. Hiçbir ulusun tek başına bu olumsuzlukların üstesinden gelemeyeceğine, ancak ve ancak sürdürülebilir kalkınma için birlikte çalışılarak ve küresel iş birliği yapılarak daha iyi yaşam standartlarına, daha iyi korunan ve yönetilen ekosistemlere, güvenli ve refah bir geleceğe sahip olunabileceğine vurgu yapılmıştır (UN, 1992).

Eylül 2000'de New York'ta 189 üye ülke katılımıyla gerçeklesen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, tüm üye devletler tarafından 2015 yılına kadar başarmaya karar verdikleri sekiz adet "Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri" (Millennium Development Goals-MDGs) belirlenmiştir (http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf, 22.01.2019). Binyıl Kalkınma Hedefleri: (1) Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, (2) Herkes için evrensel ilköğretimi sağlamak, (3) Cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi, (4) Çocuk ölümlerini azaltmak, (5) Anne sağlığını iyileştirmek, (6) HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, (7) Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, (8) Kalkınma için küresel ortaklığı geliştirmek olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler (2015) tarafından hazırlanan raporda;

- Aşırı yoksulluğun son yirmi yılda önemli ölçüde azaldığı, 1990'da neredeyse gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yarısının günlük 1,25 dolarlık gelirin altında yaşarken, bu oranın 2015 yılında %14'e düştüğü,

- Gelişmekte olan bölgelerde ilköğretime başlama oranının yükseldiği,

- 15 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında çok sayıda kız çocuğunun eğitime başladığı ve gelişmekte olan bölgelerde ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde cinsiyet eşitsizliğini gidermeye yönelik hedeflerin başarıldığı,

- Beş yaşın altındaki çocuk ölümlerinde yarıdan fazla azalma olduğu,

- 1990'dan bu yana dünya genelinde anne ölümlerinin %45 oranında azaldığı ve bu azalmanın yüksek bir kısmının 2000 yılından bu yana gerçekleştiği,

- Yeni HIV/AIDS vakalarında önemli oranda azalma meydana geldiği,

- Ozon tabakasına zarar veren maddelerin neredeyse tamamen ortadan kaldırıldığı ve sağlıklı içme suyuna ulaşılması konusundaki hedefin yüzde 50 oranında gerçekleştirildiği,

- Gelişmiş ülkelerden gelen resmi kalkınma yardımlarının, 2000-2014 yılları arasında reel olarak %66 oranında arttığı belirtilmiştir.

Bununla birlikte Binyıl Kalkınma Hedefleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret açığının devam etmesi, çevresel sürdürülebilirliğin tehdit altında olması, doğal kaynakların aşırı kullanımı, karbondioksit salınımındaki artış, dünyanın birçok yerinde cinsiyet temelli eşitsizliklerin güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesi gibi konularda önemli eksiklikleri olduğu ve yetersiz kaldığı için eleştirilmiştir (Wanyama, 2014:8). Bu eksikliklerin giderilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun (sosyal, ekonomik ve çevresel) bütünleşik ve sinerjik bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir (Cumming vd., 2017).

Bunu tam anlamıyla gerçekleştirebilmek ve dünyayı sürdürülebilir bir yola katmak için yeni bir vizyon çerçevesinde 2030 yılı gündemi ortaya çıkmıştır (UNDP, 2016, http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals.html, 12.02.2019). Böylece Binyıl Kalkınma Hedefleri 2015 yılından itibaren yerini, sürdürülebilir kalkınma için bir dizi yeni hedef de ekleyerek "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" ne bırakmıştır.

"Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı" (United Nations Conference on Sustainable Development) ya da "Rio+20", Rio de Janerio kentinde 2012 yılında düzenlenmiştir. Konferansta üye devletler tarafından sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin geliştirilmesiyle ilgili sürecin başlatılmasına karar verilmiştir. Konferans sonunda "İstediğimiz Gelecek" (The Future We Want) adlı sonuç bildirgesi Birleşmiş Milletler üyesi devletler tarafından oy birliğiyle kabul edilmiştir (UN, 2012; https://sustainabledevelopment.un.org/rio20;http://www.environment.gov.au/about-us/international/rio-20, 22.01.2019). Bu konferansta ayrıca kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde potansiyel rolüne vurgu yapılmıştır (ILO ve ICA, 2014).

2015 yılında Birleşmiş Milletler, yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refahını sağlamak için SKA'larını duyurmuştur. 2030 yılına kadar başarılması amaçlanan bu hedefler her yerde yoksulluğu ve açlığı sona erdirmek, ülkeler arasındaki eşitsizlikle mücadele etmek, barışı ve adaleti sağlamak, insan haklarını korumak, cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirilmek, gezegeni ve doğal kaynakları kalıcı olarak korumak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir koşullar oluşturmak için kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma, servet paylaşımı ve insan onuruna yakışır iş sağlama konusunda kararlar alınmıştır (UN, 2015).

Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma hedefleri aşağıda kısaca açıklanmıştır (www.sdgcompass.org, 09.10.2018):

1. Yoksulluğa Son: Her türlü yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek.

2. Açlığa Son: Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek.

3. Sağlıklı Bireyler*:* İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve herkesin her yaşta refahını sağlamak.

4. Nitelikli Eğitim: Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak.

5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek.

6. Temiz Su ve Sıhhi Koşullar: Herkes için suya ve sağlıklı yasam koşullarına erişimi sağlamak ve suyun ve sağlıklı yasam koşullarının sürdürülebilir yönetimini garanti altına almak.

7. Erişilebilir ve Temiz Enerji: Herkes için, uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak.

8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme: Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve etkili istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak.

9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı: Dayanıklı altyapı inşa etmek, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmeyi ve yeni buluşları teşvik etmek.

10. Eşitsizliklerin Azaltılması: Ülke içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmak.

11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları: Emniyetli, aksaklıklara karşı dayanıklı, sürdürülebilir kent ve yaşam alanları oluşturmak.

12. Sorumlu Tüketim ve Üretim: Sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak.

13. İklim Eylemi: İklim değişikliği ve etkileri için acil olarak eyleme geçmek.

14. Sudaki Yaşam: Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde korumak.

15. Karasal Yaşam: Karasal ekosistemleri korumak, restore etmek ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, ormanların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, arazi ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak.

16. Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar: Sürdürülebilir kalkınma için barışçı ve herkesi kucaklayan çözümler için toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak, her seviyede etkin, hesap verebilir ve kucaklayıcı kurumlar inşa etmek.

17. Hedefler İçin Ortaklıklar: Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak.

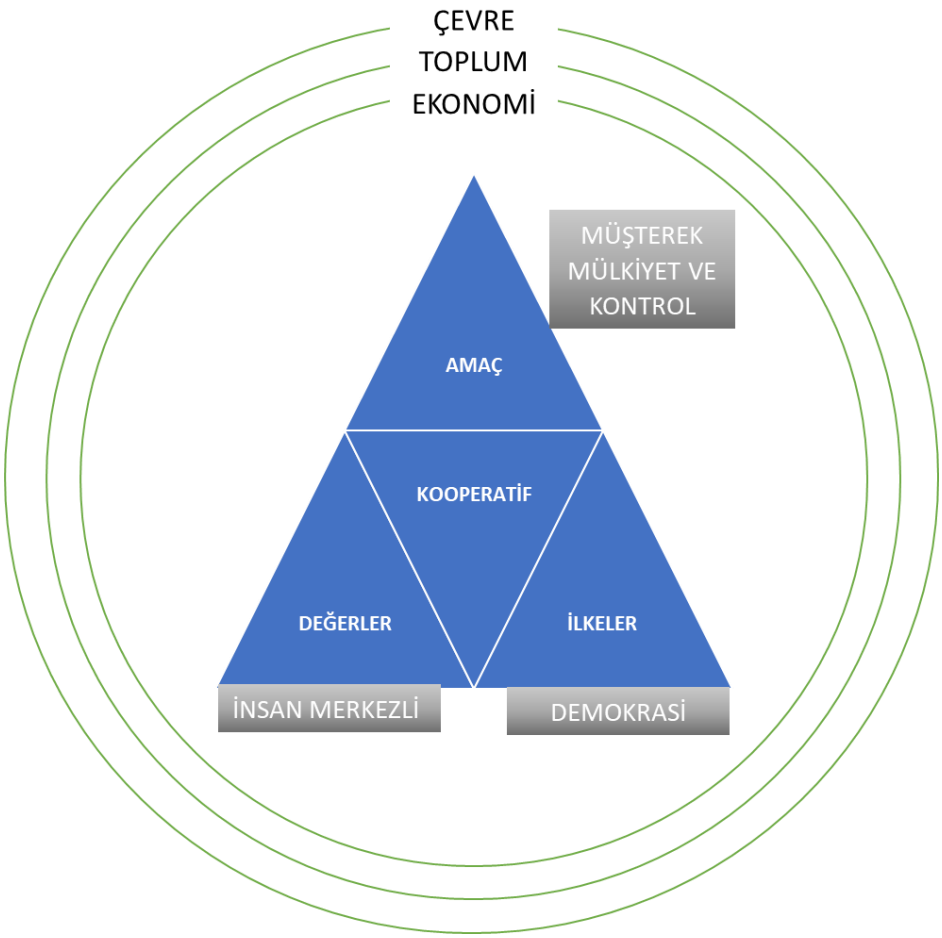
Schwettmann (2014), ILO için hazırlamış olduğu raporda sürdürülebilir kalkınmanın başarılması için iyi yönetilen devlet kuruluşlarına, güçlü ve sorumlu bir özel sektöre, etkili ve kapsayıcı bir sivil topluma, destekleyici bir global ortaklığa ve

kooperatifleri de içeren canlı bir sosyal ekonomiye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için bu faktörlerin hepsinin bireysel karşılaştırmalı üstünlüklerini kullanarak ortaklaşa bir çalışma içinde olmaları gerekmektedir.

2.2. Kooperatiflerin Sürdürülebilir Kalkınmaya Katkıları

Günümüzde Neoliberalizm'in kutsallaştırdığı "kazanan hepsini alır" yaklaşımı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini başarmada bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumun çevresel, ekonomik ve sosyal anlamda uzun vadede sürdürülemez bir gidişat meydana getirdiği görülmektedir (Hawken, 2010; Laliberte, 2013). Buna karşın kooperatifler dayanışma ve iş birliği gibi benzersiz kendine has özellikleri sayesinde ekonomik, çevresel ve sosyal konularda dengeli ve bütünleşik bir yaklaşım sergileyerek var olan ve belirsiz gelecekte karşılaşılabilecek birçok sorunun çözümü için faydalı stratejiler sunmaktadır. Kooperatif girişimler ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiye Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Kooperatif ve Sürdürülebilirlik Arasındaki İlişki



Kaynak: (Novkovic, 2020).

Şekil 1'de görüldüğü gibi kooperatifler ilkeler ve değerler temelinde gelişen insan merkezli, demokratik, müşterek mülkiyet ve kontrole sahip girişimlerdir. Kooperatifler içinde yer aldıkları ekonomiye, topluma ve çevreye katkı sağlarlar. ICA (2013) yayımlamış olduğu "Blueprint" adlı raporda kooperatiflerin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilirliğe olumlu katkı yaptıklarını belirtmiştir.

Ekonomik: Kooperatifler, pazarda rekabet meydana getirme, istihdamın sağlanması ve refahın oluşturulması gibi topluma çeşitli ekonomik faydalar sağladığından dolayı sürdürülebilir kalkınma için önemlidir. Kooperatifler istikrarlı bir finansal sektörün oluşumuna katkı sağlarlar (Michie, 2011:311). Hesse ve Čihák

(2007) kooperatif bankalarının ticari bankalardan daha istikrarlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ayrıca kooperatiflerin finansal istikrar üzerindeki genel etkisinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Finans alanında faaliyet gösteren kooperatifler ortaklarının faydalarına göre hareket ederler. Piyasada rekabeti artırırlar, müşterilerine alternatif seçimler, kaliteli ve uygun fiyatlı hizmetler sunarlar (Michie, 2011:311). Doğası gereği daha fazla kar elde etmek için ürünlerinin ya da hizmetlerinin kalitesini düşürme olasılıkları çok daha düşüktür. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, ekonomik gelişmede hem doğrudan hem de dolaylı olarak temel bir rol oynamakta ve aynı zamanda yeni teknolojilerin meydana getirilmesini desteklemektedirler (ICA, 2013).

Sosyal: Kooperatifler bireyselcilik, eşitsizlik, eğitim, yoksulluk, işsizlik, sağlık problemleri ve suç gibi toplumsal problemlerin çözümünde olumlu katkı yaparlar. "Sosyal sermaye" alanında yapılan çalışmalar yüksek oranda sivil katılımın olduğu kuruluşlara sahip toplumların, daha yüksek düzeyde güven ve demokratik katılımın yanı sıra daha iyi ekonomik şartlara da sahip olduğunu göstermektedir (Putnam, 2000). Kooperatifler ihtiyaç sahiplerine sosyal hizmet sağlamada katkıda bulunurlar. Ayrıca toplumların ilerlemesinde ve ekonomilerin büyümesinde önemli role sahiptirler (ICA, 2013).

Çevresel: Kooperatifler demokratik olarak kontrol edilen kuruluşlardır. Bu durum kooperatif faaliyetlerinin meydana getirdiği ya da gelecekte getirebileceği çevresel sonuçlarla ilgili endişelerin, yatırım getirisi ya da kârlılık açısından hesaplanmadan kooperatif ortakları tarafından demokratik olarak kolayca dile getirilebilmesini sağlamaktadır (ICA, 2013).

Ayrıca, ormancılık, çevre ve yenilenebilir enerji alanlarında faaliyet gösteren kooperatifler doğal kaynakları korumak ve yönetmek, çevresel zorluklar ve değişikliklerle mücadele etmek, yeşil ekonomik girişimleri meydana getirmek gibi alanlarda katkı sağlarlar (Wanyama, 2014:10).

Kooperatifler yoksulluğu azaltma, cinsiyet eşitliği, eğitim kalitesi, eşit eğitim olanakları, sağlıklı ve refah yaşam, gıda güvenliği, temiz suya erişim, istihdam, sürdürülebilir enerji ve gelecek kuşaklar için doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamakta ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca kriz dönemlerinde finansal sistemin dengede tutulmasında ve dünya genelinde finansal derinleşmenin temelini oluşturmada da katkıları bulunmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı kooperatifler doğası gereği alternatif sürdürülebilir iş modellerini oluşturmaktadır (ILO ve ICA, 2014).

Kooperatifler sosyal, ekonomik, çevresel ve politik zorluklarda bize yol gösterme potansiyeline sahiptir (Herbert, 2015:298). Ancak bunu gerçekleştirebilmeleri değişen koşullara uyum sağlayabilme ve esneklik yeteneklerine bağlıdır (Simmons, Yuill ve Booth, 2015). Kooperatifler, değişen koşullarda stratejilerini, hedeflerini ve faaliyetlerini şekillendirmek için SKA'larını genel bir çerçeve olarak kullanabilirler (https://sdgcompass.org/, 18.02.2019). Bunun için kooperatiflerin enerjilerini kendilerine en uygun olan hedeflere odaklamaları gerekmektedir (Schwettmann, 2014).

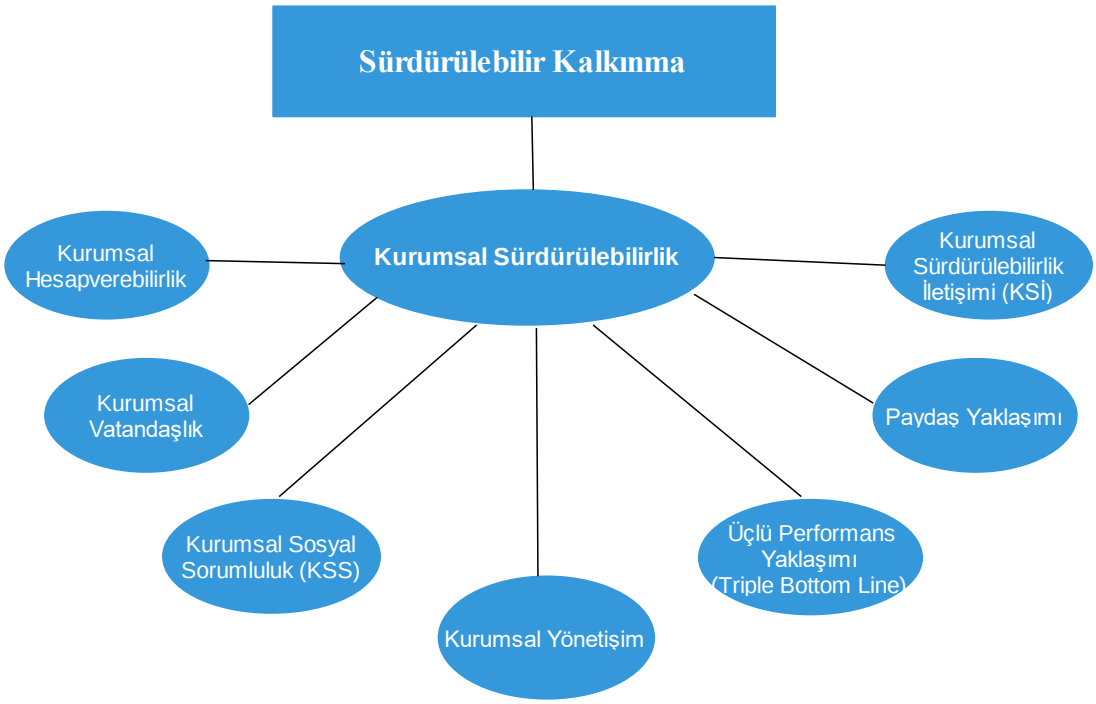
2.3. Kurumsal Sürdürülebilirlik

Hissedarların gelirlerini artırmak işletmelerin temel ilkesi olmaya devam ederken, günümüz koşullarında işletmelerin ilke ve prensiplerini daha geniş bir açıdan değerlendirmeleri gerekmektedir. Günümüzde sürdürülebilirlik girişimleri kamu, devletler ve hatta markalarını korumak için harekete geçilmesi gerektiğini fark eden işletmeler tarafından geniş kapsamlı olarak desteklenmektedir. Paydaşlar ve müşteriler, satın aldıkları ürün ve hizmetlerin sosyal ve çevresel etkilerini giderek daha fazla göz önünde bulundurmaktadırlar (Closs vd., 2011:105). Eğer işletmeler uzun vadeli ekonomik kârlılık elde etmek istiyorlarsa, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel ve sosyal sorumluluk hedefini göz ardı etmemelidirler (Moufty, 2014:9).

Sürdürülebilir kalkınma, günümüz neslinin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını göz ardı etmeden karşılamak, ekonomik refahı çevresel koruma ve sosyal adaleti sağlayarak gerçekleştirmektir. Sürdürülebilir kalkınma fikrinin işletme düzeyinde eşdeğerliği kurumsal sürdürülebilirlik terimidir.

Dyllick ve Hockert (2002) kurumsal sürdürülebilirliği, işletmelerle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olan paydaşlarının (hissedarlar, çalışanlar, müşteriler, baskı gurupları, toplum vb.) ihtiyaçlarını, gelecekteki paydaşlarının ihtiyaçlarından ödün vermeden karşılamak olarak tanımlamışlardır. Kurumsal sürdürülebilirlik ve diğer ilişkili kavramlar Şekil 2' de gösterilmiştir.

Şekil 2. Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Diğer İlişkili Kavramlar



Kaynak: (Signitzer ve Prexl, 2008:4).

Şekil 2'de görüldüğü gibi, işletmelerin toplumdaki rolünü anlayabilmek için kurumsal sürdürülebilirlik kavramı şemsiye terim olarak kullanılmaktadır. Bu şemsiye terim içerisinde kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), kurumsal vatandaşlık,

üçlü performans yaklaşımı, kurumsal sosyal performans gibi kavramlar yer almaktadır (Signitzer ve Prexl, 2008). Kurumsal sürdürülebilirlik, işletmelerin faaliyetlerini yerine getirirken yol açtıkları sosyal ve çevresel konulara şirketin stratejik ve kâr odaklı cevap verme şekli olarak tanımlanabilir. İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirliği sağlamak için öncelikle yeni iş yapma modelleri öğrenmeleri ve şu andaki kazanımlarının yanı sıra geleceğe de yatırım yapmaları gerekmektedir (Tokgöz ve Önce, 2009:252).

2.4. Kurumsal Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Unsur ve Teoriler

Wilson (2003) kurumsal sürdürülebilirliğin temelinin dört kavramdan oluştuğunu belirtmiştir. Bu kavramlar: 1) Sürdürülebilir gelişme, 2) Kurumsal sosyal sorumluluk, 3) Paydaş teorisi ve 4) Kurumsal hesap verebilirlik teorisidir.

Şekil 3. Kurumsal Sürdürülebilirliğin Gelişimi



Kaynak: (Wilson, 2003)

Şekil 3'e göre sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal sürdürülebilirliğe katkısı iki yönlüdür. İlk olarak, işletmelerin odaklanması gereken alanların (çevresel, sosyal ve ekonomik performans) belirlenmesine yardımcı olur. İkincisi, işletmelerin, hükümetlerin ve sivil toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği gerçekleştirebilmek için ortak toplumsal hedefler oluşturmasını sağlar (Wilson, 2003:2). Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için işletmeler ekonomik katma değer sağlamanın yanı sıra aynı anda çevresel ve sosyal katma değer de üretmelidirler. Kurumsal sosyal sorumululuk, işletmelerin neden sürdürülebilirlik hedeflerine yönelik faaliyetler gerçekleştirmesi gerektiğini etik tartışmalar çerçevesinde ele alarak kurumsal sürdürülebilirliğe etik açıdan katkı sağlar. Paydaş teorisi işletmeler tarafından çeşitli paydaş gruplarına yönelik farklı stratejiler geliştirilmesi açısından kurumsal sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Kurumsal hesap verebilirlik teorisi ise, kuruluşların sürdürülebilirlik performanslarını raporlamaları konusunda işletmelere rehberlik eder.

2.4.1. Sürdürülebilir Gelişme

Sürdürülebilir gelişme ekonomik büyüme ihtiyacını çevresel koruma ve sosyal eşitlikle dengeleyen geniş bir kavramdır. Bu kavrama ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayımladığı Brundtland Raporu'nda yer verilmiştir. Sürdürülebilir gelişme, ekonomi, sosyal adalet, çevre bilimi ve yönetimi, işletme yönetimi, siyaset bilimi ve hukuk kavramlarını bütünleştiren geniş bir kavramdır (Wilson, 2003:2). Sürdürülebilir gelişmeye katkı sağlayan oluşumlar Tablo 3'te kronolojik olarak sıralanmıştır.

Tablo 3. Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Oluşumlar

Yıl	Oluşum	Açıklama
1972	Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (United Nations Conference on Human Environment)	Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen uluslararası çevre konularıyla ilgili ilk adımın atıldığı başlıca konferanstır. Konferansta çevresel hedeflere ulaşmak için, vatandaşlar, topluluklar, her düzeydeki işletmeler ve kuruluşlar tarafından sorumlulukların kabul edilmesi ve ortak çabanın eşit olarak paylaşılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Tüm ülkelerin kendi yetki alanları çerçevesinde geniş kapsamlı çevre politikası oluşturulmasında ve eylem kararlarının alınmasında sorumlu oldukları, bunun yanı sıra bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin bu alandaki sorumluluklarını yerine getirebilmelerine destek olmak için kaynakların artırılmasına ve uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.
1977	Uluslararası Çalışma Örgütü Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi.	Mart 2000 yılında revize edilmiştir. Bu uluslararası belgede yer alan ilkeler çokuluslu şirketlere, hükümetlere, işçi ve işveren kuruluşlarına, istihdam, eğitim, çalışma ve yaşam koşulları ve işçi-işveren ilişkileri gibi alanlarda yol gösterici tavsiyeler içermektedir.
1987	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED-World Commission on Environment and Development)	"Ortak Geleceğimiz" başlıklı "Brundtland Raporu" yayımlanmıştır. Bu raporda "sürdürülebilir kalkınma" kavramının resmi tanımı ilk kez yapılmıştır. Bununla birlikte raporda yoksulluk tüm biçimleriyle kapsamlı olarak ele alınmış ve tüm dünyada yoksulların temel ihtiyaçlarının

		giderilmesine öncelik verilmesi gerekliliği güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.
1989	CERES İlkeleri	Biyosferin korunması, atık yönetimi ve güvenli ürün ve hizmetler ile ilgili etik ilkeleri içermektedir.
1992	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Environment and Development)	"Gündem 21" (Agenda 21) başlıklı belge yayınlanmıştır. Bu belgede ulusal ve uluslararası düzeyde eşitsizliğin, yoksulluğun, açlığın, hastalıkların, cehaletin giderek artması ve ekosistemin bozulmaya devam etmesiyle karşı karşıya olduğumuzdan bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için küresel iş birliğine ihtiyaç olduğu vurgusu yapılmıştır.
1994	Sürdürülebilirlikte ‘‘Üçlü Performans Yaklaşımı’’ (Triple Bottom Line)	Sürdürülebilirliğin ‘‘üçlü performans yaklaşımı’’ kavramı ilk kez 1994 yılında Elkington tarafından önerilmiştir. Bu kavram sürdürülebilirliği ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere birbiriyle örtüşüm bölgeleri bulunan üç boyut olarak sunar. İşletmelerin yalnızca kattıkları ekonomik değere değil, aynı zamanda kattıkları veya yok ettikleri çevresel ve sosyal değere de odaklanmaktadır.
1997	Kyoto Protokolü	Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik uluslararası bir çerçevedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanmıştır. Kyoto Protokolünün amacı, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun, iklime tehlikeli etki yapmayacak seviyelerde dengede kalmasını sağlamaktır.
2000	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu	"Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri" (Millennium Development Goals-MDGs) belirlenmiştir.
2001	Sürdürülebilir Gelişme Dünya İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development)	İşletmelerin dünyaya katkı ve etkisinin bir ölçüm yolu olarak sebep oldukları sosyal ve çevresel maliyetlerini işletme hesaplarına dahil etmeleri gerektiği öne sürülmüştür.

2002	Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi (World Summit on Sustainable Development)	1992 yılında Rio de Janerio'da yapılan konferansta alınan kararların uygulanma sürecinin değerlendirilmesi ve ortaya çıkan sorunların tartışılması ve çözümler bulunması bu toplantının temel amacı olmuştur.
2002	OECD Çevre Parlamento Komisyonu (Parlimentary Commissioner for the Environment)	Gündem 21'in 27 ilkesi geliştirilmiştir. Dünyayı daha iyi hale getirmek için ekonomik gelişmede işletmelere bir rol ve önem atfedilmiştir
2005	Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım Prensipleri	2005 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin davetiyle bir araya gelen 12 ülkeden 20 büyük kurumsal yatırımcının oluşturduğu, bugün ise dünya genelinde 1200'den fazla imzacısı bulunan, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetime ilişkin konuların yatırım analizlerinde ve karar verme süreçlerinde dikkate alınmasını teşvik eden ve buna ilişkin ilkeler yayımlamış bir platformdur. Borsa İstanbul 2010 yılından beri bu Girişimin imzacısı konumundadır.
2009	Sürdürülebilir Borsalar Girişimi	Borsaların yatırımcılar, düzenleyiciler ve şirketlerle iş birliği ile çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim konularında kurumsal şeffaflığın ve performansın artırılmasına ve sürdürülebilir yatırımların gelişmesine nasıl katkı sağlayabileceklerini araştıran, Birleşmiş Milletler destekli bir girişimdir. Girişim, 2012'de Borsa İstanbul'un da aralarında bulunduğu beş borsanın, piyasalarında sürdürülebilirliğe ilişkin farkındalığı artırmaya yönelik yaptığı gönüllü taahhüt ile farklı bir boyut kazanmıştır. İlerleyen dönemde birçok farklı borsa da girişime dahil olmuştur.
2012	Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferans (United Nations	"Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri"nin geliştirilmesiyle ilgili sürecin başlatılmasına karar verilmiştir. Konferans sonunda "İstediğimiz

	Conference on Sustainable Development) ya da "Rio+20"	Gelecek" (The Future We Want) adlı sonuç bildirgesi yayımlanmıştır.
2013	Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi	Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi, 2013 yılı Aralık ayında "Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi"ni yayımlamıştır.
2015	Birleşmiş Milletler	Birleşmiş Milletler yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (SKA) duyurmuştur. 2030 yılına kadar başarılması amaçlanan bu hedefler her yerde yoksulluğu ve açlığı sona erdirmek, ülkeler arasındaki eşitsizlikle mücadele etmek, barışı ve adaleti sağlamak, insan haklarını korumak, cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek, gezegeni ve doğal kaynakları kalıcı olarak korumak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir koşullar oluşturmak için kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma, servet paylaşımı ve insan onuruna yakışır iş sağlama konusunda kararlar alınmıştır.
2021	BM İklim Değişikliği Konferansı (UN Climate Change Conference-COP26)	Birleşmiş Milletler tarafından küresel ısınma ve sera gazı salınımı oranlarını azaltmak amacıyla İskoçya'nın Glasgow şehrinde 197 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansta 2015 yılında Paris'te yapılan COP21 hedeflerinden olan küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlı tutmak hedeflerine yaklaşılamadığı belirtilmiştir. COP26'da iklim değişikliğini ele almanın aciliyeti tekrarlanmış, 2030 yılına kadar küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlı tutmak ve 2050 yılına kadar sera gazı salınımı

		oranlarını sıfırlamak hedeflerine ulaşmak konusunda kararlar alınmıştır.

Kaynak: (Tokgöz ve Önce, 2009; Şahin, 2017)

Tablo 3'te görüldüğü gibi, sürdürülebilir gelişme kavramının ortaya çıkması ve yaygınlaşması dünya çapında kabul görmüş, saygın ve geniş katılımlı oluşumlar sayesinde gerçekleşmiştir (Tokgöz ve Önce, 2009:261). Bu konferans ve toplantılarda küresel ısınma, iklim değişikliği, açlık, yoksulluk ve eşitsizlik gibi çevresel ve sosyal konularda çeşitli politikaların oluşturulmasına yönelik kararlar alınmış ve bu alanlardaki küresel iş birliğinin önemi vurgulanmıştır.

2.4.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Köklerini, devlet-vatandaş arasındaki karşılıklı yükümlülükleri açıklayan sosyal sözleşme teorisinden alan şirket sosyal sorumluğu, işletmelerin gelirlerini artırma, ekonomik verimliliği ve ekonomik refahı sağlama gibi ekonomik sorumluluklarının yanı sıra topluma karşı birtakım sorumluluklar taşıması gerektiği fikrine dayandırılmıştır (Akyıldız, 2007:21). Kurumsal sosyal sorumluluğun temelinde günümüzde hızla artan ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlarla baş edebilmek için işletmelerin ellerinde bulundurdukları doğal, beşerî ve ekonomik kaynakları toplum ve devletle paylaşmaları yatmaktadır (Saran vd., 2011:3735).

1950'ler KSS için kilometre taşı olarak kabul edilmiştir. KSS ifadesinden kavramsal olarak ilk defa Howard Bowen (1953) tarafından yazılan "İş Adamının Sosyal Sorumlulukları" (Social Responsibilities of the Businessman) kitabında bahsedilmiştir. Bowen kurumsal sosyal sorumluluğu "*İşletmelerin topumun değerleri ve hedeflerine yönelik kararlar alma, politikalar izleme ve bu yönde faaliyetlerde bulunma mecburiyetidir*" şeklinde tanımlamıştır (Carroll, 1999:269-270).

KSS literatüründe önemli bir yere sahip olan Carroll (1979) kurumsal sosyal sorumluluğu, "*Belirli bir zamanda toplumun şirketlerden beklediği ekonomik, yasal, etik ve gönüllü olarak yapması gereken sorumluluk faaliyetlerinin toplamını kapsar*" şeklinde tanımlamıştır. Avrupa Komisyonu (2001) ise "*Sosyal sorumluluk sahibi olmak sadece resmi beklentileri yerine getirmek değil, gönüllülükten ileriye giderek, insan sermayesine, çevreye ve hissedarlarla ilişkilere daha çok yatırım yapmaktır*" şeklinde belirtmiştir (Commission of the European Communities, 2001:6). Kotler ve Lee (2013), KSS'yi "*İsteğe bağlı iş uygulamaları kurumsal kaynakların katkıları aracılığıyla toplumun refahını iyileştirmek için üstlenilen bir yükümlülük*" şeklinde tanımlamışlardır.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak geniş anlamda kurumsal sosyal sorumluluk, işletme sahiplerinin, hissedarlarının ve yöneticilerinin işletmelerini idare ederken hem işletmenin hem de paydaşlarının faydasını gözeterek ve toplumsal adaleti sağlayarak hareket etmeleri ve işletmelerini yönetmeleri olarak tanımlanabilir (Köker, 2013; Bakırtaş ve Erdoğan, 2010).

Carroll (1991), işletmelerin sosyal sorumluluklarını ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar olarak dört boyuttan oluşan bir piramit yapısıyla açıklamıştır. Sosyal sorumluluk piramidi olarak adlandırılan bu yapının ilk basamağında yer alan ekonomik sorumluluklar, işletmenin asıl sorumluluğunun kârlılık olduğuna işaret etmektedir. İşletmenin hisse başı kazançlarının maksimizasyonunu gerçekleştirmek, güçlü rekabetçi pozisyonunu ve ekonomik verimliliğini sağlamak ve korumak gibi birincil sorumluluklarını kapsamaktadır. Piramidin ikinci basamağında yer alan yasal sorumluluklar ise işletmenin yasal beklentilere uygun bir şekilde davranmasını ve yasal yükümlülüklerini yerine getirmesini ifade etmektedir. Piramidin üçüncü basamağındaki etik sorumluluklar işletmenin içinde yer aldığı toplumun gelenekleri ve etik değerleri doğrultusunda iş yapmaya özen göstermesini içermektedir. Piramidin son basamağında yer alan gönüllü sorumluluklar ise eğitim, sanat gibi toplumun yaşam kalitesini artıracak projelere gönüllü olarak yardım etmeyi ve destek vermeyi kapsamaktadır.

KSS, işletme yöneticilerinin neden sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak için çaba vermeleri gerektiği konusunda etik argümanlar sağlayarak kurumsal sürdürülebilirliğe etik açıdan katkıda bulunur (Wilson, 2003:2). KSS bağlamında etik kodlar, kurumsal vatandaşlık, sosyal raporlama gibi kavramlar kurumsal sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır (Tokgöz ve Önce, 2009:257).

2.4.3. Sosyal Paydaş Teorisi

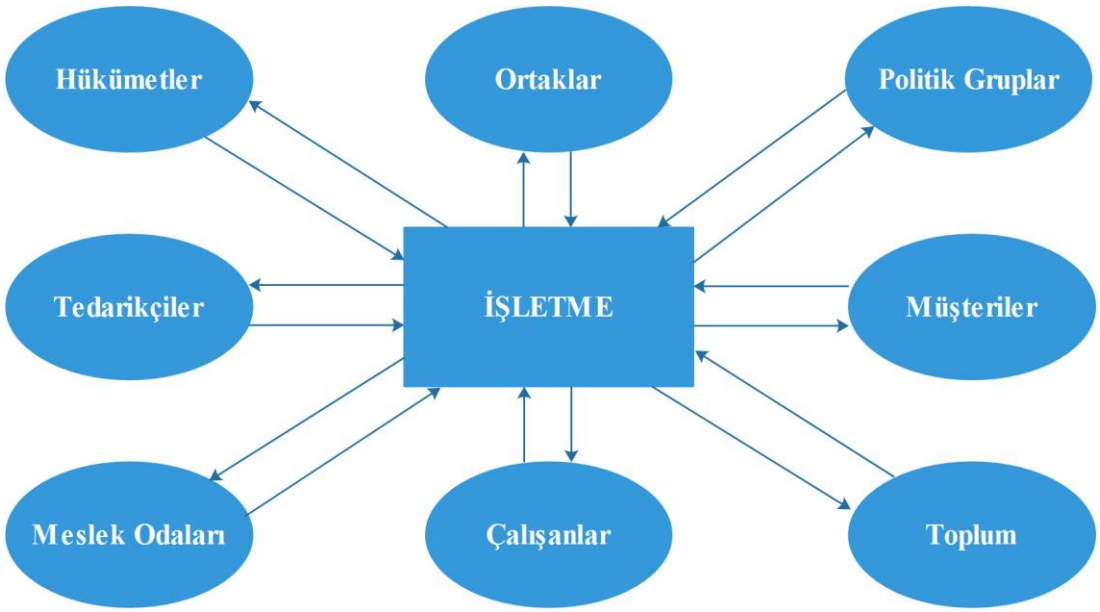
Geleneksel yönetim anlayışında işletme üzerinde hak sahibi olan kimdir sorusunun cevabı hisse sahipleri iken, sürdürülebilir gelişme anlayışında işletmenin ilişki içerisinde olduğu tüm kesimlerdir (Demirkaya, 2014: 120). Geleneksel yönetim anlayışının öncüsü olan Friedman (1970)'a göre "*İşletmelerin sadece ve sadece tek bir sosyal sorumluluğu vardır; hilesiz, açık ve serbest rekabete dayalı bir sistemde, kendi ekonomik kaynaklarını kullanarak kârlılığını artıracak faaliyetlerde bulunmak*" tır. İşletmelerin amacının kâr elde ederken aynı zamanda toplumun refahını da korumak ve geliştirmek olduğunu ileri süren Modern Ekonomik Yaklaşım bu durumu paydaşlar teorisiyle açıklamaktadır (Sert, 2012:41).

Paydaş teorisi kavramı ilk kez Freeman (1984) tarafından ortaya atılmıştır. Freeman (1984) paydaş kavramını, "*Örgütün faaliyetlerinden etkilenen ve faaliyetlerini etkileyen kişi veya kurumların hepsi*" şeklinde tanımlamıştır. Freeman Paydaş Teorisi'nin gelişiminde KSS anlayışının etkisinin büyük olduğunu belirtmiştir. Her iki teorinin temel felsefesi; bir işletmenin paydaşlarıyla ilişkilerini geliştirmek için yapacağı yatırımların uzun vadede işletmeye karlılık olarak geri döneceği ve işletmenin uzun dönem getirisinin artacağı yönündedir (Demirkaya, 2014: 120).

Post vd. (2002), bir işletmenin sürdürülebilir refahı sağlama ve uzun vadeli değer üretme kapasitesinin paydaşlarıyla ilişkileri tarafından belirlendiğini vurgulamışlardır. Bu nedenle, işletmeler sadece hissedarları ile değil, aynı zamanda çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, kamu yetkilileri, yerel ve ulusal toplum, sivil

toplum ve finansal ortaklar gibi paydaşlarıyla ilişkilerini de dikkate almalıdır (Moufty, 2014:12). Şekil 4'te işletmelerde paydaş modeli görülmektedir.

Şekil 4. İşletmelerde Paydaş Model



Kaynak: (Donaldson ve Preston, 1995:69)

Paydaş teorisinin temel varsayımı, bir işletmenin başarısının o işletmenin paydaşlarıyla olan tüm ilişkilerinin başarılı bir şekilde yönetilmesine bağlı olmasıdır (Elijido-Ten, 2007). İşletmenin birincil paydaşlarının (hissedarlar, yatırımcılar, diğer şirket ortakları, çalışanlar, şirket yöneticileri, müşteriler ve tedarikçiler) amaçlarına ulaşması ve diğer paydaşlara (hükümet, sivil toplum örgütleri, medya, öteki benzer kuruluşlar ve rakipler) etiğe uygun muamele edilmesi ve aynı zamanda hoşnut edilmesi sağlanmalıdır (Özalp vd., 2008:72).

Farklı öncelikleri, beklentileri ve hedefleri olan farklı paydaş gruplarının hoşnut edilmesine yönelik stratejiler geliştirmek işletme yöneticilerinin karşılaştığı önemli zorluklardandır. Bununla birlikte ekonomik istikrar, çevrenin korunması ve sosyal adaletin sağlanması genel olarak tüm paydaşların hemfikir olduğu hedeflerdir

(Wilson, 2003: 4). Sürdürülebilir kalkınma paydaş katılımı olmadan sağlanamaz (Moufty, 2014:13). Bu bağlamda, sosyal paydaş teorisi işletmelerin neden sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik iş yapmak zorunda oldukları konusunda iş dünyasının ikna edilmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır (Wilson, 2003; Şahin, 2017).

2.4.4. Kurumsal Hesap Verebilirlik Teorisi

Hesap verebilirlik, işletmelerin yaptıkları faaliyetlerini gerekçelendirebilmeleri ve bu faaliyetlerin sonucundan sorumlu olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Hesap verebilirlik, sorumluluk ve şeffaflık kavramları birbirleriyle yakından ilişkili, fakat farklı kavramlardır. Sorumluluk, bir işin belirli bir şekilde yerine getirilmesi için faaliyette bulunulması; şeffaflık, işletmelerin faaliyet raporlarının gerçeğe uygun olması; hesap verebilirlik ise işletmenin yerine getirilen faaliyetler için başkalarına açıklama yapması veya rapor vermesi anlamına gelir (Tokgöz ve Önce, 2009; Şahin, 2017; Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011).

Kurumsal hesap verebilirlik teorisinin kurumsal sürdürülebilirliğe katkısı, işletme yöneticileri ile toplumun geri kalanı arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemeye yardımcı olunmasıdır (Wilson, 2003:5). Kurumsal hesap verebilirlik, sürdürebilir performans gösterebilmek adına işletmelere araçlar, stratejiler ve standartlar geliştirme konusunda rehberlik eder (Atagan Çetin, 2016:58).

İşletmelerin sadece işletme hissedarlarına karşı hesap verme sorumluluğu olduğunu ileri süren klasik anlayış ve uygulamalar günümüzde yerini çok daha geniş kapsamlı olan sürdürülebilirlik anlayışına bırakmıştır. Dolayısıyla işletmeler sadece ekonomik performansları açısından değil, çevresel ve sosyal performansları hakkında da tüm paydaşlarına hesap vermeleri gerektiği konusundaki beklentileri de karşılamak durumundadır (Tokgöz ve Önce, 2009:258).

Hesap verebilirlik hem içsel hem dışsal çevrede işletmelerin aldıkları kararların doğruluğunu kanıtlama ve sorumluluğunu kabullenme gereğine dayanmaktadır. İşletmeler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin ekonomik, çevresel ve sosyal sonuçlarının ve etkilerinin raporlanması gerekmektedir (Şahin, 2017:19).

2.5. Sürdürülebilirliğin ‘‘Üçlü Performans’’ Yaklaşımı

İşletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal alanda gezegenimiz üzerindeki güçlü ve artan etkisi sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlamasına olan ilgiyi artırmıştır. Sürdürülebilirlik kurumların ve ülkelerin sınırlarının ötesine uzanan ve dolayısıyla net bir tanımı bulunmayan bir kavramdır (Gray, 2001).

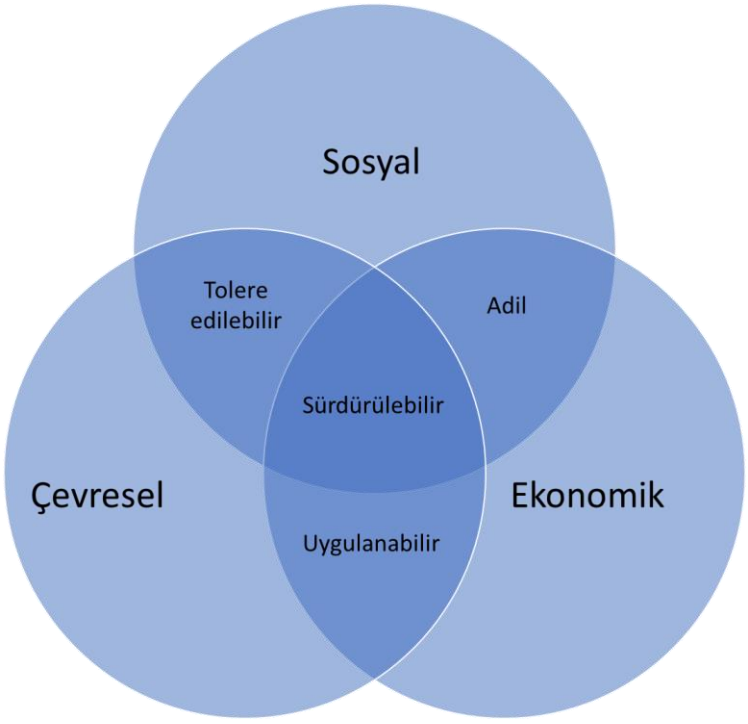
En çok kabul gören ve yaygın olarak kullanılan sürdürülebilirlik tanımı ‘‘Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu” (WCED-World Commission on Environment and Development) (1987) tarafından yapılan *"Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi”* şeklindedir. Ne yazık ki, bu makroekonomik tanımın uygulanması organizasyonlar için oldukça zordur. Bu tanım işletmelere gelecekteki ihtiyaçlara karşı mevcut ihtiyaçları nasıl tanımlamaları, bu ihtiyaçları karşılayacak teknolojileri ve kaynakları belirlemeleri ve çoklu paydaşları arasındaki kurumsal sorumlulukların nasıl etkin bir şekilde dengelenebileceğini anlama konusunda çok az rehberlik sağlar. Elkington (1998) tarafından geliştirilen ve aynı zamanda ekonomik, çevresel ve sosyal konuları aynı anda mikro ekonomik açıdan değerlendiren ve dengeleyen ‘‘üçlü performans yaklaşımı’’ bu tanımın işletme düzeyinde işlevselleştirilmesini sağlamıştır (Gimenez vd., 2012:150).

Sürdürülebilirliğin ‘‘üçlü performans yaklaşımı’’ kavramı (Elkington, 1994) tarafından *California Management Review* dergisinde ‘kazan-kazan-kazan’ işletme stratejisini inceleyen bir makalede duyurulduktan sonra literatürde kullanılmaya başlanmıştır. En basit ifadeyle, bu kavram işletmelerin yalnızca kattıkları ekonomik

değere değil, aynı zamanda kattıkları veya yok ettikleri çevresel ve sosyal değere de odaklanmaktadır (Elkington, 2013).

Elkington (1998), sürdürülebilirliği birbiriyle örtüşüm bölgeleri bulunan üç boyut -ekonomik, çevresel ve sosyal- olarak sunmaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilirliği, birbirinden bağımsız boyutlar yerine Venn diyagramında birbiriyle örtüşen üç boyut olarak görmek daha uygun bir anlayıştır. Sürdürülebilirliğin üç boyutunun birbiriyle örtüşümünü açıklayıcı bir örnek olarak, elektrik üretmek için kömürün doğal gaz ile değiştirilmesi gösterilebilir. Böyle bir eylem, çevreye salınan karbon, azot ve kükürt miktarını azaltmakta ve bu sayede yakındaki toplulukların sağlık ve yaşam koşulları iyileşmektedir. Ayrıca, daha verimli operasyonlarla üretilen enerjinin birim başına daha ucuz olması sağlanmakta ve işletmelerin ölçek ekonomilerine ulaşmalarına yardımcı olmaktadır (Sodhi, 2015:5). Şekil 5'te sürdürülebilirliğin üç boyutu gösterilmektedir.

Şekil 5. Sürdürülebilirliğin Üç Boyutunun Kesişiminin Görselleştirilmesi



Kaynak: (Rogers ve Hudson, 2011)

Şekil 5'te görüldüğü gibi sürdürülebilirlikte üçlü performans yaklaşımı aynı anda ekonomik, sosyal ve çevresel performans (kâr, insan, gezegen) bileşenlerini içeren üç boyutlu bütünleşik bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Üçlü performans yaklaşımı, işletmelerin yalnızca sosyal ve çevresel açıdan sorumlu davranışlarda bulunmaları gerektiğini değil, aynı zamanda bu süreçte olumlu finansal kazanımların yapılabileceğini de göstermektedir (Gimenez vd., 2012:150). Şekil 5'te sürdürülebilirliğin temel üç boyutunun dışında kalan ancak ekonomi, çevre ve toplum lehine katkı sağlayan kavramların karakteristik özellikleri de görülmektedir. Uygulanabilir kavramı, güçlü bir ekonomi ve güçlü bir çevre anlamına gelirken, toplumla ilgili sorunları veya konuları ihmal etmektedir. Adil kavramı, ekonomik ve sosyal kalkınmada güçlü bir performans gösterirken, çevrenin aşırı sömürüldüğünü ve risk altında olduğunu ima etmektedir. Tolere edilebilir boyut ise, çevresel ve sosyal anlamda iyi yapılandırılmış ancak açıkça tanımlanmış herhangi bir ekonomik faaliyetten yoksun bir senaryoyu ifade etmektedir (Slocum, 2015:93).

2.5.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik sürdürülebilirlik, bir şirketin iç ve dış paydaşları ve yerel, ulusal ve küresel düzeylerdeki ekonomik sistemler üzerindeki ekonomik etkisiyle ilgilidir. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, daha fazla şeffaflık, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile uyumu sağlar (Azapagic, 2004:649).

Ekonomik sürdürülebilirlik işletmelerin, finansal sermaye (özsermaye, borç vb.), maddi sermaye (makine, arsa, stoklar vb.) ve maddi olmayan sermaye (kurumsal itibar, buluşlar, know-how vb.) gibi çeşitli sermaye türleri arasında dengeli bir yönetimi gerektirir. Ekonomik anlamda sürdürülebilir olabilmek için işletmelerin hissedarlarına sürekli olarak ortalamanın üzerinde getiri sağlamayı garanti etmesi, diğer yandan da likidite sıkıntısı yaşamayacak şekilde nakit akışını temin etmesi gerekir (Dyllick ve Hockerts, 2002:133).

İşletmelerin ekonomik anlamda sürdürülebilirliği sağlayabilmeleri için maliyetlerini en aza indirerek ve kârlarını ve hissedar getirilerini en üst düzeye çıkararak mikro düzeyde iyi performans göstermeleri gerekmektedir. Bu nedenle ekonomik sürdürülebilirlik, kâr ve hissedar getirileri gibi göstergeler de dahil olmak üzere para akışı, bununla birlikte borsa performansı ve finansal oranları ele almalıdır (Papoutsi, 2018:17).

Bir işletmenin ekonomik açıdan sürdürülebilir olması ekolojik ve sosyal verimliliğine bağlıdır. Ekolojik verimlilik; yaşam standartlarına uygun ve insani ihtiyaçları karşılayacak biçimde, rekabet edilebilir nitelikte ürünlerin, minimum düzeyde doğal kaynak, enerji kullanımı ve daha az atık üretimine dayanılarak üretilmesini ifade etmektedir. Sosyal verimlilik ise ekonomik katma değer oluşturmada sosyal etkilerin dikkate alınmasını ifade eder. Sosyal ve ekolojik verimliliğin elde edilmesi ve garanti altına alınması işletmenin ekonomik performansını artırarak, ekonomik açıdan sürdürülebilirliğini de sağlar (Aksoy, 2013:21).

2.5.2. Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir (Tüm, 2014:64). Çevresel sürdürülebilirlik, enerji ve diğer kaynakların kullanımı ve işletmelerin faaliyetleri sonucunda geride bıraktıkları ayak izini ifade eder. Çevresel sürdürülebilirlik genellikle atık azaltma, kirlilik azaltma, enerji verimliliği, emisyon azaltma, tehlikeli/zararlı/zehirli madde tüketimindeki azalma, çevresel kaza sıklığında azalma gibi konularla ilişkilidir (Pullman vd., 2009).

Çevresel sürdürülebilirliğin temeli doğal sermayeye dayanmaktadır. Doğal sermaye iki ana türe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki doğal kaynaklardır. Doğal kaynaklar ekonomik faaliyetlerde kullanılabilen yenilenebilir (ağaç, balık, mısır vb.) ve yenilenemeyen (fosil yakıt, biyoçeşitlilik, toprak kalitesi vb.) kaynaklardan oluşur. Bir diğer doğal sermaye türü ise iklim dengeleme, su arıtma, toprak ıslahı, bitki ve

hayvanların çoğaltılması gibi konuları içeren ekosistem hizmetleridir. Bu hizmetlerin değeri oldukça önemli olmasına rağmen, doğal kaynaklar kadar iyi anlaşılamamıştır (Dyllick ve Hockerts, 2002:133).

Çevresel sürdürülebilirlik yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakları daha sorumlu kullanmayı ve çevresel zarar, tehlike ve risklerden mümkün olduğunca kaçınmayı gerektirmektedir. Doğal sermayenin korunması ve işletmelerin sürdürülebilirliği için aşağıdaki ilke ve prensiplere dikkat edilmelidir (Şahin, 2017:12):

- Yenilenebilen doğal kaynakların tüketim oranı yenilenme oranından yüksek olmamalıdır.

- Yenilenemeyen doğal kaynakların kullanılması yerine aynı işlevi sağlayan yenilenebilir kaynaklar kullanılmalıdır.

- Üretimden bozuk veya atık olarak çıkmış ürünlerin, aynı veya benzer ürünler için kaynak geri dönüşü olarak yeniden işleme veya atıkların hiçbir yapısal değişikliğe uğramadan farklı ürün süreçlerinde kullanılması olarak yeniden kullanımı yapılmalı veya ürünler gerektiğinde tamir edilmelidir.

- Materyal kullanımında, enerji tüketiminin azaltılmasında ve atıkların azaltılmasında etkin bir yöntem olan temiz üretim yapılmalıdır.

- Bir ürün veya ürün sisteminin tüm hayatı boyunca sağlık, çevre ve kaynak ile ilgili etkilerini sistemli olarak analiz eden ve değerlendiren bir yöntem olarak yaşam döngüsü değerlendirme yöntemi kullanılmalıdır.

Closs vd., (2011) çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için yapılması gereken çevresel girişimleri üç kategoriye ayırmışlardır. Bunlar koruma, kullanım azaltma ve iyi iş yönetimi uygulamalarıdır.

- **Koruma**: İşletmeler enerji, su ve diğer doğal kaynakların kullanımı en aza indirerek ve daha iyi yöneterek korumaya odaklanır.

- **Kullanım azaltma**: İsrafı azaltmayı, geri dönüşümü artırmayı, sera gazı salınımını azaltmayı ve kullanım ömrü sonunda ürünleri yönetmeyi içerir.

- **İş yönetimi uygulamaları**: Son olarak ise, işletmeler çoklu iş sürecinde daha etkili iş yönetimi uygulamaları sayesinde çevresel sürdürülebilirliğe etki edecek katkıyı sağlayabilirler. Örneğin, şirket içinde daha proaktif tasarım çabaları ve değer zinciri ortaklarıyla iş birliği daha az hammadde tüketimini ve ürün ömrünü uzatmak yoluyla daha az atık oluşumunu sağlar.

2.5.3. Sosyal Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu KSS ile bağlantılıdır. Sosyal sürdürülebilirlik, işletmelerin topluma karşı sorumluluklarını tanımlar ve yoksulluğun ve hastalıkların azaltılması, sağlık ve eğitime erişim ve toplumun genel refahı ile ilgili konuları kapsar (Papoutsi, 2018:16). Sosyal sürdürülebilirlik, işletmelerin çalışanlarına eşit fırsatlar sağlaması, çeşitliliği teşvik etmesi, yaşam kalitesini artırması, çalışanlara eğitim ve gelişim seminerleri vermesi, iş güvenliği ve işçi sağlığıyla ilgili yüksek kalite standartlarını koruması, demokratik süreçler ve hesap verebilir yönetişim yapıları sağlaması anlamına gelir (Gimenez vd., 2012; Slaper ve Hall, 2011; Branco ve Rorigues, 2006).

Dyllick ve Hockerts (2002), sosyal sürdürülebilirliği *"Bireysel ortakların beşeri sermayesini artırarak ve bu toplulukların toplumsal sermayesini geliştirerek*

şirketin faaliyet gösterdiği topluluklara değer katmak." olarak tanımlamışlardır. Sosyal açıdan sürdürülebilir işletme, beşeri ve toplumsal sermayesini kullanarak işletmeye, içinde faaliyet gösterdiği topluma ve çevreye değer katan işletmedir (Aksoy, 2013:22).

Bir işletmenin sosyal açıdan sürdürülebilir olmasının yolu, işletmenin iç paydaşları ve dış paydaşları tarafından anlaşılabilmesine, paydaşların işletmenin faaliyetleri hakkında hemfikir olmasına bağlıdır (Gimenez vd., 2012; Dyllick ve Hockerts, 2002). Örneğin bir işletmenin fabrikasını kapattığını ve tüm işçilerini işten çıkardığını farz edelim. Bu durumda işletmenin etkin bir iletişimle faaliyetlerini niçin durdurması gerektiğini, bunun dışında başka bir çaresinin olmadığını açık bir biçimde tüm paydaşlarına anlatabilmesi sosyal açıdan sürdürülebilir bir davranış olarak kabul edilebilir (Dyllick ve Hockerts, 2002:134).

İşletmeler, ekonomik değer yaratırken içinde faaliyet gösterdikleri toplumu olumlu yönde etkiler ve çevresel kaynakların kullanımında gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da dikkate alır ise, sosyal açıdan kurumsal sürdürülebilirliği sağlamış olur (Aksoy, 2013:22).

2.6. Sürdürülebilirlik Raporlaması

İlk olarak kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması fikri, 1970'li yıllarda toplum yapısında meydana gelen değişimler, sosyal eşitlik ve adalet gibi kavramlarının ön plana çıkması ile birlikte özellikle ABD ve Batı Avrupa'daki sanayi sektöründeki işletmeler tarafından sosyal konuları içeren ''sosyal raporlar''ın yayımlanmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır (Habek ve Wolniak, 2016; Aksoy, 2013). 1970'lerin sonlarında, Fortune dergisi tarafından yayımlanan ABD'nin en yüksek ciroya sahip 500 kurumunun yaklaşık %90'ının yıllık raporlarında sosyal konulara yer verdiği ancak konuya ayrılan ortalama alanın yarım sayfa ve temel endişelerin istihdam ve ürünlerle ilgili bilgiler şeklinde olduğu görülmüştür (Etzion ve Ferraro, 2010:19096).

1990-2000'li yıllara gelindiğinde, sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmesi ve üretimin çevresel etkilerinin gözle görülür bir şekilde artmasıyla sosyal raporlara olan ilgi azalmaya başlamış ve bu raporlar yerini çevresel raporlara bırakmıştır (Habek ve Wolniak, 2016; Etzion ve Ferraro, 2010). 1993 yılında yaklaşık 70 işletme çevresel konularla ilgili raporlama yaparken, 1996 yılına gelindiğinde bu sayı 300-400 işletmeye kadar yükselmiştir (Etzion ve Ferraro, 2010:19096). 2000'li yıllarda ise işletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik performanslarının birlikte sunulduğu bütünleşik raporlama çeşidi ortaya çıkmıştır (Habek ve Wolniak, 2016; Jenkins ve Yakovleva, 2006).

Sürdürülebilirlik raporlaması, çevresel ve sosyal konularda şeffaflık ve hesap verebilirlik için artan paydaş taleplerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Papoutsi, 2018:21). Sürdürülebilirlik raporları, iç ve dış paydaşlara, işletmenin yaptığı faaliyetlerin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri ve sonuçları hakkında bütünleşik biçimde bilgi sağlamayı amaçlayan bir iletişim aracıdır (Habek ve Wolniak, 2016; Daub, 2007).

Sürdürülebilirlik raporlaması, bir kurumun sürdürülebilirliğine yönelik çabaları ve ilerlemeyi değerlendirmek, ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlardaki çaba ve gelişmeleri paydaşlara iletmek amacıyla, sürdürülebilirlik bilgisinin periyodik ve gönüllü olarak değerlendirilerek kamuya açıklanmasıdır (Yalin vd., 2019:445).

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development-WBCSD) sürdürülebilirlik raporlamasını, işletmelerin durumu ve faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri hakkında, iç ve dış paydaşlara bilgi sağlamak amacıyla, işletmeler tarafından sunulan kamuya açık raporlardır şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımda da belirtildiği üzere sürdürülebilirlik raporları kamuya açık raporladır. KPMG ise sürdürülebilirlik raporlamasını işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel performansları hakkında nicel ve nitel bilgileri dengeli bir şekilde içeren raporlar olarak tanımlamıştır (Daub, 2007:2).

Sürdürülebilirlik raporlaması için en etkili tanımlardan biri, kuruluşların ve hükümetlerin çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini bildirmelerine yardımcı olan bağımsız bir uluslararası standart kuruluşu olan Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI) tarafından yapılmıştır (Steinhöfel vd., 2019:611). Bu tanıma göre *"Sürdürülebilirlik raporlaması kuruluşların faaliyetlerini daha sürdürülebilir hale getirmek için hedef belirlemelerine, performanslarını ölçmelerine ve değişimi yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Sürdürülebilirlik raporu bir kuruluşun çevre, toplum ve ekonomi üzerindeki (olumlu veya olumsuz) etkilerine ilişkin bildirimler iletmektedir."* (GRI, 2013:3).

Sürdürülebilirlik raporlarının gün geçtikçe artan sayıda işletme tarafından yayımlanması ile beraber bu raporların kurumsal faaliyetlere sağladığı katkılar da ele alınmaya başlanmıştır. Sürdürülebilirlik raporlamasının amaçları ve faydaları aşağıda sıralanmıştır (Herzig ve Schaltegger: 2006,302):

- Çevresel ve sosyal etkileri olan kurumsal faaliyet, ürün veya hizmetleri meşrulaştırması.
- Kurumsal itibar ve marka değerini artırması.
- Rekabet avantajı kazandırması.
- Genel performansı artırarak, rekabet gücünü artırması.
- Rakipleri ile karşılaştırılabilme ve kıyaslama olanağı sağlaması.
- Şeffaflık ve hesap verebilirliği artırması.
- Çalışanları motivasyon açısından desteklemesi, iç bilgi sistemleri ve kontrol süreçlerini geliştirmesi.

Paydaş gruplarının finansal olmayan konularda bilgilendirilmesinin temel amacı kurumsal faaliyetlerin meşrulaştırılması ve önemli kaynakların tedarikinin sağlanmasıdır. Bu amaçlara ulaşılabilmesi ise işletme faaliyetlerinin hükümet, medya ve çalışanlar gibi anahtar role sahip paydaşlar veya çevre koruma grupları, insan hakları dernekleri gibi kamuoyu tarafından kabullenebilirliğinin sağlanmasına bağlıdır. Kabullenebilirlik ise sürdürülebilir kalkınmaya yönelik işletme ve işletme faaliyetleri hakkındaki bilgilerin güvenilir bir şekilde raporlanmasına bağlıdır. Bunu başarabilmenin yolu ise, sürdürülebilirlik raporlaması için kılavuzların, kuralların veya standartların oluşturulmasıdır (Herzig ve Schaltegger, 2006:302).

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgiler bilgi asimetrisini azaltmakta ve yatırımcıların daha verimli ve daha az riskli kararlar almalarını sağlamaktadır. Bu sebeple, yatırımcılar yatırım kararlarında sürdürülebilirlik raporlarını dikkate almaktadırlar (Carnevale ve Mazucca, 2014).

Sürdürülebilirlik raporlamasına yönelik uluslararası alanda kabul görmüş tek bir raporlama standardı paketi yoktur. Bu nedenle işletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını nasıl, ne sıklıkta, hangi verileri kullanarak raporlayacakları kendi insiyatiflerine bırakılmıştır (Şahin, 2017:31). Bu durum sürdürülebilirlik raporlarıyla ilgili yayımlanan verilerin güvenilir olmayabileceği, işletmelerin raporlara dahil ettikleri veriler konusunda seçici davranabilecekleri, belirli bir standarda sahip olmayan raporların farklı yılları arasında, hatta kendi sektöründeki diğer işletme raporlarıyla karşılaştırılmasının zorluğu gibi bir dizi endişeyi de beraberinde getirmiştir (Jenkins ve Yakovleva, 2006:274). Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlarma uygulamalarındaki bu tutarsızlıklara çözüm bulmak, raporlama çerçevesinin ve sürdürülebilirlik performans ölçümlerinin standardizasyonu sağlamak amacıyla uluslararası organizasyonlar tarafından birbirini destekleyecek şekilde raporlama ilkeleri yayımlanmıştır (Jenkins ve Yakovleva, 2006; Şahin, 2017). Sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili yayımlanan standart ve ilkelerin bazıları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sürdürülebilirlik Raporlamasıyla İlgili Standart ve İlkeler

Yıl	Standart veya İlke	Açıklama
1993	EMAS	2001'de revize edilmiştir. Gönüllü çevresel yönetim girişimidir. İşletmelerin ve diğer kurumların çevresel performanslarını sürekli olarak değerlendirmelerini, iyileştirmelerini ve kamuya açıklamalarını gerektirmektedir.
1994	Minnesota İlkeleri (CAUX İlkeleri)	Dünya barışı ve istikrarı için sosyal ve ekonomik tehditleri azaltmada küresel kurumsal sorumluluğun önemine vurgu yapmaktadır. Caux ilkeleri uluslararası alanda ve çeşitli kültürlerde faaliyette bulunan işletmeler için oluşturulmuş kapsamlı etik kurallar setini ortaya koymaktadır.
1998	Sosyal Hesapverebilirlik 8000 (Social Accountability 8000)	2002'de revize edilmiştir. SA 8000, Uluslararası Sosyal Hesapverebilirlik kurumu tarafından oluşturulmuş sosyal hesap verebilirlik ve işyeri çalışma koşulları ile ilgili bir standarttır. Tedarik zincirinde işgörenlerle ilgili konular üzerinde odaklanmakta, çalışanlar ve işyeri çalışma koşullarını da içermektedir. İnsan hakları ve iş hukuku konusundaki uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır
1999	Hesapverebilirlik 1000 (Accountability 1000)	2002'de revize edilmiştir. Bu standart; işletmelerin sosyal ve ahlaki açıdan hesap verebilirlilikleri konusunda genel ilkeler sağlamaktadır. Planlama, uygulama, raporlama ve denetim gibi tüm süreçlerde paydaşlar ile diyaloğun sağlanması gerektiğini açıkça vurgulayan az sayıdaki standarttan birisidir. İşletmenin günlük faaliyetlerine tüm paydaşlarının dahil edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmak için geliştirilmiştir.
1999	Q-RES	Etik, Hukuk ve Ekonomi Merkezi tarafından oluşturulan bir girişimdir ve işletmeler, sivil toplum kuruluşları, AB ve SIGMA (Sustainability

		Integrated Guidelines for Management Project) ile birlikte çalışmaktadır. Örgütler ve paydaşları arasındaki ilişkilerden türetilen bir yönetim sistemini esas almaktadır. Merkezin temel amacı, örgütlerde kurumsal sosyal sorumluluk araçlarının oluşturulması ve uygulanması ile ilgili süreçlerin sürekli olarak iyileştirilmesidir. Bu çalışmanın odağında; işletmenin ahlak vizyonu, ahlak kodları, ahlak eğitimi, uygulama ve izleme sistemi, ahlaki ve sosyal hesap verebilirlik ve bağımsız denetim yer almaktadır
1999	Küresel Sullivan İlkeleri	İnsan haklarının korunması ve gözetilmesi, çocuk işçi çalıştırmanın ortadan kaldırılması, ayrımcılığa son verilmesi ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik ilkeleri içermektedir.
1999	Küresel Raporlama Girişimi Rehberi (Global Reporting Initiative- GRI)	1997 yılında çalışmalarına başlayan GRI, bütünleşik sorumluluk raporlaması konusunda dünya çapında en yaygın olarak kabul görmüş olan bir inisiyatiftir. Çevre, sosyal ve ekonomik boyutlardan oluşan üçlü sorumluluğu bütünleşik olarak ele almış, kapsamlı bir çerçeve oluşturmuş ve yayımlamıştır. İşletmelerin kendi faaliyetlerine, ürün ve hizmetlerine ilişkin çevresel, sosyal ve ekonomik sonuçlarını raporlayabilmeleri için sürdürülebilirlik raporlama rehberini oluşturmuştur. GRI'nın sunduğu çerçeve ve göstergeler ilk kez 1999 yılında yayımlanmıştır.
2000	Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact-UNGC)	Bu sözleşme, işletmelerden etki alanları kapsamında insan hakları, çalışma standartları, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanlarında bir dizi esas değeri kabul etmeleri, desteklemeleri ve uygulamaya koymalarına ilişkin ilkeleri içermektedir.
2000	Etik Uyum Standartları (Ethics Compliance	İşletmelerin dış sistemlerin veya üçüncü tarafların yardımı olmadan illegal ve dürüst olmayan

	Standards-ECS)	faaliyetlerini ortaya çıkartabilmelerine olanak sağlamak amacındadır. Yasalara uyumu sağlamak için sistem oluşturma ve belgelendirmeyi hedeflemektedir.
2000	OECD Çokuluslu İşletmeler Rehberi (The OECD Guidelines for Multinational Enterprises)	İlkelerin gözden geçirilmiş hali, sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlarını kuvvetlendiren değişikliklerin gerçekleştirilmesini içermektedir. İlkeler, çokuluslu işletmelerin sorumluluk anlayışı tabanında iş yapmalarına yönelik önerilerde bulunmaktadır. Dünyadaki doğrudan yatırımların çoğunun kaynağı olan ülkelerin hükümetlerine ve çokuluslu işletmelerin merkezlerine ortak değerlere bağlı kalmalarına vurgu yapmaktadır.
2001	Dünya Ekonomik Forumu Küresel Kurumsal Vatandaşlık Bildirgesi	Bu bildirgede, iş dünyasının çevre, ahlak, emek ve insan hakları gibi konularda uluslararası standart ve değerlere saygı göstermesi ve bu konularda adımlar atılması talep edilmektedir
1999-2003	SIGMA Projesi	SIGMA, İngiltere Ticaret ve Sanayi Departmanı desteği ile 1999 yılında başlamış ve Forum for the Future, AccountAbility ve British Standart Institute tarafından desteklenmiş olan bir projedir
2001-2003	ECSF Projesi	İşletmelerin hem sürdürülebilir hem de sorumluluk anlayışı ile iş yapmaları konusunda işletme yöneticilerine yardımcı olmak üzere geliştirilmiş bir araştırma projesidir. Avrupa komisyonu tarafından finansal olarak desteklenmiştir. Projenin amacı; sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk, çeşitli kalite yönetim yaklaşımları ve işletme uygulamalarını birleştiren genel bir yönetim çerçevesi oluşturmaktır
2005	Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri (United Nations	2005 yılında, 12 farklı ülkeden 20 yatırım kurumunun temsilcileri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından bir araya gelerek “Sorumlu

	Principles of Responsible Investment-UNPRI)	Yatırım İlkelerini" geliştirilmiştir.
2010	ISO 26000 Sosyal Sorumluluk Rehberi (ISO 26000 Social Responsibility)	"ISO 26000" kurumsal sorumluluklarını yönetmek isteyen tüm kuruluşlara öncelik belirlemeden, paydaş katılımına ve raporlamaya kadar kurumsal sürdürülebilirlik yönetiminin tüm alanlarında yol gösteren rehber ilkeler sunmaktadır.

Kaynak: (Tokgöz ve Önce, 2009; Şahin, 2017).

Tablo 4'te verilen küresel standartlar ve ilkeler, işletmelere sorumlu yönetim, etik, hesapverebilirlik, kurumsal sürdürülebilirlik uygulamaları, sürdürülebilirlik raporlaması gibi konularda rehberlik edecek standart ve ilkeler seti sunmaktadır.

2017 yılında KPMG tarafından yayımlanan "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Araştırması" nda, Fortune dergisinde her yıl açıklanan dünyanın en büyük 500 şirketi arasından ilk 250 sıraya giren işletmelerin (G250) ve 49 ülkede faaliyet gösteren ilk 100 çok uluslu işletmenin (N100) raporlama uygulamaları incelenmiştir (KPMG, 2017; Aksoy, 2013). Dünya genelinde 4900 işletmeyi kapsayan bu araştırma sonucunda kuruluşların üçte ikisi tarafından raporlamada en fazla tercih edilen çerçevenin GRI Küresel Raporlama Girişimi Rehberi olduğu tespit edilmiştir (Steinhöfel vd., 2019: 611). Isaksson ve Steimle (2009) ve Perez-Lopez vd., (2015) tarafından yapılan araştırmaların bulguları, dünya genelinde raporlama firmaları tarafından hazırlanan kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının %60'ında özellikle GRI standartlarının kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, GRI'nın standart raporlama ilkelerini listeleyen ilk organizasyon olduğu göz önüne alındığında daha da önemli hale gelmektedir (Haffar ve Searcy, 2018:500).

2.6.1. Küresel Raporlama Girişimi Rehberi (Global Reporting Initiative-GRI)

İşletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını nasıl rapor edecekleri, raporlama şeffaflığını ve doğruluğunu sağlayarak sunulan verilere olan güveni nasıl güçlendirecekleri, raporlarda standardizasyonu nasıl sağlayacakları konularında işletmelere rehberlik sağlamak amacıyla kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması için bir dizi kılavuz ve çerçeve geliştirilmiştir (Jenkins ve Yakovleva, 2006:274).

GRI hemen hemen tüm sektörler için geçerli olan, en yaygın olarak bilinen ve kullanılan sürdürülebilirlik açıklama araçlarından biridir (Yadav vd., 2017:425). GRI, dünya genelinde işletmelerin ve devletlerin iklim değişikliği, insan hakları, yönetişim, sosyal refah gibi kritik sürdürülebilirlik konularının etkilerini anlamaları konusunda yardımcı olmaktadır (https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx, 04.06.2020). GRI, ekonomik, çevresel ve sosyal konuların birlikte ele alındığı bütünleşik bir sürdürülebilirlik raporlama eksikliğini gidermek ve işletmelere sürdürülebilirlik performans açıklamaları konusunda rehberlik etmek amacıyla 1999 yılında kurulmuştur. GRI standart raporlama ilkelerini listeleyen ilk organizasyondur ve kılavuz ilkelerin geliştirilmesi yoluyla sürdürülebilirlik raporlamasını standartlaştırmayı hedeflemektedir (Papoutsi, 2018:36).

GRI sürdürülebilirlik raporlaması rehberinin temel amacı; kuruluşların sürdürülebilirlikle ilgili konuları hakkında bilgiler içeren raporlar hazırlamalarına yardımcı olmak ve sürdürülebilirlik raporlamasını standart uygulama haline getirmektir (GRI, 2013:3). Raporlama rehberinin ilki 2000 yılında GRI G1 ismi ile yayımlanmıştır. 2002 yılında GRI G2 Rehberi ve 2006 yılında ise akademisyenler, iş adamları, sivil toplum kuruluşları ve hükümet temsilcilerinden oluşan 3.000'den fazla üyenin işbirliği ve ortak çalışması ile beraber GRI G3 Rehberi yayımlanmıştır. Bu rehber 2011 yılında insan hakları, cinsiyet ve toplum konuları ile genişletilmiş ve GRI G3.1 olarak güncellenmiştir. G4 Rehberi ise 2013 yılı Haziran ayında yayımlanmış olup, kurum tarafından 31.12.2015 tarihinden itibaren uygulanmasına

karar verilmiştir (Aksoy, 2013:38). Temmuz 2018'de ise GRI Standartları olarak bilinen GRI'nın beşinci versiyonu yayınlanmıştır (Steinhöfel vd., 2019: 611). Ancak bu araştırma GRI G4 olarak bilinen GRI'nın dördüncü versiyonuna odaklanmaktadır. Bunun sebebi araştırmaya başlanıldığında GRI G4'ün o zamanki güncel versiyon olmasıdır. GRI G4 kılavuzları ''Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler'' ve ''Uygulama El Kitabı'' olmak üzere iki bölüm halinde sunulmuştur. Bu bölümlerle ilgili açıklamalara aşağıda kısaca yer verilmiştir (GRI, 2013):

Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler: Kılavuzun birinci bölümü 97 sayfadan meydana gelmekte ve raporlama ilkelerini, standart bildirimleri ve sürdürülebilirlik raporunu kılavuzlarla 'uyumlu olarak' hazırlamak için bir kuruluş tarafından uygulanacak kriterleri içermektedir.

Raporlama ilkeleri; sürdürülebilirlik raporlamasında şeffaflık elde edilmesi için temel öneme sahiptir ve bu nedenle bir sürdürülebilirlik raporunun hazırlanması sırasında bütün kuruluşlar tarafından uygulanmalıdır. Bu ilkeler ''Rapor İçeriğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler'' ve ''Rapor Niteliğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler'' olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu ilkeler Tablo 5'te açıklanmıştır.

Tablo 5. GRI G4 Raporlama İlkeleri

Rapor İçeriğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler: Kuruluşun faaliyetlerini, etkilerini ve paydaşlarının temel beklenti ve menfaatlerini göz önüne almak suretiyle raporun içeriğinin ne olacağının belirlenmesinde uygulanacak süreci tarif etmektedir. *Paydaş Kapsayıcılığı:* Kuruluş paydaşlarını tanımlamalı ve bu kişilerin makul beklentilerine ve menfaatlerine ne şekilde yanıt verdiğini açıklamalıdır. *Sürdürülebilirlik Bağlamı:* Rapor kuruluşun performansını daha geniş sürdürülebilirlik bağlamında sunmalıdır. *Önceliklendirme:* Rapor kuruluşun belirgin ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini yansıtanlar veya paydaşların değerlendirme ve kararlarını önemli biçimde etkileyen unsurları kapsamalıdır. *Eksiksizlik:* Rapor öncelikli unsurları ve bunların çerçevelerini; belirgin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri yansıtmaya ve paydaşların kuruluşun raporlama dönemi dahilindeki performansını değerlendirebilmelerine yetecek şekilde kapsamalıdır.	**Rapor Niteliğinin Belirlenmesine İlişkin İlkeler:** Bu ilkelerin hepsi, sürdürülebilirlik raporunda kaliteli bilgilerin sağlanmasına yönelik tercihlerde yön göstermeye, raporlarda şeffaflığın sağlanmasına ve raporların düzgün bir şekilde sunulmasına yardımcı olur. *Denge:* Rapor, genel performansın makul bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için kuruluş performansının olumlu ve olumsuz yönlerini yansıtmalıdır. *Karşılaştırılabilirlik:* Kuruluş bilgileri tutarlı bir şekilde seçmeli, derlemeli ve raporlamalıdır. *Doğruluk:* Raporlanan bilgiler paydaşların kuruluşun performansını değerlendirebilmeleri için yeterince doğru ve ayrıntılı olmalıdır. *Zamansal Tutarlılık:* Kuruluş, paydaşların bilinçli kararlar verebilmeleri amacıyla bilgilerin ihtiyaç duyulduğunda erişilebilir olmasını sağlamak için düzenli bir takvime göre raporlama yapmalıdır. *Netlik:* Kuruluş, bilgileri raporu kullanan paydaşların anlayabileceği ve erişebileceği bir biçimde sunmalıdır. *Güvenilirlik:* Kuruluş bir raporun hazırlanmasında kullanılan bilgi ve süreçleri incelemeye tabi tutulabilecekleri ve bilginin niteliğinin ve önceliklendirme durumunun belirlenebilmesini sağlayacak şekilde toplamalı, kaydetmeli, derlemeli, analiz etmeli ve bildirmelidir.

Kaynak: (GRI, 2013:16-18)

Standart bildirimler ise ‘Genel’ ve ‘Özel’ olmak üzere iki türe ayrılmıştır. Genel Standart Bildirimler kuruluşun ve raporlama sürecinin bir tanımını sunar ve daha sonraki raporlamalar için bağlam oluşturur.

Genel Standart Bildirimler: Strateji ve analiz, kurumsal profil, tanımlanan öncelikli unsurlar ve çerçeveler, paydaş katılımı, rapor profili, yönetişim, etik ve dürüstlük olmak üzere yedi kısma ayrılmış 58 adet standart bildirimden oluşur (Steinhöfel vd., 2019: 611).

Özel Standart Bildirimler: Ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Sosyal kategorisi de dört alt kategoriye ayrılmıştır ve bunlar işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğudur. Özel standart bildirimler toplamda 91 adet göstergeden oluşmaktadır (GRI, 2013:43).

Tablo 6’da sürdürülebilirlik raporlarında yer alan özel standart bildirimlere ait kategori ve unsurlar belirtilmiştir.

Tablo 6. GRI G4 Kılavuzlarında Yer Alan Özel Standartlar Bildirimlere Ait Kategori ve Unsurlar

Ekonomik			**Çevresel**
• Ekonomik Performans • Piyasa Varlığı • Dolaylı Ekonomik Etkiler • Satın Alma Uygulamaları			• Malzemeler • Enerji • Su • Biyolojik Çeşitlilik • Emisyonlar • Atık Sular ve Atıklar • Ürün ve Hizmetler • Uyum • Nakliye • Genel • Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi • Çevresel Şikayet Mekanizmaları
Sosyal			
Alt Kategori			
İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	**İnsan Hakları**	**Toplum**	**Ürün Sorumluluğu**
• İstihdam • İşgücü/Yönetim İlişkileri • İş Sağlığı ve Güvenliği • Eğitim ve Öğretim • Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği • Kadın ve Erkekler için Eşit Ücret • Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi • İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları	• Yatırım • Ayrımcılığın Önlenmesi • Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı • Çocuk İşçiler • Zorla veya Cebren Çalıştırma • Güvenlik Uygulamaları • Yerli Halkların Hakları • Değerlendirme • Tedarikçilerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi • İnsan Hakları Şikayet Mekanizmaları	• Yerel Toplumlar • Yolsuzlukla Mücadele • Kamu Politikası • Rekabete Aykırı Davranış • Uyum • Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi • Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları	• Müşteri Sağlığı ve Güvenliği • Ürün ve Hizmet Etiketlemesi • Pazarlama İletişimi • Müşteri Gizliliği • Uyum

Kaynak: (GRI, 2013)

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu kuruluşun paydaşlarının ekonomik durumları ve yerel, ulusal ve küresel seviyedeki ekonomik sistemler üzerindeki etkileriyle, çevresel boyutu kuruluşun kara, hava, su ve ekosistemler de dahil olmak üzere yaşayan ve yaşamayan doğal sistemler üzerindeki etkisiyle, sosyal boyutu ise kuruluşun içinde faaliyet gösterdiği sosyal sistemler üzerindeki etkileriyle ilgilidir (GRI, 2013).

Rapor hazırlayıcılarının, GRI G4'e uyumlu olarak sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayabilmek amacıyla ''Temel'' ve ''Kapsamlı'' olarak iki farklı seçeneği mevcuttur. Temel seçeneği bir kuruluşun ekonomik, çevresel ve sosyal performansının etkilerini ilettiği elzem bileşenleri içermektedir. Kapsamlı seçeneği ise, kuruluşun stratejisi ve analizi, yönetişimi ile etik değerleri ve dürüstlüğü hakkında ek Standart Bildirimler getirmek suretiyle ''Temel'' seçeneğini genişleterek, sürdürülebilirlik performansını daha kapsamlı bir şekilde iletmesini gerektirmektedir. Hangi seviyede raporlama yapılacağı, kuruluşun raporlama ihtiyaçlarını en iyi karşılayan ve paydaşlarının bilgi gereksinimlerini karşılayabilmesini sağlayan seçeneğe bağlıdır (GRI, 2013:11).

Uygulama El Kitabı: Kılavuzun bu bölümü ise, bir sürdürülebilirlik raporunun hazırlanması için kullanılacak belge görevi görür. Raporlama ilkelerinin nasıl uygulanacağına, açıklanacak bilgilerin nasıl hazırlanacağına ve kılavuzlardaki çeşitli kavramların nasıl yorumlanacağına ilişkin açıklamaları içermektedir (Steinhöfel vd., 2019).

2.6.2. Diğer Raporlama İlke ve Rehberleri

Giderek küreselleşen ve karmaşıklaşan bir dünyada, sürdürülebilirlik raporlamasını ele alan uluslararası standartlar, rehberler, kodlar ve yönergeler de sürekli olarak gelişim göstermektedir. Dünya genelinde en fazla kullanılan sürdürülebilirlik raporlaması rehberi GRI olmasına rağmen, uluslararası ve ulusal düzeyde raporlama konusunda işletmelere yol gösterici olan başka ilke ve rehberler de bulunmaktadır. Bu standart zenginliği, sürdürülebilirlik raporlaması için daha çeşitli ve olgun uluslararası bir çerçeve oluşturulmasında önemli katkılar sağlamıştır. Ancak bu durum standartlarda zıtlık, tutarsızlık ve rekabet gibi bazı riskler ve zorlukları da beraberinde getirmiştir. Giderek artan çok sayıda standart arasındaki tutarlılığı ve uyumu sağlamak için ulusal ve uluslararası düzeydeki girişimler arasında işbirliği ortaya çıkmıştır (KPMG ve UNEP, 2010:15). Raporlama ile ilişkili uluslararası girişimler, ilke ve rehberlere aşağıda yer verilmiştir.

- **Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım İlkeleri (United Nations Principles of Responsible Investment – UNPRI):** 2005 yılında, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın daveti üzerine 12 ülkeden 20 yatırım kurumunun temsilcileri ''Sorumlu Yatırım İlkelerini'' geliştirme sürecine katkı sağlamak üzere bir araya gelmişlerdir. Sorumlu yatırım ilkeleri, 2006 yılında 6 ilke olarak belirlenmiştir. Bu ilkeler, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetişim konularının yatırım karar süreçlerine ve hissedarlık ilişkilerine dahil edilmesi ile yatırımcıların ve hissedarların sorumlu yatırım kararları almasına ve bu sayede ekonomilerin, çevre ve toplumun uzun vadeli çıkarlarına katkı sağlar (https://www.unpri.org/pri/about-the-pri/322.article, 10.06.2020).

- **OECD Çokuluslu İşletmeler Rehberi (OECD MNE Guidelines):** Bu rehber, uluslararası alanda faaliyet gösteren çokuluslu işletmelere sorumlu iş davranışları hakkında OECD ülkeleri tarafından belirlenmiş bağlayıcılığı olmayan ilkeler ve standartlar tavsiye etmektedir. Birinci bölümde sorumlu iş prensipleri, genel çerçeve, açıklama, insan hakları, istihdam, endüstriyel ilişkiler, çevre, yolsuzluk, tüketici hakları, bilim ve teknoloji, rekabet ve vergilendirme konuları altında genel politikalar yer almaktadır. İkinci bölümde ise, ilk bölümde anlatılan kılavuz ilkelerinin uygulama usulleri yorumlanmıştır (OECD, 2011:5). Rehberde, çokuluslu işletmelerin finansal ve finansal olmayan performanslarını, zamanında, güvenilir ve düzenli olarak açıklamaları teşvik edilmektedir (KPMG ve UNEP, 2010:20).

- **Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact):** 2000 yılında kurulan UNGC dünyanın en büyük kurumsal sürdürülebilirlik insiyatifidir. UNGC sivil toplum, özel sektör işletmeleri ve kamu kuruluşlarının strateji ve operasyonlarını insan hakları, çalışma standartları, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanlarında evrensel anlamda kabul görmüş on ilkeyle uyumlu hale getirmek ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmak için öncülük eder (https://www.globalcompactturkiye.org/10-ilke/, 04.06.2020). Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen dünyanın en büyük ve tek kurumsal sürdürülebilirlik girişimi

olan bu platform üye işletmelere güvenirliği artırmak, yeni işbirlikleri kurmak ve iyi sürdürülebilirlik uygulamalarının görünürlüğünü sağlamak konularında imkanlar sunmaktadır. Buna karşın UNGC üyelerden kamuoyuna açık ve evrensel on ilkeye uygun olarak faaliyetlerini raporlamalarını beklemektedir (https://www.globalcompactturkiye.org/sirketler-icin-ilerleme-bildirimi-raporu/, 04.06.2020).

- **Uluslararası Standartlar Organizasyonu (International Organization for Standardization-ISO):** ISO bugüne kadar birçok sektörde özellikle işbirliktelik, güvenlik ve sağlık konularını ele alan 17500'den fazla standart geliştirmiştir. Kalite yönetimi ISO 9000 serisi, çevre yönetimi ISO 14000, gıda güvenliği yönetimi ISO 22000, su temini ve arıtma hizmetleri ISO 24510 ve risk yönetimi ISO 31000 serisi gibi önemli organizasyon ve yönetim konuları üzerinde standartlar geliştirmiştir (KPMG ve UNEP, 2010:20). 2010 yılında ise sosyal sorumluluk konusunda yeni bir uluslararası rehberlik standardı olarak ''ISO 26000 Sosyal Sorumluluk Rehberi Standardı'' (ISO 26000 Social Responsibility) yayımlanmıştır. ISO 26000 Standardı, diğer ISO standartları gibi sertifikasyona tabi bir standart değildir (https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html, 12.06.2020). Bu standart, kuruluşların hesap verebilir olmaları için uygun aralıklarla sosyal sorumlulukla ilgili önemli etkileri paydaşlarına rapor etmeleri gerektiğine ilişkin rehber ilkeler sunmaktadır (KPMG ve UNEP, 2010:20).

- **AA1000APS Hesap Verebilirlik Prensipleri Standardı ve AA1000AS Güvence Standardı (AA1000APS - AccountAbility Principles Standard ve AA1000AS Assurance Standard):** Sürdürülebilir kalkınma için ''Hesap Verebilirlik Prensipleri'' ilk kez ''AA1000 Hesap Verebilirlik Çerçevesi Standardı'' olarak 1999 yılında yayımlanmıştır. 2003 yılında ''AA1000 Güvence Standardının'' geliştirilmesi için yapılan görüşmeler esnasında bu standart revizyonlara tabi tutulmuştur. AA1000APS geniş tabanlı ve çoklu paydaş katılımı süreci sonucunda 2008 yılında geliştirilmiştir. AA1000APS standardı kuruluşların sürdürülebilirlik performansını anlamaları, yönetmeleri ve geliştirmelerine yardımcı

olmak üzere tasarlanmıştır (https://www.accountability.org/wpcontent/uploads/2016/10/AA1000APS_english.pdf, 01.07.2020). AA1000AS (2008) ise AA1000APS 'ye dayalı olarak geliştirilmiş güvence standardıdır. AA1000AS bir kuruluşun sürdürülebilirlik performansını yönetme şekli ve sürdürülebilirlik raporlamasında bunu nasıl ilettiği konusunda paydaşlara güvence vermeyi amaçlamaktadır (https://www.accountability.org/wpcontent/uploads/2016/10/AA1000AS_english.pdf ,01.07.2020).

2.7. Kooperatifler ve Sürdürülebilirlik Raporlaması Arasındaki İlişki

Dünya genelinde toplumlar eşitsizlik, iklim değişimi, çeşitliliğin kaybolması, sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal refahı sağlamak ve yoksulluk gibi alanlarda zorluklarla mücadele etmektedir. Bu noktada kendine has değerlere ve ilkelere sahip olan kooperatif girişimlerden, karşı karşıya kalınan bu zorluklarla mücadelede lider bir rol oynamaları beklenmektedir.

Yıllar içerisinde artan sayıda kuruluşun özellikle sürdürülebilirlik raporlama faaliyetlerini uygulamaya başladığı görülmektedir (Battaglia vd., 2015:52). Şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel niteliklere sahip olan kooperatiflerin, finansal etkilerin ötesinde sosyal ve çevresel konularda da raporlama yapmaları ''topluma karşı sorumluluk'' ilkesi ile açıkça örtüşmektedir. (ICA, 2016:6).

ICA (2013) tarafından kooperatifler ve sürdürülebilirlik arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklamak için yapılan araştırma sonucunda şu gözlemlere ulaşılmıştır:

- Kooperatifler sürdürülebilirliğin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla ilişkilidir.

- Kooperatif ilkeleri, sürdürülebilirliğin sosyal boyutu ile daha yakından uyumludur.

- Kooperatiflerin web sitelerinde ve yıllık raporlarında yer alan veriler, kooperatiflerin sürdürülebilirliğin sosyal boyutuyla daha ilişkili olduğunu göstermektedir.

- Kooperatif web sitelerinde sürdürülebilirlik kavramları güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

- Kooperatif birlikleri, sürdürülebilirlik gündeminin geliştirilmesinde kooperatiflerin gerisinde kalmaktadır.

- Kooperatifler, tüm kooperatif ilkelerini tam olarak uyguladıkları ve içinde bulundukları ekosistemi koruyan ve yenileyen bir yapıya büründükleri zaman tam anlamıyla sürdürülebilir bir iş modeli haline gelebilirler.

Açık bir şekilde görülmektedir ki kooperatif ilkeleri ile sürdürülebilirlik arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlaması, hem kooperatif ilkelerine bağlılığın hem de sürdürülebilir kalkınma uygulamalarının aynı anda raporlanması için etkin bir mekanizma sağlayabilir (ICA, 2016: 7).

ICA (2016) tarafından yayımlanan ‘‘Kooperatifler İçin Sürdürülebilirlik Raporlaması Rehberi’’ (Sustainability Reporting for Co-operatives: A Guidebook) adlı el kitabında bir sürdürülebilirlik raporlama sürecinin geliştirilmesi ve uygulanması ile bu sürecin bir kooperatifin yönetim ve operasyonlarına nasıl entegre edileceği adım adım aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

Adım 1-Yönlendirme Komitesinin Oluşturulması: Kooperatifler ve daha geniş topluluklardan seçilmiş çeşitli temsilcilerden oluşan bir yönlendirme komitesi,

kooperatif içindeki tüm departmanların ve personelin stratejik planlama sürecine dahil edilmesi entegre bir yaklaşımın sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Adım 2-Paydaşların Tanımlanması: Geniş olarak paydaş tanımı, kooperatifin varlığından ve faaliyetlerinden etkilenen herkesi kapsamaktadır. Paydaşlar arasında çalışanlar, ortaklar, yönetim kurulu, ilgili topluluk üyeleri, kooperatif ile yakın çalışan diğer kuruluşların temsilcileri, akademisyenler ile konunun uzmanları yer almaktadır. Bazı kooperatifler gelecekdeki ortaklarını da paydaşları içerisinde tanımlarlar.

Adım 3- Öncelikli Konuların Belirlenmesi: Sürdürülebilirlik raporlamasının temel odağı, paydaşları en çok etkileyen ve paydaşları en çok ilgilendiren konuları ele almaktır. Hangi konuların paydaşlar için öncelikli olduğunu anlamak için, kooperatifler paydaşlarıyla odak grup görüşmeleri ya da anketler yapabilirler.

Adım 4- Mevcut Çerçevelerin Gözden Geçirilmesi: Kooperatifler önceki aşamaları takip ettikten sonra, kendi özel koşullarına en uygun sürdürülebilirlik çerçevesini belirlemek için yönlendirme komitesiyle birlikte çalışmalıdırlar. Sürdürülebilirlik çerçevesi seçilirken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Sektöre uygunluk
- Kooperatife uygunluk
- Göstergelere uygunluk
- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne uygunluk
- Kullanım maliyeti

- Kullanım kolaylığı

- Doğrulama şartları ve süreci

Adım 5- Kullanılacak Çerçevenin Önerilmesi: Mevcut çerçevelerin analizleri yapıldıktan sonra kooperatif kullanmak için var olan çerçeveler içinde kendine en uygun olanı seçebilir (GRI gibi) ya da kendi koşullarına özel yeni bir çerçeve geliştirmeyi tercih edebilir.

Adım 6- Göstergelerin Belirlenmesi: Bir çerçeve belirlendikten sonra, bir sonraki aşama çerçeve içinde yer alan göstergeleri gözden geçirmek ve kooperatif için uygun ve anlamlı olduklarını doğrulamaktır. Örneğin, GRI altında listelenen bazı göstergeler kooperatifle ilgili olmayabilir. Bu durum, hangi göstergelerin kooperatifler için uygun olduğunu anlamak ve doğrulamak için bir fırsat meydana getirebilir.

Adım 7- Verilerin Toplanması: Kooperatifler zaman içinde karşılaştırabilirlik, eğilimleri belirleme ve tahmin seçenekleri için tutarlı bir veri toplama anlayışı geliştirmelidirler. Bunun içi kooperatif, verinin kaynaklarını, verinin biçimini, veri toplama sıklığını ve verinin korunma sorumluluğunu gösteren bir veri toplama protokolü oluşturabilir.

Adım 8- Sonuçların Verilmesi: Kooperatiflerin sürdürülebilirlik performanslarının sonucunun belirlenmesidir. Kooperatif bu aşamada güçlü yönlerini ve hangi yönlerinin geliştirilmesi gerektiğini, özel gösterge performanslarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu yönlendirme kurulu ile birlikte her bir gösterge için tartışmalıdır.

Adım 9- Raporun Hazırlanması: Sürdürülebilirlik raporu, bir kooperatifin sürdürülebilir kalkınmaya katkısının genel sonuçlarının görsel olarak etkileyici bir özetidir. Sürdürülebilirlik raporları geleneksel olarak basılı bir belge olarak

yayımlanabileceği gibi çevrimiçi etkileşimli platformlar kullanılarak da yayımlanabilir. Raporda, raporlama sürecini iyileştirme mekanizmaları ve kooperatifin performansını iyileştirme stratejileri de dahil olmak üzere, raporlama sürecinde ortaya çıkan gözlemlere dayanan öneriler yer almalıdır.

Adım 10- Sonuçların Doğrulanması: Kooperatifin paydaşlarına raporun doğruluğu konusunda ek güvence sağlamak için kullanabileceği çeşitli mekanizmalar vardır. Kooperatif, sonuçların üçüncü bir tarafça gözden geçirilmesini sağlayarak hataların ve veri boşluklarının tespit edilmesini sağlayabilir. En iyi uygulama olarak ise, kooperatif, sonuçları bir denetçinin finansal tabloları değerlendirdiği şekilde denetlemesi için nitelikli bir üçüncü tarafla sözleşme yapabilir.

Güvence denetimi sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamaların ve bilgilerin kalitesinin bağımsız profesyoneller tarafından değerlendirilmesiyle yapılır. Güvence denetiminin temel özelliği raporlama şirketi haricinde üçüncü bağımsız kişiler tarafından sağlanmasıdır. Böylece raporda verilen bilgilerin nesnelliği ve güvenilirliği sağlanarak kurumsal paydaşların uygun karar almalarına yardımcı olur (Arens vd., 2017).

Adım 11- Göstergeler İçin Hedeflerin Belirlenmesi: Göstergeler, kooperatifin stratejik veya iş planlaması için bir temel sağlayabilir.

Adım 12- Stratejinin Geliştirilmesi: Kooperatifin sürdürülebilirlik çabalarını ilerletmek için atacağı adımlar ve bu çabaların sonraki yıllarda nasıl raporlanacağı konusunda yıllık veya iki yıllık bir strateji ortaya koyulur. Bu strateji yöneticiler ve yönetim kurulu tarafından onaylandıktan sonra, paydaşlara ve ortaklara rapor edilir. Böylece paydaşlar kooperatifin sürdürülebilirlik raporunun sonuçlarına nasıl tepki verdiğinin farkında olurlar.

Sürdürülebilirlik raporlaması, kooperatifin doğasını ve benzersiz yapısını, kooperatiflerin ilkelerini, hümanistik değerlerini ve sürdürülebilir kalkınmaya olan

katkılarını paydaşlarına iletmesi için önemli bir araçtır. Kooperatif girişimlerin gerçekten sürdürülebilir kalkınma alanında lider olup olmadıklarını anlamanın en etkili yöntemi de hızla büyüyen sürdürülebilirlik raporlamasının alanıdır (Herbert, 2015:294).

2.8. Sürdürülebilirlik ve Raporlamasıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Tablo 7'de verilmektedir. Bununla birlikte bu başlık altında sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin içerik analizi kullanılarak yapılmış çalışmalardan ve kooperatiflerin sürdürülebilirlik faaliyetlerine yönelik yapılmış çalışmalardan bahsedilmektedir.

Tablo 7. Sürdürülebilirlik ve Raporlamasıyla İlgili Literatür Taraması

Yayım Künyesi	**Amaç**	**Araştırma İle İlişkisi**	**Sonuç**
Loprevite, S., Raucci, D., & Rupo, D. (2020). KPIs Reporting and Financial Performance in the Transition to Mandatory Disclosure: The Case of Italy. *Sustainability*, (12), 5195.	AB 254/2016 sayılı yönergesi kapsamında finansal olmayan bilgileri iletmek için GRI yönergelerini benimseyen İtalyan işletmelerin, anahtar performans göstergelerin açıklanma seviyesi ile 2016-2018 dönemi finansal performansı arasındaki ilişkiyi incelemek	Değişkenler -GRI G4 ve GRI-Standart bazlı toplam açıklama indeksi -İşletme büyüklüğü -Sektör	Finansal olmayan bilgilerin açıklanma seviyesi ile işletmelerin finansal performansı arasında önemli bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.
Abd El-Rahman, N. (2019). *Features Affecting the Quality of Sustainability Reporting: Theoretically-Informed Insights and*	Sürdürülebilirlik raporlaması aracılığıyla sürdürülebilirlik konularına ve	Atıf: GRI bazlı indeks	Düzenlemelere uyum, raporun dış güvencesi, yönetim kurulunun

Empirical Evidence from the Global Fortune 100 (2011-2015). PhD Thesis London South Bank University School of Business.	bunların nasıl raporlandığına odaklanmak		bağımsızlığı ve bilgi türünün sürdürülebilirlik raporlaması kalitesini önemli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Mohammed Sani D. Mandatory Social and Environmental Disclosure: A Performance Evaluation of Listed Nigerian Oil and Gas Companies Pre- and Post-Mandatory Disclosure Requirements. Journal of Finance and Accounting. Vol. 6, No. 2, 2018, pp. 56-68.	Nijerya borsasında işlem gören petrol ve gaz şirketlerinin kurumsal yönetişim kodlarının kabulünden altı (6) yıl önce ve altı (6) yıl sonra sosyal ve çevresel açıklamaların hacmini değerlendirmek	<u>İstatistiksel Yöntem:</u> İçerik Analizi <u>Değişkenler:</u> -İşletme büyüklüğü -Sosyal açıklamalar -Çevresel açıklamalar	Kurumsal yönetişim kodlarının kabulünden altı yıl sonra sosyal açıklamaların hacminde %53, çevresel açıklamaların hacminde %235 oranında artış olduğu sonucu bulunmuştur. Panel regresyon analizi sonucunda işletme büyüklüğü ile açıklamalar arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.
Fernandez-Feijoo, B., Romero, S., & Ruiz, S. (2016). The assurance market of sustainability reports: What do accounting firms do?. *Journal of Cleaner Production, 139*, 1128-1137.	Dört büyük muhasebe şirketinin (Deloitte, EY, KPMG ve PWC) her birinin bu güvence hizmetleri piyasasında oynadığı rolün daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak	<u>Veri toplama yöntemi:</u> GRI veri tabanı İşletmelerin sürdürülebi-lirlik raporları	Dört büyük muhasebe firmasının sürdürülebilirlik güvence pazarına girmek için finansal denetim müşterileri ağından yararlandığı belirtilmiştir. Bu firmaların güvence sağlayıcısı olarak seçimleri ülke düzeyinde faktörlere bağlıdır. Ayrıca her büyük muhasebe firması için sektör

			dağılımında önemli farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ado, R. (2016). *Accounting, accountability and governance in upstream petroleum contracts: the case of local content sustainability in the Nigerian oil and gas sector.* PhD thesis, Robert Gordon University.	Nijerya Yerel Katkı Yasası kapsamında, Nijerya İçerik Geliştirme ve İzleme Kurulu'nun ve Nijerya'da faaliyet gösteren beş büyük uluslararası petrol şirketinin (Shell, Chevron, ExxonMobil, Total ve Agip) sürdürülebilirlik politikalarını, kurumsal hesap verebilirliğini ve yönetişimini değerlendirmek	<u>İstatistiksel Yöntem:</u> İçerik Analizi <u>Atıf:</u> GRI bazlı indeks	Nijerya'da yerel katkı yasası öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin makul ve istikrarlı yerel içerik açıklama göstergeleri bulunduğu belirtilmiştir. Ancak yasadan sonra daha yüksek hacimli gönüllü açıklamaların yapıldığı tespit edilmiştir.
Nobanee, H., & Ellili, N. (2016). Corporate sustainability disclosure in annual reports: Evidence from UAE banks: Islamic versus conventional. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *55*, 1336-1341.	Finans sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik açıklamalarının ölçümü	<u>Değişkenler:</u> -Enerji açıklamaları -Doğal çevresel açıklamalar <u>Atıf:</u> GRI bazlı indeks	Birlesik Arap Emirlikleri finansal piyasalarında listelenen bankalar için sürdürülebilirlik raporlamasına dayanan genel sürdürülebilirlik açıklamasının düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, geleneksel bankaların kurumsal sürdürülebilirlik açıklama derecesinin İslami bankalardan daha

			yüksek olduğu görülmüştür.
Flammer, C. (2013). Does Corporate Social Responsibility Lead to Superior Financial Performance? A Regression Discontinuity Approach. *Management Science*	KSS'nin finansal performans üzerindeki etkisinin incelenmesi	Atıf KSS	KSS'nin benimsenmesinin, muhasebe performansı, çalışan memnuniyeti ve satışlarda büyümeye olumlu katkıları olduğu belirtilmiştir.
Lanis, R., & Richardson, G. (2013). Corporate social responsibility and tax aggressiveness: a test of legitimacy theory. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*.	Avustralya'daki vergisel agresif şirketlerin KSS açıklamalarını vergi-dışı agresif şirketlerinkiyle karşılaştırarak meşruiyet teorisini test etmek.	İstatistiksel Yöntem: İçerik Analizi Atıf KSS	Genel olarak, kurumlar vergisi agresifliği bağlamında meşruiyet teorisini teyit ederek, kurumlar vergisi agresifliği ile KSS açıklaması arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Horváthová, E. (2012). The impact of environmental performance on firm performance: Short-term costs and long-term benefits?, *Ecological Economics*, *84*, 91-97.	Çevresel performansın finansal performans üzerindeki zamanlar arası etkisinin incelenmesi	Değişkenler: -İşletme büyüklüğü -Sektör Atıf Çevresel performans	Sonuçlar, daha yüksek emisyonların bir sonraki yıl finansal performansını artırdığını, ancak iki yıl sonra finansal performansı azalttığını göstermiştir.
Rupley, K. H., Brown, D., & Marshall, R. S. (2012). Governance, media and the quality of environmental disclosure. *Journal of Accounting and Public Policy*, *31*(6), 610-640.	Kurumsal yönetişim ve medyada yer alma ile gönüllü çevresel açıklamaların kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek.	Değişkenler -İşletme büyüklüğü Atıf: GRI bazlı indeks	Gönüllü çevresel açıklamaların kalitesi ile çevresel konularda medyada yer alma, olumsuz çevresel medya, yönetim kurulunun bağımsızlığı,

			çeşitlilik ve uzmanlık arasında olumlu ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çevresel açıklamaların kalitesinin yıllar içinde artış gösterdiği belirtilmiştir.
Busch, T., & Hoffmann, V. H. (2011). How hot is your bottom line? Linking carbon and financial performance. *Business & Society*, *50*(2), 233-265.	Kurumsal sosyal performans ve kurumsal finansal performans arasındaki bağlantıyı incelemek	Değişkenler: -İşletme büyüklüğü	Karbon emisyonlarını ve karbon yönetimi stratejilerini kapsayan bir dizi soru seti geliştirilmiştir.
Simnett, R., Vanstraelen, A., & Chua, W. F. (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The accounting review*, *84*(3), 937-967.	Sürdürülebilirlik raporları için güvence sağlayıcı seçiminde etkili olan faktörleri ve güvence hizmetleri pazarını incelemek	Değişkenler -Sektör Atıf: Sürdürülebilirlik raporları	Güvence sağlayıcısının denetim mesleğinden gelip gelmediği önemli olmasa da raporlarının güvenilirliğini ve kurumsal itibarlarını arttırmak isteyen şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının güvence altına alınma olasılığının daha yüksek belirtilmiştir. Ayrıca, paydaş odaklı ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin güvence sağlamada denetim mesleğinden gelen profesyonelleri seçme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Clarkson, P. M., Li, Y., Richardson, G. D., & Vasvari, F. P. (2008). Revisiting the relation between environmental performance and environmental disclosure: An empirical analysis. *Accounting, organizations and society*, *33*(4-5), 303-327.	Sadece gönüllü çevresel açıklamalara odaklanarak, çevresel ve sosyal sorumluluk raporlarındaki isteğe bağlı açıklamaların kapsamını değerlendirmek için GRI sürdürülebilirlik raporlama kılavuzlarına dayanan bir içerik analizi indeksi geliştirmek	<u>İstatistiksel Yöntem:</u> İçerik Analizi <u>Değişkenler</u> -Çevresel açıklamalar -İşletme büyüklüğü <u>Atıf:</u> GRI Sürdürülebilirlik raporlama kılavuzları Çevresel açıklamalar	Çevresel performans ile isteğe bağlı çevresel açıklamaların düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Aerts, W., Cormier, D., & Magnan, M. (2006). Intra-industry imitation in corporate environmental reporting: An international perspective. *Journal of Accounting and public Policy*, *25*(3), 299-331.	Üç farklı ülkeden (Kanada, Fransa ve Almanya) büyük şirketlerden oluşan bir örneklemde altı yıllık bir süre boyunca kurumsal çevre raporlarında yer alan sektör içi taklitleri araştırmak	<u>Değişkenler</u> -İşletme büyüklüğü <u>Atıf:</u> Çevresel raporlama	Araştırma sonucu, belirli bir yılda, bir firmanın kendi sektöründe diğer firmaların kurumsal çevre raporlarını taklit etmesinin, sektördeki diğer firmaların birbirlerini taklit etme eğilimine bağlı olduğunu göstermiştir.
Brammer, S., & Pavelin, S. (2006). Voluntary environmental disclosures by large UK companies. *Journal of Business Finance & Accounting*, *33*(7-8), 1168-1188.	İngiltere'de büyük ölçekli işletmeler tarafından yapılan gönüllü çevresel açıklama biçimlerini incelemek	<u>Değişkenler</u> -Çevresel açıklamalar -İşletme büyüklüğü -Sektör	Dağıtılmış mülkiyet özelliklerine sahip daha büyük, daha az borçlu şirketlerin, gönüllü çevresel açıklamalar yapma olasılığının daha yüksek olduğu ve açıklamaların kalitesinin firma büyüklüğü ve kurumsal çevresel

			etki ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğu görülmüştür.

Kaynak: (Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır).

Sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin ve içerik analizi kullanılarak yapılan çalışmalardan bir kısmı aşağıda incelenmiştir.

Steinhöfel vd. (2019), Alman imalat sektöründeki KOBİ'lerin, sürdürülebilirlik raporlaması uygulaması yoluyla sürdürülebilirlik konularına nasıl değindiğini araştırdıkları makalelerinde GRI tarafından sağlanan çerçeveyi uygulayan ve uygulamayan işletmeler arasındaki farkları analiz etmek için 14 adet sürdürülebilirlik raporu incelemişlerdir. Bu raporların her birinin içeriği, GRI G4'e uyumu, genel olarak sürdürülebilirlik raporları için uygulanan göstergeler ve ilgili birimler açısından analiz edilmiştir. KOBİ'lerin sürdürülebilirlik raporlarıyla ilgili farklılıkları ve benzerlikleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, GRI G4 çerçevesi, bilgilerin sistematik olarak açıklanmasını desteklemesine rağmen, bu örnekte KOBİ'lerin tam olarak uygulamayı yerine getirmedikleri anlaşılmıştır. GRI çerçevesini kullanmayan raporlarda ise, içeriğin temel yapısının varlığı açıkça görülmüş olmasına rağmen maddelerin içerik ve esasına ilişkin sürdürülebilirlik bağlamında önemli eksiklikler gösterdikleri belirtilmiştir. Uygulanabilir ve anlamlı bir sürdürülebilirlik raporu sistemi oluşturmak için sistematik ve uygulaması kolay bir yaklaşımın henüz özel olarak KOBİ'ler için geliştirilmediği ortaya koyulmuştur.

Papoutsi (2018), işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarında çevresel ve sosyal uygulamalardan hangilerine öncelik verildiğini belirlemek için 331 adet sürdürülebilirlik raporunu puanlama modeli kullanarak içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Yapısal eşitlik modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçları sürdürülebilirlik açıklamaları ile finansal performans arasında sektörlere göre farklılık olduğunu ortaya koymuştur.

Şahin (2017), Türkiye'deki GRI rehberine göre rapor hazırlayan işletmelerin durumlarını ortaya koymak için yapmış olduğu çalışmasında, 44 işletmeye ait 99 adet raporu incelemiştir. İşletmelerin sürdürülebilirlik raporlarının içerik analizi yapılarak raporlarda yer alan ve hiç yer verilmeyen açıklamalar ve raporlardaki farklılıkları belirlenmiştir. İçerik analizi sonucunda raporlarda strateji ve profil, yönetim yaklaşımı ve performans gösterge (ekonomik, çevresel, sosyal) açıklamalarının yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarına gereken önemi vermediği ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik raporu hazırlama konusunda henüz başlangıç aşamasında olduğu belirtilmiştir.

Afjei (2015), sürdürülebilirliğin üçlü yaklaşımı bağlamında (ekonomik, çevresel ve sosyal) sürdürülebilirlik önlemlerinin ne ölçüde yer aldığını değerlendirmek için, Amerika Birleşik Devletleri, Kıta Avrupası ve Asya'daki kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen (botanik bahçeleri ve en sürdürülebilir şirketler) işletmelerin yıllık raporlarını incelemiştir. Araştırma sonucu işletmeler için ekonomik boyutun öncelikli unsur olmaya devam ettiği, en sürdürülebilir işletmelerin bile sürdürülebilirlik hedeflerine öncelik vermede biraz pasif bir rol oynadıkları ve sürdürülebilirliğin üçlü boyutu arasındaki dengeyi sağlayarak kapsamlı sürdürülebilirliğe ulaşmak için hala alınması gereken uzun bir yolun varlığı ortaya koyulmuştur.

Tencati (2015), işletmeleri sosyal, çevresel ve sürdürülebilirlik performansını yönetme konusunda desteklemeyi amaçlayan girişimler konusundaki en son yeniliklerin neler olduğunu ve işletmelerde sürdürülebilirlik değerlendirme ve raporlamasına yönelik mevcut kurumsal yaklaşımları araştırmak için finans, perakendecilik, telekomünikasyon ve kamu hizmetleri sektörlerinde yer alan 16 lider işletmenin KSS ve sürdürülebilirlik raporlarını nitel içerik analizi yaparak incelemiştir. Araştırma sonucunda, karmaşıklık, hala yönetim araçlarının finansal değere odaklı olması, kurumsal raporlardaki noksanlıklar ve gereksiz fazlalıklar, yenilik eksikliği gibi çeşitli nedenlerden dolayı mevcut geçerli yöntemlerin ve

kurumsal değerlendirme ve raporlama faaliyetlerinin, paydaş gruplarıyla kurumsal ilişkilerin sürdürülebilirliğini ve niteliğini tam olarak değerlendirme konusunda yetersiz olduğunu göstermiştir.

Kozlowski vd. (2015), hazır giyim markalarının sürdürülebilirlik performanslarını nasıl ölçtüğü ve raporladığını belirlemek için, Sürdürülebilir Giyim Koalisyonuna (Sustainable Apparel Coalition) ait 14 hazır giyim markasının kurumsal sürdürülebilirlik raporlarının, diğer dokümanlarının ve web sitelerinin içerik analizini yapmışlardır. Bu araştırmada, hazır giyim sektöründe hali hazırda hangi sürdürülebilirlik göstergelerinin raporlandığı araştırılmıştır. Bu göstergelerin her birinin ne sıklıkta raporlandığını ortaya koymak için frekans analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda toplamda 87 adet kurumsal sürdürülebilirlik göstergesinin raporlandığı tespit edilmiştir. Göstergelerin çoğunluğu sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine işaret ederken, en az rapor edilen göstergelerin ise işletme inovasyonu ve tüketici katılımı konularında olduğu belirtilmiştir.

Literatürde kooperatiflerin sürdürülebilirlik faaliyetlerinin üçlü boyutunu (ekonomik, çevresel ve sosyal) kapsayan az sayıda bütünleştirici çalışma vardır. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Marcis vd. (2019), tarımsal kooperatifler için sürdürülebilirlik performans göstergelerini değerlendirme amacıyla ‘‘Tarım Kooperatifleri İçin Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi (Sustainability Assessment for Agriculture- SAAC)’’ olarak adlandırılan bir model geliştirmişlerdir. Modele göre sürdürülebilirlik göstergeleri beş boyut sunmaktadır. Bunlar: ekonomik, çevresel, sosyal, kooperatiflere özel göstergeler ve ticari ilişkilerdir. Bu araştırmada modeli test etmek için Brezilya’da yer alan 5 tarımsal kooperatifle örnek olay çalışması yapılmıştır. Araştırma sonucunda bu modelin kullanışlı, uygulanabilir ve yararlı olduğu kanıtlanmıştır.

Seguí-Mas vd. (2016), dünyanın en büyük 300 kooperatifi arasında yer alan İspanyol perakende sektörünün en büyük kooperatiflerinden biri olan ‘‘Consum’’

üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında, kooperatiflerin kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayımlamadaki motivasyonlarını ve faydalarını araştırmışlardır. Araştırmada yöntem olarak derinlemesine örnek olay çalışması ve nitel içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucu, kooperatif ideolojisi ve değerlerinin (şeffaflık, güven) bir kooperatifte KSS raporu yayımlamak için ana motivasyon kaynağı olduğunu göstermiştir. Bu tür politikaların paydaş katılımının ve paydaşlar arası güvenilirliğin geliştirilmesine katkı sağladığı ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte, bir KSS raporunu temin etmenin önündeki engeller, paydaşların raporu ve maliyetini anlamalarında karşılaşılan güçlükler olarak belirtilmiştir.

Gallardo-Vazquez vd. (2014), ‘‘Kooperatiflerde Sosyal Sorumluluğa Yönelim (OSRCOOP)’’ adlı kavramsal bir model sunmuşlardır. Kooperatif performansı için boyutları değerlendiren bu modelin çerçevesini ‘‘ekonomik boyut, çevresel boyut, sosyal boyut, kooperatif ilke ve değerleri, yaygınlaştırma, bilgi, ortak memnuniyeti, inovasyon ve kalite’’ değişkenleri oluşturmuştur.

Bollas-Araya ve Seguí-Mas (2014), GRI veri tabanında yer alan ve Avrupa kooperatif bankaları tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarını incelemişlerdir. Bu raporlarda hangi uygulamaların açıklandığı ve bu açıklamaların standardize edilip edilmediğini tespit etmek için içerik analizi yöntemi kullanmışlardır. Araştırma sonucu, kooperatif bankalarının raporlarında sosyal gösterge açıklamalarına ekonomik ve çevresel gösterge açıklamalarından daha fazla yer verdiği belirtilmiştir.

Türkiye’de kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki kooperatifleri sürdürülebilirlik raporlaması konusunda cesaretlendirecek bir raporlama önerisi sunulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KOOPERATİFLERE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPOR ÖNERİSİ

Araştırmanın bu bölümü, çalışmanın amaçları, hedefleri, önemi, kısıtları ve metodolojisinden oluşmaktadır. Metodoloji kısmında araştırmanın hipotezleri açıklanmış, araştırmada kullanılan değişkenlerden bahsedilmiş, örneklem seçimi ve veri toplama yöntemine değinilerek analizlerde kullanılan istatistiki teknikler açıklanmıştır. Bu bölümün sonunda ise araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgulara ait yorumlar yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amaçları aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır.

- Kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarında hangi göstergelerinin mevcut olarak açıklandığını belirlemek.

- Kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin farklılıkları ve benzerlikleri belirlemek.

- GRI çerçevesine dayalı olarak kooperatifler için sürdürülebilirlik raporunun geliştirilmesi.

Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen hedefleri aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir:

- Kooperatif sektöründe yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarında mevcut olarak rapor edilen ekonomik sürdürülebilirlik göstergelerini içerik analizi yaparak tespit etmek.

- Kooperatif sektöründe yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarında mevcut olarak rapor edilen sosyal sürdürülebilirlik göstergelerini içerik analizi yaparak tespit etmek.

- Kooperatifler tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarında yer alan açıklamalarda işletmelerin büyüklüklerine, sektörlere ve yıllara göre varsa farklılıklarını tespit etmek.

- Kooperatifler için açıklanması zor olan ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergelerini madde analizi yaparak tespit etmek ve kooperatifler için rapor önerisi sunmak.

3.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde birçok kuruluş için sürdürülebilirlik önemli bir konu haline gelmekle birlikte, bugüne kadar kuruluşların sürdürülebilirlik ile ilgili faaliyetlerinin raporlanmasını araştıran çalışmaların çoğu şirketlere odaklanmaktadır. Alanla ilgili Türkçe literatür incelendiğinde kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlaması uygulamalarıyla ilgili çalışmaların yeterli sayıda olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de bazı kooperatifler sürdürülebilirlikle ilgili kapsamlı projeler hayata geçirmiş olsa dahi hiçbir kooperatifin sürdürülebilirlik raporu yayımlamadığı görülmektedir.

Kamu ve özel sektör yanında dengeleyici üçüncü bir sektör olarak ortaya çıkan kooperatifler sürdürülebilir iş modellerini desteklemek için önemli bir organizasyon şeklidir. Bunun yanı sıra kooperatiflerin doğası gereği yalnızca kar odaklı değil, daha geniş ilke ve değerler doğrultusunda hareket ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple sadece ekonomik amaçları değil aynı zamanda sosyal ve

çevresel amaçları gerçekleştirmeye de odaklanan kooperatifler için, doğru hazırlanmış bir sürdürülebilirlik raporu kooperatiflerin ortaklarına, kamuoyuna ve ilgili kuruluşlara ekonomik, çevresel ve sosyal konularda gerekli bilgileri doğru bir şekilde sunmak için son derece önem arz etmektedir.

Bu araştırma kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlarının uygulanabilirliği hakkında bilgi vermenin yanı sıra kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarında hangi sürdürülebilirlik performans göstergelerinin açıklandığını ve kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kooperarifler için uygun ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergelerini tespit ederek kooperatifler için sürdürülebilirlik raporu önerisi sunmaktadır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın temel kısıtlarından biri küçük örneklem büyüklüdür. Diğer kısıtlar ise, araştırma örnekleminin sadece SDD-GRI veri tabanında kayıtlı olan kooperatifler ile sınırlandırılması ve incelenen rapor türü olarak Temmuz 2018'de GRI standartları olarak bilinen beşinci sürümüyle değiştirilen GRI-G4 rapor çerçevesinin bu çalışmanın referans noktasını oluşturması şeklinde belirtilebilir.

3.4. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırmada ikincil veri toplama yöntemi kullanılmıştır. İkincil veriler mevcut bir kaynaktan toplanan verilerdir (Collis ve Hussey, 2014:59). Veriler, mevcut olan bir veri tabanı kullanmak yerine, çalışmanın örneklemine dahil edilen kooperatiflere ait yayımlanmış sürdürülebilirlik raporlarından elde edilmiştir. Bu araştırmada kullanılan ana yöntem içerik analizidir. İçerik analizi, "kurumsal sosyal sorumluluk" (Jenkins ve Yakovleva, 2006; Lee ve Carroll 2011; Dahlsrud, 2008) ve "sürdürülebilirlik raporlaması" (Steinhöfel vd., 2019; Yalin vd., 2019; Haffar ve Searcy, 2018; Fonseca vd., 2014; Joseph ve Taplin, 2011; Joseph, 2010; Al-Tuwaijri vd., 2004; Milne ve Adler, 1999 gibi) alanında yapılan araştırmaların analizinde

sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle kuruluşların sosyal ve çevresel açıklamalarını değerlendirmek için en yaygın olarak kullanılan araştırma yöntemidir (Milne ve Adler, 1999).

İçerik analizi, verilerin içeriğinden yinelenebilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2013:24). Metinden geçerli sonuçlar çıkarmak için bir dizi kuralların kullanıldığı bu yöntem (Weber, 1990:9), hem nicel hem de nitel araştırma stratejilerini içerir. Nicel içerik analizi, sonuçları frekans seklinde verir ve genel olarak "kaç tane ya da kaç kere" sorusunu cevaplar. Nitel içerik analizi ise, verileri metnin yorumlanmasını sağlayan kategoriler halinde sunar (Moldavska ve Welo, 2017:745)

Sürdürülebilirlik raporlaması içerik analizi çalışmalarının altında yatan temel varsayım, raporlardaki açıklamaların ifşa edilme yoğunluğunun ve içerik bolluğunun (sayfaların sayısı, satırlar, cümleler ve kelimeler gibi), raporlayan işletme için konunun göreceli öneminin göstergesi olduğudur (Comyns, 2013:121). Bunun yanı sıra bu yöntemden farklı olarak kullanılan bir diğer yöntem ise açıklanan her bir gösterge için ifşa hacmini hesaba katmadan kontrol listesindeki açıklanan gösterge sayısını hesaplayarak yapılır (Joseph ve Taplin, 2011:20). Bu yaklaşımı kullanan raporların içerik analizinde, önceden tanımlanmış bir açıklama indeksindeki göstergelerin raporda açıklanıp açıklanmadığını belirlemeye yönelik her bir gösterge için açıklama yapılmış ise 1 (bir), açıklama yapılmamış ise 0 (sıfır) gibi sayısal bir değer atayarak puanlandırıldığı değerlendirilir. Açıklama indekslerinde, konulara eşit ağırlık verilebilir veya öğelerin değişen önem derecelerine sahip olduğu durumlarda bir ağırlıklandırma sistemi uygulanabilir (Al-Tuwaijri, Christensen ve Hughes Ii, 2004). Bu çalışmada, ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergelerinin raporlanma sıklıklarını hesaplamak için nicel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Açıklanan her bir göstergenin önem olarak eşit ağırlık düzeyine sahip olduğu varsayılmıştır.

İçerik analizi aşağıda belirtilen şu avantajları sunmaktadır (Loock ve Seele, 2015:28):

- Çalışmanın amacı için doğrudan toplanmış verileri değil ikincil verileri analiz ettiğinden dolayı, katılımcılardan dolayı meydana gelebilecek önyargıları azaltır.

- Geçerlilik ve güvenilirlik kontrollerinin yapılması genellikle kolaydır ve bununla beraber toplanan verilerin güvenilirliği kontrol edilebilir.
- İçerik analizi, çeşitlemenin (triangulation) kapılarını açtığından dolayı bir veri setini kullanırken çoklu metotlar uygulanabilir.
- Bunlarla birlikte bu yöntemin en büyük avantajı, içerik analizinin sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik raporlaması konularında sunduğu geniş uygulama alanıdır.

3.4.1. Araştırmanın Hipotezleri

Kooperatifler sürdürülebilirlikle ilgili konularda şirketlerden daha farklı itici unsurlara sahiptir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu şirketlerin raporladığı sürdürülebilirlik uygulamalarını incelemiştir. Kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlamasına nasıl dahil olduklarına ilişkin literatürde açık bir boşluk bulunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, GRI G4 Rehberine göre sürdürülebilirlik raporu yayınlayan kooperatiflerin, bu raporlarda ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik göstergelerinin hangilerinin halihazırda açıklandığının araştırılmasıdır. Bununla birlikte bu sürdürülebilirlik raporlarındaki açıklamaların sektöre, kooperatif büyüklüğüne ve raporun yayımlandığı yıla göre farklılıklarının da belirlenmesidir. Bu çalışmanın araştırma hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

H_1: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir

H_2: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H6: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H7: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları raporun yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H8: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları raporun yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H9: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları raporun yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

3.4.2. Araştırmanın Değişkenleri

Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri kooperatif büyüklüğü, sektör ve rapor yayımlanma yılıdır. Bağımlı değişkenler ise sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergeleri olarak belirlenmiştir. Tablo 8'de performans göstergeleri ve kategorileri açıklanmıştır.

Tablo 8. GRI G4 Performans Gösterge Kategorileri

GRI Göstergelerinin Kategorileri	**Göstergelerin Sayısı (G4)**
• Ekonomik (EC)	9
• Çevresel (EN)	34
• Sosyal	
- *Alt Kategori: İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş (LA)*	16
-*Alt Kategori: İnsan Hakları (HR)*	12
-*Alt Kategori: Toplum (SO)*	11
- *Alt Kategori: Ürün Sorumluluğu (PR)*	9
Toplam	91

Tablo 8, çalışmada kullanılan ‘‘GRI-G4 Özel Standart Bildirimleri’’ göstermektedir. Özel Standart Bildirimler ekonomik, çevresel ve sosyal performans kategorilerine ayrılmıştır. Ekonomik kategoride; Ekonomik Performans (G4-EC1 – G4-EC4), Piyasa Varlığı (G4-EC5 – G4-EC6), Dolaylı Ekonomik Etkiler (G4-EC7 – G4-EC8) ve Satın Alma Uygulamaları (G4-EC9) olmak üzere 9 gösterge yer almaktadır. Çevre kategorisinde; Malzemeler (G4-EN1 – G4-EN2), Enerji (G4-EN3 – G4-EN7), Su (G4-EN8 – G4-EN10), Biyolojik Çeşitlilik (G4-EN11 – G4-EN14), Emisyonlar (G4-EN15) – G4-EN21), Atık Sular ve Atıklar (G4- EN22 – G4-EN26), Ürün ve Hizmetler (G4-EN27 – G4-EN28), Uyum (G4-EN29), Nakliye (G4-EN30), Genel (G4- EN31), Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi (G4-EN32 - G4-EN33) ve Çevresel Şikayet Mekanizmaları (G4-34) olmak üzere 34 gösterge bulunmaktadır. Sosyal göstergeler ise alt kategorilere ayrılmıştır. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş (G4-LA1 – G4-LA16), İnsan Hakları (G4-HR1 – G4-HR12), Toplum (G4-SO1 – G4-SO11) ve Ürün Sorumluluğu (G4-PR1 – G4-PR9) olmak üzere 4 alt kategoriye ayrılan sosyal performans kategorisinde 48

gösterge bulunmaktadır. Ek 2'de GRI-G4 Özel Standart Bildirim Göstergeleri verilmektedir.

3.4.3. Örneklem Seçimi ve Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırma kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarına odaklanmaktadır. Seçilen her bir örnek şu özellikleri içermektedir:

- Kooperatif SDD-GRI veri tabanında kayıtlı olmalı,
- Kooperatif GRI-G4 raporlaması kullanmalı.

Kolk'a göre (2010), GRI tarafından ilk kez 1999 yılında ortaya konulan sürdürülebilirlik raporlaması ilkeleri bu alandaki gelişimi etkileyen en önemli unsurdur. Vormedal ve Ruud (2009) ise, GRI'yı sürdürülebilirlik raporlamasının büyümesini ve gelişmesini etkileyen "en önemli itici güç" olarak belirtmişlerdir (Hahn ve Kühnen, 2013:8). Bu araştırmada GRI standartlarına göre hazırlanmış raporların seçilmesinin temel sebepleri bunlardır.

Araştırmada öncelikle Türkiye'de faaliyet gösteren kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporu yayımlayıp yayınlamadığını anlamak için 26.06.2019 tarihinde SDD-GRI veri tabanı (GRI Sustainability Disclosure Database) incelenmiştir. Rapor yılı olarak 1999-2019 tarihleri arası, rapor türü olarak GRI G1, G2, G3, G3.1, Non-GRI, G4, GRI-Standards ve Citing–GRI seçilmiştir. Toplamda 144 organizasyona ait 416 rapor bulunmuştur. Ancak bu organizasyonlar incelendiğinde türü kooperatif olan hiçbir işletme bulunamamıştır.

Bu sebeple araştırma evreni olarak GRI-G4 raporlaması kullanan ve SDD-GRI veri tabanında yer alan işletmeler incelenmiştir. İnceleme sırasında rapor türü olarak GRI-G4, rapor yılı olarak 2013-2019 tarihleri arası ve sektör olarak SDD-GRI veri tabanının sunduğu 38 sektör (diğer seçeneği de dahil olmak üzere) seçilmiştir. Daha sonra bu faaliyetler NACE Kodlarına (Nomenclature of Economic Activities) uyumlu şekilde 5 sektör (toptan ve perakende ticaret, tarım, sağlık hizmetleri, finansal hizmetler ve diğer) altında toplanmıştır.

Toplamda 5.171 organizasyona ait 11.771 rapor bulunmuştur. Bu organizasyonlar içerisinde tür bakımından kooperatif olan 84 işletme tespit edilmiştir. Ayrıca SDD-GRI veri tabanı kullanılarak "co-op", "cooperative" ve "cooperativa" sözcükleriyle tekrar tarama yapılmış ve türü kooperatif olarak belirtilmeyen ancak "Google Taraması" ve "Literatür Taraması" sonucu kooperatif olduğu tespit edilen 5 kooperatif daha araştırma örneklemine dahil edilmiştir. Bu 89 kooperatife ait 183 GRI-G4 sürdürülebilirlik raporu tespit edilmiştir. Bu kooperatiflerin listesi Ek 3'te verilmiştir. Raporlara erişim 24.05.2019-28.10.2019 tarihleri arasında SDD-GRI veri tabanından ve kooperatiflerin web sitesinden sağlanmıştır. Bu raporlardan 4 tanesine erişim sağlanamamıştır. Diğer raporların ön incelemesi yapıldıktan sonra 7 raporda GRI indeksinin yer almadığı, 1 raporda GRI indeksinde özel standart bildirimlere yer verilmediği ve 3 raporda GRI indeksinin G4'e uyumlu olmadığı görülmüş ve bu raporlar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmanın nihai örneklemini kooperatiflere ait GRI-G4'e uyumlu 168 sürdürülebilirlik raporu oluşturmaktadır.

3.4.4. Verilerin Analizi ve Kullanılan İstatistiki Teknikler

Sürdürülebilirlik raporlamasının temel odağı, bir işletmenin faaliyetleriyle ilgili ekonomik, çevresel ve sosyal konuların ifşa edilmesine dayanmaktadır. Bu çalışmada, bu konuların raporlanmasında sürdürülebilir raporlarında yer alan Özel Standart Bildirimlere ait 91 adet gösterge dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 18.0 Paket Programı ve MS Excel 2010 kullanılarak analiz edilmiştir. İlk aşamada, kooperatiflere ait GRI G4 rehberine göre hazırlanan bu raporlardaki özel standart bildirimlerin her birine ait raporlanma sıklıklarını hesaplamak için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bildirimlerdeki her bir gösterge açıklama yapılmış ise 1 (bir), açıklama yapılmamış ise 0 (sıfır) olarak puanlandırılmıştır. Bu şekilde en fazla açıklama yapılan ve hiç açıklama yapılmayan göstergeler frekans analizi sonuçlarına göre belirlenmiştir. İkinci aşamada, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal performans gösterge açıklamaları sektörlere, kooperatif büyüklüğüne ve rapor yayımlanma yılına

göre karşılaştırılmış ve varsa farklılıklar Tek Yönlü ANOVA testi sonucuna göre belirlenmiştir. Son aşamada ise, GRI çerçevesine dayalı olarak kooperatifler için sürdürülebilirlik raporlarının geliştirilmesi için madde analizi yapılmıştır. Madde analizleri kapsamında her maddenin ayırt edicilik ve madde güçlük indeksi hesaplanmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizine ait ortaya çıkan bulgular ve yorumlar sunulmuştur.

3.5.1. Araştırma Kapsamındaki Frekans Analizleri

Araştırmanın örneklemine ait frekans analizi sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 9. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Dağılımlar

Kooperatif Büyüklüğü	**Sayı**	**Yüzde (%)**
Büyük	116	69,0
Çok uluslu	28	16,7
KOBİ	24	14,3
Toplam	168	100,0

Tablo 9'a göre araştırma kapsamında yer alan kooperatiflerin büyüklüklerine göre dağılımları incelendiğinde, kooperatiflerin %69,0'ının büyük, %16,7'sinin çok uluslu, %14,3'ünün KOBİ olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Sektörlere Göre Dağılımlar

Sektör	**Sayı**	**Yüzde (%)**
Toptan ve perakende ticaret	38	22,6
Tarım	13	7,7
Sağlık hizmetleri	33	19,6
Finansal hizmetler	56	33,3
Diğer	28	16,8
Toplam	168	100,0

Tablo 10'da araştırma kapsamında yer alan kooperatiflerin sektörlere göre dağılımları incelendiğinde, %22,6'sının toptan ve perakende ticaret, %7,7'sinin tarım, %19,6'sının sağlık hizmetleri, %33,3'ünün finansal hizmetler, %16,8'nin diğer sektörlerde yer aldığı belirlenmiştir.

Tablo 11. Ülkelere Göre Dağılımlar

Ülke	**Sayı**	**Yüzde (%)**
Arjantin	6	3.6
Avusturya	3	1.8
Belçika	3	1.8
Brezilya	36	21.4
Kanada	12	7.1
Şili	2	1.2
Çin	2	1.2
Kolombiya	4	2.4

Hırvatistan	2	1.2
Ekvador	4	2.4
Mısır	1	.6
Finlandiya	10	6.0
Fransa	1	.6
Almanya	8	4.8
Hindistan	3	1.8
Endonezya	1	.6
İtalya	7	4.2
Malezya	3	1.8
Fas	2	1.2
Hollanda	11	6.5
Norveç	3	1.8
Pakistan	1	.6
Peru	1	.6
Güney Kore	1	.6
İspanya	16	9.5
İsveç	7	4.2
İsviçre	10	6.0
Tayvan	3	1.8
Birleşik Krallık	2	1.2
ABD	1	.6
Vietnam	2	1.2
Toplam	168	100,0

Tablo 11, sürdürülebilirlik raporu yayımlayan kooperatiflerin %21,4'ünün Brezilya'dan, %9,5'inin İspanya'dan, %7,1'inin Kanada'dan, %6,5'inin Hollanda'dan ve %6,0'sının Finlandiya'dan olduğunu göstermektedir. Sürdürülebilirlik raporlarının toplam %49,6'sı, düzenlemelerin genellikle sürdürülebilirlik raporlamasını zorunlu kıldığı Avrupa ülkelerindeki kooperatiflere aittir (Bollas Araya ve Seguí Mas, 2014). Avrupa Birliği'nin Karbon Dioksit Emisyonları Ticaret Planı gibi düzenlemeleri, uluslararası karar vericileri sürdürülebilirlik girişimlerini dikkatle değerlendirmeye teşvik etmektedir (Tajbakhsh ve Shamsi 2019).

Tablo 12. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Dağılımlar

Rapor Yayımlanma Yılı	**Sayı**	**Yüzde (%)**
2014 yılı	15	8,9
2015 yılı	37	22,0
2016 yılı	49	29,2
2017 yılı	51	30,4
2018 yılı	16	9,5
Toplam	168	100,0

Tablo 12'de araştırma kapsamında yer alan kooperatiflerin yayımladıkları raporların yıllara göre dağılımları incelendiğinde, %8,9'unun 2014 yılında, %22,0'ının 2015 yılında, %29,2'sinin 2016 yılında, %30,4'ünün 2017 yılında, %9,5'inin 2018 yılında yayımlandığı belirlenmiştir.

Tablo 13. Dış Güvence Denetimi Uygulamasına Göre Dağılımlar

Dış Güvence Denetimi	**Sayı**	**Yüzde (%)**
Yok	114	67,9
Var	54	32,1
Toplam	168	100,0

Tablo 13'te araştırma kapsamında yer alan kooperatiflerin yayımladıkları sürdürülebilirlik raporlarının %67,9'una dış güvence denetimi uygulanmadığı, %32,1'ine dış güvence denetimi uygulandığı belirlenmiştir.

Tablo 14. Rapor Sayfa Sayısına Göre Dağılımlar

Rapor Sayfa Sayısı	**Sayı**	**Yüzde (%)**
100 sayfa ve altı	83	49,4
101 sayfa ve üzeri	85	50,6
Toplam	168	100,0

Tablo 14'te araştırma kapsamında yer alan kooperatiflerin yayımladıkları raporların sayfa sayısına göre dağılımları incelendiğinde, sürdürülebilirlik raporlarının %49,4'ünün 100 sayfa ve altı, %50,6'sının 101 sayfa ve üzeri olduğu belirlenmiştir.

Tablo 15. Ekonomik Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

Ekonomik Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
EC1	n	21	147	168
	%	12,50	87,50	100,00
EC2	n	103	65	168
	%	61,30	38,70	100,00
EC3	n	93	75	168
	%	55,40	44,60	100,00
EC4	n	120	48	168
	%	71,40	28,60	100,00
EC5	n	104	64	168
	%	61,90	38,10	100,00
EC6	n	118	50	168
	%	70,20	29,80	100,00
EC7	n	100	68	168
	%	59,50	40,50	100,00
EC8	n	82	86	168
	%	48,80	51,20	100,00
EC9	n	85	83	168
	%	50,60	49,40	100,00

Tablo 15 incelendiğinde ekonomik performans göstergelerinin hepsinin kooperatifler tarafından yaygın olarak raporlandığı görülmektedir. Ekonomik performans kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergenin (%87,5) EC1 (üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer), en az açıklama yapılan göstergenin ise (%71,4) EC4 (devletten alınan mali yardım) olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer, dolaylı ekonomik etkiler ve satın alma uygulamaları ile ilişkili göstergelerinin diğer göstergelerden daha fazla açıklandığı görülmektedir. Bu ekonomik göstergelerin açıklanması kooperatifçilik ilkelerinin karakteristik özellikleriyle de uyum göstermektedir.

Tablo 16. Çevresel Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

Çevresel Performans Göstergeleri		Frekanslar			Çevresel Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam			Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
EN1	n	89	79	168	EN18	n	89	79	168
	%	53,00	47,00	100,0		%	53,00	47,00	100,0
EN2	n	107	61	168	EN19	n	87	81	168
	%	63,70	36,30	100,0		%	51,80	48,20	100,0
EN3	n	31	137	168	EN20	n	138	30	168
	%	18,50	81,50	100,0		%	82,10	17,90	100,0
EN4	n	109	59	168	EN21	n	130	38	168
	%	64,90	35,10	100,0		%	77,40	22,60	100,0
EN5	n	91	77	168	EN22	n	128	40	168
	%	54,20	45,80	100,0		%	76,20	23,80	100,0
EN6	n	71	97	168	EN23	n	62	106	168
	%	42,30	57,70	100,0		%	36,90	63,10	100,0
EN7	n	115	53	168	EN24	n	149	19	168
	%	68,50	31,50	100,0		%	88,70	11,30	100,0
EN8	n	78	90	168	EN25	n	140	28	168
	%	46,40	53,60	100,0		%	83,30	16,70	100,0
EN9	n	139	29	168	EN26	n	148	20	168
	%	82,70	17,30	100,0		%	88,10	11,90	100,0
EN10	n	139	29	168	EN27	n	101	67	168
	%	82,70	17,30	100,0		%	60,10	39,90	100,0
EN11	n	157	11	168	EN28	n	143	25	168
	%	93,50	6,50	100,0		%	85,10	14,90	100,0
EN12	n	151	17	168	EN29	n	96	72	168
	%	89,90	10,10	100,0		%	57,10	42,90	100,0
EN13	n	150	18	168	EN30	n	103	65	168
	%	89,30	10,70	100,0		%	61,30	38,70	100,0
EN14	n	160	8	168	EN31	n	119	49	168
	%	95,20	4,80	100,0		%	70,80	29,20	100,0
EN15	n	44	124	168	EN32	n	110	58	168
	%	26,20	73,80	100,0		%	65,50	34,50	100,0
EN16	n	56	112	168	EN33	n	122	46	168
	%	33,30	66,70	100,0		%	72,60	27,40	100,0
EN17	n	83	85	168	EN34	n	144	24	168
	%	49,40	50,60	100,0		%	85,70	14,30	100,0

Tablo 16 incelendiğinde çevresel performans kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergenin (%81,5) EN3 (kuruluş içindeki enerji tüketimi), en az açıklama yapılan göstergenin ise (%95,2) EN14 (habitatları faaliyetlerden etkilenen alanlarda bulunan IUCN kırmızı liste türlerinin ve ulusal koruma listesi türlerinin soy tükenmesi risk seviyesine göre toplam sayısı) olduğu görülmektedir. Tablo 16, en fazla açıklama yapılan çevresel göstergelerin enerji tüketini, emisyonlar, atıkların bertaraf yöntemleri ve geri dönüşümü gibi en belirgin ve temel çevresel sürdürülebilirlik konularını kapsadığını göstermektedir. Bu açıklamalar aynı zamanda sayısal açıdan kolay tanımlanabilecek göstergelerdir. Kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarında en az açıklama yapılan göstergelerin ise biyolojik çeşitlilik kategorisinde olduğu tespit edilmiştir. Biyoçeşitlilik kategorisindeki göstergelerin kullanışlılığının kafa karışıklığı ve yanlış anlama nedeniyle kısıtlı kaldığı belirtilmektedir (Oettel ve Lapin, 2021; Hagan ve Whitman, 2006; Lindenmayer vd., 2000). Bu noktada kooperatifler için daha basit, finansal olarak uygulanabilir ve kooperatiflerde karar vericilerin görüşleri alınarak hazırlanmış biyoçeşitlilik göstergelerine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Tablo 17. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
LA1	n	31	137	168
	%	18,50	81,50	100,0
LA2	n	63	105	168
	%	37,50	62,50	100,0
LA3	n	103	65	168
	%	61,30	38,70	100,00
LA4	n	110	58	168
	%	65,50	34,50	100,00
LA5	n	90	78	168
	%	53,60	46,40	100,00
LA6	n	45	123	168
	%	26,80	73,20	100,00
LA7	n	118	50	168
	%	70,20	29,80	100,00
LA8	n	114	54	168
	%	67,90	32,10	100,00
LA9	n	44	124	168
	%	26,20	73,80	100,00
LA10	n	66	102	168
	%	39,30	60,70	100,00
LA11	n	75	93	168
	%	44,60	55,40	100,00
LA12	n	40	128	168
	%	23,80	76,20	100,00
LA13	n	87	81	168
	%	51,80	48,20	100,00
LA14	n	113	55	168
	%	67,30	32,70	100,00
LA15	n	125	42	168
	%	74,90	25,10	100,00
LA16	n	115	53	168
	%	68,50	31,50	100,00

Tablo 17 incelendiğinde işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans göstergelerinin sosyal performans alanında en yaygın olarak raporlanan kategori olduğu görülmektedir. Ancak, buna rağmen ekonomik performans göstergelerinden daha az düzeyde raporlandığı da gözlemlenmiştir. İşgücü

uygulamaları ve insana yaraşır iş performans alt kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergelerin (%81,5) LA1 (yaş grubu, cinsiyet ve bölgeye göre işe yeni alınan çalışanların ve çalışan devrinin toplam sayısı ve oranı), en az açıklama yapılan göstergenin ise (%74,9) LA15 (tedarik zincirindeki işgücü uygulamalarıyla ilgili belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 18. İnsan Hakları Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

İnsan Hakları Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
HR1	n	124	44	168
	%	73,80	26,20	100,00
HR2	n	113	55	168
	%	67,30	32,70	100,00
HR3	n	103	65	168
	%	61,30	38,70	100,00
HR4	n	138	30	168
	%	82,10	17,90	100,00
HR5	n	129	39	168
	%	76,80	23,20	100,00
HR6	n	136	32	168
	%	81,00	19,00	100,00
HR7	n	143	25	168
	%	85,10	14,90	100,00
HR8	n	156	12	168
	%	92,90	7,10	100,00
HR9	n	153	15	168
	%	91,10	8,90	100,00
HR10	n	115	53	168
	%	68,50	31,50	100,00
HR11	n	134	34	168
	%	79,80	20,20	100,00
HR12	n	133	35	168
	%	79,20	20,80	100,00

Tablo 18 incelendiğinde insan hakları performans göstergelerinin hepsinin kooperatifler tarafından en az bir kere bile olsa raporlandığı görülmektedir. Ancak, genel olarak insan hakları performans göstergelerinin raporlanma düzeylerinin düşük

olduğu belirlenmiştir. İnsan hakları performans alt kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergenin (%38,7) HR3 (ayrımcılık vakalarının ve alınan düzeltici önlemlerin toplam sayısı), en az açıklanan göstergenin ise (%92,9) HR8 (yerli halkların haklarıyla ilgili ihlal vakalarının toplam sayısı ve alınan önlemler) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 19. Toplum Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

Toplum Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
SO1	n	60	108	168
	%	35,70	64,30	100,00
SO2	n	127	41	168
	%	75,60	24,40	100,00
SO3	n	113	55	168
	%	67,30	32,70	100,00
SO4	n	77	91	168
	%	45,80	54,20	100,00
SO5	n	109	59	168
	%	64,90	35,10	100,00
SO6	n	129	39	168
	%	76,80	23,20	100,00
SO7	n	126	42	168
	%	75,00	25,00	100,00
SO8	n	91	77	168
	%	54,20	45,80	100,00
SO9	n	126	42	168
	%	75,00	25,00	100,00
SO10	n	145	22	168
	%	86,80	13,20	100,00
SO11	n	144	24	168
	%	85,70	14,30	100,00

Tablo 19 incelendiğinde genel olarak toplum performans göstergelerinin raporlanma oranlarının ekonomik, işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş ve ürün sorumluluğu performans kategorisine göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Toplum performans alt kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergenin (%64,3) SO1 (yerel toplum katılımı, etki değerlendirmeleri ve gelişim programlarının uygulandığı operasyonların yüzdesi), en az açıklama yapılan göstergenin ise (%86,8)

SO10 (tedarik zincirinde toplum üzerindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 20. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri Frekans Dağılımı Sonuçları

Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri		Frekanslar		
		Açıklama Yok	Açıklama Var	Toplam
PR1	n	89	79	168
	%	53,00	47,00	100,00
PR2	n	104	64	168
	%	61,90	38,10	100,00
PR3	n	108	60	168
	%	64,30	35,70	100,00
PR4	n	95	73	168
	%	56,50	43,50	100,00
PR5	n	47	121	168
	%	28,00	72,00	100,00
PR6	n	113	55	168
	%	67,30	32,70	100,00
PR7	n	94	74	168
	%	56,00	44,00	100,00
PR8	n	81	87	168
	%	48,20	51,80	100,00
PR9	n	87	81	168
	%	51,80	48,20	100,00

Tablo 20 incelendiğinde ürün sorumluluğu performans göstergelerinin hepsinin kooperatifler tarafından yaygın olarak raporlandığı görülmektedir. Ürün sorumluluğu alt kategorisi sosyal performans alanında işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategorisinden sonra en fazla raporlama yapılan alt kategoridir. Ürün sorumluluğu performans alt kategorisinde en çok açıklama yapılan göstergelerin (%72,0) PR5 (müşteri memnuniyetini ölçen araştırmaların sonuçları), en az açıklama yapılan göstergenin ise (%67,3) PR6 (yasaklı veya tartışmalı ürünlerin satışı) göstergesi olduğu sonucu bulunmuştur.

Bu sonuçlar, kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında en çok açıklanan göstergelerin ekonomik ve sosyal performans kategorilerinde, en az açıklanan göstergelerin ise çevresel performans kategorisinde olduğunu göstermektedir. Bir kategorideki düşük miktarda gösterge, ya az sayıda kuruluşun konuya değindiğini ya da kullanılacak göstergeler üzerinde bir fikir birliğinin olduğunu gösterme eğilimindedir. Marcis ve diğ. (2019) çalışmalarında ekonomik performans göstergelerinin diğer kategorilere göre daha yüksek oranda açıklandığın belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları bu bulgular ile benzerlik göstermektedir. Ekonomik performans göstergelerinin daha yüksek oranda açıklanmasının sebepleri kooperatiflerin halihazırda var olan finansal raporlamayı zaten kullanıyor olmaları ve finansal raporlama kuralları ve standartlarının gün geçtikçe artması olabilir. En düşük açıklamanın çevresel performans göstergelerinde olması, bu göstergelerin her sektörle doğrudan ilişkili olmamasından kaynaklı olabilir. Ayrıca, çevresel performans göstergelerinin ölçülmesinin ve raporlanmasının maliyetli ve karmaşık olmasının da bir diğer kısıtlayıcı etken olduğu söylenebilir (Şahin ve Çankaya, 2018). Bu bulgular kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında yer alması gereken temel ekonomik ve sosyal göstergeler üzerinde daha fazla anlaşmaya varıldığını gösterebilir.

3.5.2. Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Araştırmanın bu bölümünde sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik, çevresel ve sosyal performans gösterge açıklamaları sektörlere, kooperatif büyüklüğüne ve rapor yayımlanma yılına göre karşılaştırılmış ve varsa farklılıklar belirlenmiştir.

Tablo 21. Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçek	Kolmogrov-Smirnov			Merkezi Eğilim Ölçümleri			
	Statistic	n	p	$\bar{x}$	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Ekonomik Performans	0,131	168	0,000	4,08	4,00	0,383	-0,895
Çevresel Performans	0,116	168	0,000	11,50	10,00	0,726	0,185
İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	0,115	168	0,000	8,02	17,40	0,232	-0,906
İnsan Hakları	0,218	168	0,000	2,61	2,00	1,458	1,679
Toplum	0,175	168	0,000	3,57	3,00	0,915	0,298
Ürün Sorumluluğu	0,15	168	0,000	4,13	4,00	0,353	-1,053
Sosyal Performans (Genel)	0,16	168	0,000	18,33	15,00	0,776	-0,175

Tablo 21'de elde edilen verilerin dağılımlarının belirlenmesinde George ve Mallery (2010) tarafından normal dağılım için belirlenen yöntem kullanılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 eşiğinin içerisinde olması nedeniyle elde edilen verilerin dağılımının normal dağılımdan geldiği belirlenmiştir (George ve Mallery, 2010).

3.5.2.1. Sektörlere Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_1: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 22'de yer verilmiştir.

Tablo 22'de EC2 ve EC8 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, EC1, EC3, EC5 ve EC7 göstergeleri için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre EC1, EC2, EC3, EC5, EC7 ve EC8 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_1 hipotezi EC1, EC2, EC3, EC5, EC7 ve EC8 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 22. Ekonomik Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\overline{X}$)**								
		EC1	EC2	EC3	EC4	EC5	EC6	EC7	EC8	EC9
Toptan ve perakende ticaret	38	0,76	0,29	0,24	0,24	0,26	0,24	0,47	0,45	0,68
Tarım	13	0,69	0,38	0,23	0,31	0,08	0,15	0,31	0,46	0,31
Sağlık hizmetleri	33	1,00	0,18	0,36	0,21	0,55	0,33	0,21	0,18	0,48
Finansal hizmetler	56	0,93	0,64	0,64	0,32	0,39	0,32	0,52	0,75	0,45
Diğer	28	0,86	0,25	0,54	0,36	0,46	0,36	0,36	0,54	0,43
(F) (n=168)		**3,872***	**7,141****	**5,433***	0,591	**3,128***	0,687	**2,463***	**8,124****	2,119

p<0,05* p<0,01**

EC1 (üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri, finansal hizmetler, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektörlerine aittir. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EC2 (iklim değişikliğinin kuruluşun faaliyetine finansal etkileri ve iklim değişikliği kaynaklı diğer risk ve fırsatlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler, tarım ve toptan ve perakende sektörlerinde yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır.

EC3 (kuruluşun belirlenmiş tazminat planı yükümlülüklerinin kapsamı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler, diğer sektörler ve sağlık hizmeti sektörlerinde yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EC5 (belirgin operasyon yerlerinde cinsiyet bazında standart başlangıç seviyesi ücretlerinin yerel asgari ücrete göre oranı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri, diğer sektörler ve finansal hizmetler sektörlerinde yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EC7 (altyapı yatırımlarının ve desteklenen hizmetlerin gelişimi ve etkisi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler, toptan perakende ve ticaret, diğer ve tarım sektörlerinde yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır.

EC8 (etkilerin boyutu da dâhil olmak üzere belirgin dolaylı ekonomik etkiler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan perakende ve ticaret, sağlık ve finansal hizmetler sektörlerinde yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

Ekonomik performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın finansal hizmetler sektöründe yapıldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin ekonomik performans göstergelerini raporlamada lider sektör olduğu söylenebilir. Bu sonucun olası sebebi araştırmaya dahil edilen kooperatiflerin büyük çoğunluğunun (%33,3) finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatif bankalarından oluşması ve kooperatif bankalarının ekonomik ve finansal durumları hakkında daha fazla bilgi verme eğiliminde olmaları şeklinde açıklanabilir.

3.5.2.2. Sektörlere Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H2: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan çevresel performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 23'te yer verilmiştir.

Tablo 23. Çevresel Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN1	EN2	EN3	EN4	EN5	EN6	EN7	EN8	EN9	EN10	EN11
Toptan ve perakende ticaret	38	0,45	0,34	0,95	00,45	0,55	0,82	0,39	0,53	0,21	0,29	0,03
Tarım	13	0,85	0,46	0,85	0,15	0,38	0,38	0,23	0,38	0,15	0,08	0,15
Sağlık hizmetleri	33	0,58	0,30	0,97	0,30	0,18	0,52	0,18	0,88	0,27	0,27	0,09
Finansal hizmetler	56	0,37	0,39	0,70	0,43	0,59	0,53	0,36	0,41	0,07	0,05	0,00
Diğer	28	0,39	0,36	0,68	0,21	0,43	0,54	0,32	0,46	0,21	0,18	0,18
(F) (n=168)		**3,034***	0,330	**5,028****	2,004	**4,224****	**3,238***	1,179	**5,795****	1,794	**3,232***	**3,343***

Tablo 23'ün Devamı

Sektör	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN12	EN13	EN14	EN15	EN16	EN17	EN18	EN19	EN20	EN21	EN22
Toptan ve perakende ticaret	38	0,13	0,05	0,00	0,68	0,76	0,66	0,55	0,50	0,32	0,42	0,34
Tarım	13	0,31	0,46	0,00	0,77	0,45	0,31	0,23	0,38	0,00	0,31	0,38
Sağlık hizmetleri	33	0,09	0,15	0,09	0,64	0,64	0,42	0,30	0,15	0,12	0,12	0,18
Finansal hizmetler	56	0,00	0,02	0,00	0,86	0,77	0,68	0,64	0,68	0,18	0,14	0,14
Diğer	28	0,18	0,14	0,18	0,68	0,46	0,14	0,32	0,50	0,14	0,21	0,29
(F) (n=168)		**3,898****	**6,781****	**4,678****	1,777	**3,115***	**8,108****	**4,563****	**6,687****	2,222	**3,435***	1,912

Tablo 23'ün Devamı

Sektör	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)											
		EN23	EN24	EN25	EN26	EN27	EN28	EN29	EN30	EN31	EN32	EN33	EN34
Toptan ve perakende ticaret	38	0,66	0,16	0,26	0,05	0,61	0,42	0,34	0,63	0,16	0,42	0,45	0,08
Tarım	13	0,54	0,15	0,00	0,38	0,23	0,08	0,31	0,54	0,31	0,31	0,38	0,15
Sağlık hizmetleri	33	0,79	0,09	0,18	0,18	0,27	0,15	0,61	0,27	0,42	0,30	0,24	0,15
Finansal hizmetler	56	0,61	0,09	0,13	0,07	0,43	0,00	0,41	0,38	0,27	0,36	0,25	0,20
Diğer	28	0,50	0,11	0,18	0,11	0,29	0,11	0,43	0,14	0,36	0,29	0,07	0,11
(F) (n=168)		1,584	0,358	1,491	**3,369***	**3,184***	**9,939****	1,576	**5,421****	1,732	0,437	**3,318***	0,717

p<0,05* p<0,01**

Tablo 23'te EN3, EN5, EN8, EN12, EN13, EN14, EN17, EN18, EN19, EN28 VE EN30 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, EN1, EN6, EN10, EN11, EN16, EN21, EN26, EN27 ve EN33 göstergeleri için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre EN3, EN5, EN6, EN8, EN10, EN11, EN12, EN13, EN14, EN16, EN17, EN18, EN19, EN21, EN26, EN27, EN28, EN30 ve EN33 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_2 hipotezi EN1, EN3, EN5, EN6, EN8, EN10, EN11, EN12, EN13, EN14, EN16, EN17, EN18, EN19, EN21, EN26, EN27, EN28, EN30 ve EN33 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

EN1 (ağırlık veya hacim bakımından kullanılan malzemeler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla tarım sektörü, sağlık hizmetleri sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN3 (kuruluş içindeki enerji tüketimi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise diğer sektörlerde yapılmıştır.

EN5 (enerji yoğunluğu açısından) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır.

EN6 (enerji tüketiminin azaltılması) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, diğer sektörler ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EN7 (ürün ve hizmetlerin enerji ihtiyaçlarında azaltımlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EN10 (geri dönüştürülen ve yeniden kullanılan suyun yüzdesi ve toplam hacmi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN11 (koruma altındaki bölgelerde ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlarda sahip olunan, kiralanan, yönetilen veya bu bölgelere komşu olan faaliyet sahaları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla diğer sektörler, tarım sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN12 (faaliyetlerin, ürünlerin ve hizmetlerin koruma altındaki bölgeler ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlar üzerindeki belirgin etkilerinin tanımlanması) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla tarım sektörü, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN13 (koruma altındaki veya eski haline getirilen habitatlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla tarım sektörü, diğer sektörler ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN14 (habitatları faaliyetlerden etkilenen alanlarda bulunan IUCN kırmızı liste türlerinin ve ulusal koruma listesi türlerinin soy tükenmesi risk seviyesine göre toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla diğer sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektörü, tarım sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN16 (dolaylı enerji sera gazı (GHG) emisyonları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EN17 (diğer dolaylı sera gazı (GHG) emisyonları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise diğer sektöründe yapılmıştır.

EN18 (sera gazı (GHG) emisyon yoğunluğu) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, diğer sektörler ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

EN19 (sera gazı (GHG) emisyonlarının azaltılması) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, diğer sektörler ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır.

EN21 (NO_X, SO_X ve diğer belirgin hava emisyonları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, tarım sektörü, diğer sektörler ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır.

EN26 (kuruluşun su tahliyelerinden ve akışından belirgin ölçüde etkilenen su kütlelerinin ve ilgili habitatların kimliği, boyutu, korunma durumu ve biyolojik çeşitlilik değeri göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla tarım sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörler ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

EN27 (ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin hafifletilme boyutu) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, finansal hizmetler sektörü, diğer sektörler ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama tarım sektöründe yapılmıştır.

EN28 (geri toplanan satılmış ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin kategoriye göre yüzdeleri) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörler ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

EN30 (ürünlerin ve kuruluşun faaliyetlerine ilişkin diğer mal ve malzemelerin nakliyesinin ve kuruluşun işgücü üyelerinin taşınmasının belirgin çevresel etkileri) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, tarım sektörü, finansal hizmetler sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise diğer sektöründe yapılmıştır.

EN33 (tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz çevresel etkiler ve alınan önlemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, tarım sektörü, finansal hizmetler sektörü ve sağlık sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise diğer sektöründe yapılmıştır.

Çevresel performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın toptan ve perakende ticaret sektöründe yapıldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre toptan ve perakende ticaret sektöründe yer alan kooperatiflerin diğer sektörlere göre çevresel performans göstergelerini daha rahat raporladığı söylenebilir. Öte yandan kuruluşun su tahliyelerinin çevreye etkileriyle ilgili göstergenin en az toptan ve perakende ticaret sektöründe açıklandığı da görülmüştür. Bu durum toptan ve perakende ticaret sektörünün vurgulamayı seçtiği göstergeler arasında bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

3.5.2.3. Sektörlere Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_3: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

GRI G4 sürdürülebilirlik raporlaması kılavuzunda sosyal performans göstergeleri, işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Tablo 24, 25, 26 ve 27 sonuçlarına göre H_3 hipotezi LA1, LA2, LA8, LA11, LA12, LA13, LA15, HR3, HR5, HR6, HR7, SO2, SO3, SO4, SO5, SO7, SO8, PR1, PR2, PR5, PR7, PR8 ve PR9 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

3.5.2.3.1. Sektörlere Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 24'te yer verilmiştir.

Tablo 24'te LA2, LA8, LA11, LA12 ve LA15 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, LA1 ve LA13 göstergeleri için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre LA1, LA2, LA8, LA11, LA12, LA13 ve LA15 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_3 hipotezi LA1, LA2, LA8, LA11, LA12, LA13 ve LA15 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 24. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**							
		LA1	LA2	LA3	LA4	LA5	LA6	LA7	LA8
Toptan ve perakende ticaret	38	0,74	0,63	0,37	0,39	0,39	0,74	0,26	0,21
Tarım	13	0,62	0,23	0,08	0,15	0,46	0,85	0,00	0,15
Sağlık hizmetleri	33	0,97	0,82	0,48	0,24	0,64	0,79	0,55	0,55
Finansal hizmetler	56	0,86	0,66	0,45	0,39	0,46	0,64	0,25	0,34
Diğer	28	0,75	0,50	0,32	0,39	0,36	0,79	0,29	0,25
(F) (n=168)		**3,045***	**4,305****	2,037	1,225	1,499	1,013	**4,303****	**3,176****

Tablo 24'ün Devamı

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**							
		LA9	LA10	LA11	LA12	LA13	LA14	LA15	LA16
Toptan ve perakende ticaret	38	0,71	0,68	0,34	0,58	0,37	0,47	0,51	0,34
Tarım	13	0,46	0,38	0,31	0,46	0,23	0,15	0,31	0,31
Sağlık hizmetleri	33	0,88	0,55	0,61	0,85	0,52	0,18	0,09	0,24
Finansal hizmetler	56	0,77	0,66	0,77	0,91	0,63	0,36	0,25	0,35
Diğer	28	0,68	0,57	0,46	0,75	0,43	0,32	0,07	0,32
(F) (n=168)		2,427	1,249	**6,055****	**6,044****	**2,662***	2,273	**6,487****	0,267

p<0,05* p<0,01**

LA1 (yaş grubu, cinsiyet ve bölgeye göre işe yeni alınan çalışanların ve çalışan devrinin toplam sayısı ve oranı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, finansal hizmetler sektörü, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA2 (belirgin operasyon yerlerine göre geçici veya yarı zamanlı çalışanlara sağlanmayan ve tam zamanlı çalışanlara sağlanan yan haklar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, finansal hizmetler sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA7 (iş kazası oranı veya meslek hastalığı riski yüksek olan çalışanlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörler, toptan ve perakende ticaret sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA8 (sendikalarla yapılan resmi sözleşmeler kapsamındaki sağlık ve güvenliğe ilişkin konu başlıkları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, finansal hizmetler sektörü, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA11 (cinsiyete ve çalışan kategorisine göre düzenli performans ve kariyer gelişim değerlendirmelerinden geçen çalışan yüzdesi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA12 (yönetişim organlarının bileşimi ve çalışanların cinsiyete, yaş grubuna, azınlık grubu üyeliğine ve başka çeşitlilik göstergelerine göre tanımlanan çalışan kategorilerine göre dağılımı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla

finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörler ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA13 (çalışan kategorisine, belirgin operasyon yerlerine göre kadınlar ve erkekler arasındaki taban maaş ve ücret oranı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

LA15 (tedarik zincirindeki işgücü uygulamalarıyla ilgili belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, tarım sektörü, finansal hizmetler sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise diğer sektöründe yapılmıştır.

İşgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektöründe, en az açıklamanın ise tarım sektöründe yapıldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektöründe yer alan kooperatiflerin diğer sektörlere göre işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans göstergelerini daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.3.2. Sektörlere Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan insan hakları performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 25'te yer verilmiştir.

Tablo 25'te HR3 ve HR7 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, HR5 ve HR6 göstergeleri için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre HR3, HR5, HR6 ve HR7 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_3 hipotezi HR3, HR5, HR6 ve HR7 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 25. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**					
		HR1	HR2	HR3	HR4	HR5	HR6
Toptan ve perakende ticaret	38	0,21	0,21	0,16	0,16	0,29	0,29
Tarım	13	0,15	0,15	0,31	0,08	0,00	0,00
Sağlık hizmetleri	33	0,30	0,48	0,48	0,15	0,33	0,33
Finansal hizmetler	56	0,34	0,37	0,57	0,25	0,14	0,11
Diğer	28	0,18	0,29	0,25	0,14	0,32	0,14
(F) (n=168)		1,079	2,211	**5,610****	0,837	**2,657***	**3,354***

Tablo 25'in Devamı

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**					
		HR7	HR8	HR9	HR10	HR11	HR12
Toptan ve perakende ticaret	38	0,16	0,03	0,11	0,45	0,37	0,11
Tarım	13	0,00	0,00	0,00	0,15	0,15	0,31
Sağlık hizmetleri	33	0,33	0,12	0,09	0,15	0,18	0,18
Finansal hizmetler	56	0,05	0,09	0,13	0,37	0,21	0,30
Diğer	28	0,18	0,07	0,04	0,29	0,00	0,14
(F) (n=168)		**4,105****	0,910	0,807	**2,518***	**3,681****	1,818

p<0,05* p<0,01**

HR3 (ayrımcılık vakalarının ve alınan düzeltici önlemlerin toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

HR5 (çocuk işçiler bakımından belirgin risk taşıdığı belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve çocuk işçiliğinin etkili bir biçimde ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için alınan tedbirler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

HR6 (zorla veya cebren çalıştırma vakaları bakımından belirgin risk teşkil ettiği belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve her tür zorla veya cebren çalıştırmanın ortadan kaldırılmasına katkı sağlama yönünde alınan önlemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü, diğer sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

HR7 (kuruluşun faaliyetlerle ilgili insan hakları politikaları veya prosedürleri konusunda eğitim görmüş güvenlik personelinin yüzdesi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü, toptan ve perakende ticaret sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

HR10 (insan hakları kriterlerinin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise sağlık hizmetleri sektöründe ve tarım sektöründe yapılmıştır.

HR11 (tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkileri ve gerçekleştirilen eylemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, finansal hizmetler sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama tarım sektörü ve diğer sektöründe yapılmıştır.

İnsan hakları performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektöründe yapıldığı, en az açıklamanın ise tarım sektöründe yapıldığı görülmüştür. Buna göre sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin insan hakları performans gösterge açıklamalarını diğer sektörlere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.3.3. Sektörlere Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplum performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 26'da yer verilmiştir.

Tablo 26'da SO2, SO3, SO4, SO5 ve SO8 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, SO7 göstergesi için p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre SO2, SO3, SO4, SO5, SO7 ve SO8 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_3 hipotezi SO2, SO3, SO4, SO5, SO7 ve SO8 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 26. Toplum Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		SO1	SO2	SO3	SO4	SO5	SO6	SO7	SO8	SO9	SO10	SO11
Toptan ve perakende ticaret	38	0,63	0,11	0,13	0,32	0,13	0,16	0,16	0,21	0,29	0,13	0,11
Tarım	13	0,54	0,38	0,31	0,23	0,31	0,15	0,15	0,31	0,23	0,23	0,15
Sağlık hizmetleri	33	0,73	0,15	0,30	0,64	0,42	0,24	0,27	0,55	0,21	0,12	0,15
Finansal hizmetler	56	0,57	0,25	0,50	0,75	0,52	0,30	0,39	0,66	0,32	0,16	0,18
Diğer	28	0,75	0,46	0,29	0,46	0,25	0,21	0,11	0,36	0,11	0,04	0,11
(F) (n=168)		1,072	**3,781****	**3,857****	**6,967****	**4,591****	0,815	**3,021***	**6,137****	1,293	0,967	0,329

p<0,05* p<0,01**

SO2 (yerel toplumlar üzerinde belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkileri olan operasyonlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla diğer sektörü, tarım sektörü ve finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

SO3 (yolsuzlukla ilgili riskler bakımından değerlendirilmiş faaliyetlerin toplam sayısı ve yüzdesi ve tespit edilen belirgin riskler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, tarım sektörü ve sağlık hizmetleri sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

SO4 (yolsuzlukla mücadele politika ve prosedürleri ile ilgili iletişim ve eğitim) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık

hizmeti sektörü, diğer sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

SO5 (teyit edilmiş yolsuzluk vakaları ve alınan önlemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmeti sektörü ve tarım sektörü olanlara aittir. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

SO7 (rekabete aykırı davranışlara, tröstleşme ve tekelcilik faaliyetlerine ilişkin davaların toplam sayısı ve bunların sonuçları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmeti sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe ve diğer sektöründe yapılmıştır.

SO8 (kanun ve yönetmeliklere uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmeti sektörü, diğer sektörü ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

Toplum performans gösterge açıklamalarında genelde en fazla açıklamanın finansal hizmetler ve sağlık hizmetleri sektöründe yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret ve tarım sektöründe yapılmıştır. Bu sonuçlara göre finansal hizmetler ve sağlık hizmetleri sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin toplum performans göstergelerini toptan ve perakende ticaret ve tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.3.4. Sektörlere Göre Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 27'de yer verilmiştir.

Tablo 27'de PR1, PR5, PR7, PR8 ve PR9 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, PR2 göstergesi için p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre PR1, PR2, PR5, PR7, PR8 ve PR9 gösterge açıklamaları sektörlere göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_3 hipotezi PR1, PR2, PR5, PR7, PR8 ve PR9 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 27. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Sektörlere Göre Anova Testi Sonuçları

Sektör	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**								
		PR1	PR2	PR3	PR4	PR5	PR6	PR7	PR8	PR9
Toptan ve perakende ticaret	38	0,83	0,53	0,42	0,34	0,58	0,32	0,29	0,26	0,18
Tarım	13	0,54	0,23	0,54	0,38	0,38	0,15	0,15	0,08	0,31
Sağlık hizmetleri	33	0,82	0,48	0,18	0,33	0,82	0,33	0,52	0,61	0,55
Finansal hizmetler	56	0,13	0,22	0,39	0,57	0,87	0,41	0,59	0,80	0,70
Diğer	28	0,25	0,43	0,32	0,43	0,64	0,25	0,39	0,39	0,46
(F) (n=168)		**26,858****	**3,047***	1,884	1,799	**5,536****	1,079	**3,671****	**13,192****	**7,447****

p<0,05* p<0,01**

PR1 (sağlık ve güvenlik etkilerinin iyileştirme amacıyla değerlendirildiği belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi) göstergesi için en fazla açıklama

sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, sağlık hizmetleri sektörü ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

PR2 (ürünlerin ve hizmetlerin kullanım süreleri sırasındaki sağlık ve güvenlik etkileriyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla toptan ve perakende ticaret sektörü, sağlık hizmetleri sektörü ve diğer sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise finansal hizmetler sektöründe yapılmıştır.

PR5 (müşteri memnuniyetini ölçen araştırmaların sonuçları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

PR7 (reklam, tanıtım ve sponsorluk da dâhil olmak üzere pazarlama iletişimiyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

PR8 (müşteri gizliliğinin ihlali ve müşteri verilerinin kaybı ile ilgili doğrulanmış şikâyetlerin toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır.

PR9 (ürün ve hizmetlerin tedariki ve kullanımı ile ilgili kanun ve yönetmeliklere uyumsuzluktan kaynaklanan önemli para cezalarının parasal değeri) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla finansal hizmetler sektörü, sağlık hizmetleri sektörü, diğer sektörü ve tarım sektöründe yapılmıştır. En az açıklama ise toptan ve perakende ticaret sektöründe yapılmıştır.

Ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın finansal hizmetler ve sağlık hizmetleri sektöründe yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise tarım sektöründe yapılmıştır. Bu sonuçlara göre finansal hizmetler ve sağlık hizmetleri sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin ürün sorumluluğu performans göstergelerini tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.4. Sektörlere Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplam ekonomik, çevresel ve sosyal performans gösterge açıklamalarının sektörlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 28'de yer verilmiştir.

Tablo 28. Sektörlere Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları

Ölçek	Sektör	n	$\bar{X}$	SD	F	p
Ekonomik Performans Göstergeleri	Toptan ve perakende ticaret	38	3,63	2,78	3,045	**0,019***
	Tarım	13	2,92	2,18		
	Sağlık hizmetleri	33	3,52	2,49		
	Finansal hizmetler	56	4,96	2,55		
	Diğer	28	4,14	2,46		
Çevresel Performans	Toptan ve perakende ticaret	38	13,66	5,64	1,140	0,340
	Tarım	13	11,08	8,00		
	Sağlık hizmetleri	33	11,12	9,38		
	Finansal hizmetler	56	11,18	7,19		
	Diğer	28	9,89	8,08		
İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	Toptan ve perakende ticaret	38	7,74	3,74	2,734	**0,031***
	Tarım	13	5,15	4,34		
	Sağlık hizmetleri	33	8,94	3,68		
	Finansal hizmetler	56	8,73	4,53		
	Diğer	28	7,25	3,93		
İnsan Hakları	Toptan ve perakende ticaret	38	2,53	2,90	1,331	0,261
	Tarım	13	1,31	2,21		

	Sağlık hizmetleri	33	3,15	3,42		
	Finansal hizmetler	56	2,95	3,27		
	Diğer	28	2,04	2,13		
Toplum	Toptan ve perakende ticaret	38	2,37	1,99	4,171	**0,003***
	Tarım	13	3,00	3,83		
	Sağlık hizmetleri	33	3,79	2,97		
	Finansal hizmetler	56	4,61	3,01		
	Diğer	28	3,14	2,17		
Ürün Sorumluluğu	Toptan ve perakende ticaret	38	3,74	2,70	2,116	0,081
	Tarım	13	2,77	2,83		
	Sağlık hizmetleri	33	4,64	2,79		
	Finansal hizmetler	56	4,70	2,62		
	Diğer	28	3,57	3,11		
Sosyal Performans Toplam	Toptan ve perakende ticaret	38	16,37	9,63	2,723	**0,031***
	Tarım	13	12,23	12,44		
	Sağlık hizmetleri	33	20,52	11,41		
	Finansal hizmetler	56	20,98	11,87		
	Diğer	28	16,00	10,10		

p<0,05*

Tablo 28 finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin ekonomik performans gösterge açıklama düzeylerinin toptan ve perakende, tarım ve sağlık hizmetleri sektörlerinde faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategori gösterge açıklama düzeyleri sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektörlerinde faaliyet gösterenlere göre daha düşüktür. Toptan ve perakende ticaret sektöründekilerin toplum alt kategori gösterge açıklama düzeyleri sağlık hizmetleri ve finansal hizmetlerde faaliyet gösterenlere göre daha düşüktür. Finansal hizmetler sektöründekilerin sosyal performans genel düzeyleri toptan ve perakende ticaret ve tarım sektöründe olanlara göre ise daha yüksektir Bollas-Araya ve Seguí-Mas (2014), kooperatif bankalarının sürdürülebilirlik raporlarında sosyal gösterge açıklamalarının daha fazla yapıldığını belirtmişlerdir. Kumar ve Prakash (2019), araştırmalarında finansal hizmetler sektöründeki kuruluşların sosyal göstergeler hakkında bilgi ifşa etmeye daha meyilli olduğunu bulmuşlardır. Bu araştırmanın sonuçları, sürdürülebilirlik raporlamasında ve özellikle sosyal göstergelere ilişkin açıklamalarda finans sektörünün lider sektör

olduğu görüşünü desteklemektedir. Öte yandan sürdürülebilirlik performans göstergeleriyle ilgili en az açıklama tarım sektöründe yapılmıştır. Bu durumun olası sebebi sürdürülebilirlik performans göstergelerinin tarım sektöründeki kooperatifler tarafından yeterince anlaşılmadığı ya da bu göstergelerin tarım sektörüyle ilişkili olmadığı şeklinde açıklanabilir.

3.5.2.5. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_4: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 29'da yer verilmiştir.

Tablo 29'da EC8 göstergesi için p değerlerinin 0,01'den küçük EC9 göstergesi için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre EC8 ve EC9 gösterge açıklamaları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_4 hipotezi EC8 ve EC9 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 29. Ekonomik Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**								
		EC1	EC2	EC3	EC4	EC5	EC6	EC7	EC8	EC9
Büyük	116	0,84	0,44	0,42	0,26	0,34	0,28	0,42	0,53	0,43
Çok uluslu	28	0,96	0,25	0,50	0,36	0,39	0,36	0,43	0,71	0,71
KOBİ	24	0,92	0,29	0,50	0,33	0,54	0,29	0,29	0,21	0,54
(F) (n=168)		1,698	2,266	0,432	0,685	1,647	0,283	0,738	**7,227****	**3,852***

p<0,05* p<0,01**

EC8 (etkilerin boyutu da dâhil olmak üzere belirgin dolaylı ekonomik etkiler) göstergesi açısından çok uluslu ve büyük ölçekli kooperatiflerin küçük ve orta büyüklükteki kooperatiflere göre daha fazla açıklama yaptığı belirlenmiştir.

EC9 (belirgin operasyon yerlerinde yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı) göstergesi açısından çok uluslu kooperatiflerin küçük ve orta büyüklükteki kooperatiflere ve büyük ölçekli kooperatiflere göre daha fazla açıklama yaptığı belirlenmiştir.

Ekonomik performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın çok uluslu kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre çok uluslu kooperatiflerin ekonomik performans göstergelerini büyük ölçekli ve küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir. Bununla birlikte dikkat çekici bir diğer bulgu ise, küçük ve orta ölçekli kooperatiflerin yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı göstergesini büyük ölçekli kooperatiflere göre daha yüksek düzeyde açıklamasıdır. Bu durum, küçük ve orta ölçekli

kooperatiflerin büyük ölçekli kooperatiflere göre yerel tedarikçilerle daha fazla iş birliği yapma eğiliminde olduğunun göstergesi olabilir.

3.5.2.6. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_5: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan çevresel performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 30'da yer verilmiştir.

Tablo 30'a göre EN1 göstergesi için p değerlerinin 0,01'den küçük, EN7 göstergesi için p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre EN1 ve EN7 gösterge açıklamaları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_5 hipotezi EN1 ve EN7 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 30. Çevresel Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN1	EN2	EN3	EN4	EN5	EN6	EN7	EN8	EN9	EN10	EN11
Büyük	116	0,55	0,41	0,86	0,42	0,48	0,58	0,38	0,57	0,20	0,17	0,06
Çok uluslu	28	0,18	0,36	0,68	0,18	0,39	0,61	0,14	0,54	0,18	0,25	0,14
KOBİ	24	0,42	0,17	0,75	0,21	0,42	0,54	0,21	0,38	0,04	0,08	0,00
(F) (n=168)		**6,879****	2,477	2,974	4,339	0,459	0,112	**3,763***	1,504	1,716	1,253	2,256

Tablo 30'un Devamı

Kooperatif Büyüklüğü	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN12	EN13	EN14	EN15	EN16	EN17	EN18	EN19	EN20	EN21	EN22
Büyük	116	0,09	0,11	0,03	0,76	0,72	0,56	0,51	0,50	0,19	0,21	0,22
Çok uluslu	28	0,18	0,14	0,11	0,57	0,57	0,36	0,39	0,43	0,18	0,32	0,29
KOBİ	24	0,04	0,04	0,04	0,83	0,54	0,42	0,38	0,46	0,13	0,21	0,25
(F) (n=168)		1,414	0,732	1,321	2,741	2,051	2,332	1,111	0,258	0,279	0,864	0,243

Tablo 30'un Devamı

Kooperatif Büyüklüğü	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)											
		EN23	EN24	EN25	EN26	EN27	EN28	EN29	EN30	EN31	EN32	EN33	EN34
Büyük	116	0,65	0,12	0,18	0,12	0,43	0,15	0,41	0,43	0,26	0,36	0,30	0,14
Çok uluslu	28	0,71	0,11	0,14	0,11	0,46	0,25	0,43	0,21	0,36	0,39	0,32	0,11
KOBİ	24	0,46	0,08	0,13	0,13	0,17	0,04	0,50	0,37	0,38	0,21	0,08	0,21
(F) (n=168)		2,026	0,142	0,289	0,024	3,266*	2,241	0,297	2,262	0,994	1,204	2,611	0,571

p<0,05* p<0,01**

EN1 (ağırlık veya hacim bakımından kullanılan malzemeler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler, küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır.

EN7 (ürün ve hizmetlerin enerji ihtiyaçlarında azaltımlar) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler, küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır.

Çevresel performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın büyük ölçekli kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise çok uluslu ve küçük ve orta ölçekli kooperatifler tarafından yapılmıştır. Bu sonuçlara göre büyük ölçekli kooperatiflerin çevresel performans göstergelerini diğer kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.7. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_6: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 31, 32, 33 ve 34 sonuçlarına göre H_6 hipotezi LA12, HR3, SO5, SO7, PR1, PR6 ve PR8 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

3.5.2.7.1. Kooperatif Büyüklüğüne Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık

gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 31'de yer verilmiştir.

Tablo 31'e göre LA12 göstergesi için p değerlerinin 0,01'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre LA12 gösterge açıklaması kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_6 hipotezi LA12 göstergesi açısından kabul edilmiştir.

Tablo 31. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**							
		LA1	LA2	LA3	LA4	LA5	LA6	LA7	LA8
Büyük	116	0,84	0,63	0,39	0,34	0,47	0,70	0,31	0,35
Çok uluslu	28	0,86	0,64	0,46	0,39	0,39	0,75	0,18	0,25
KOBİ	24	0,67	0,58	0,29	0,33	0,54	0,87	0,38	0,25
(F) (n=168)		2,108	0,111	0,806	0,166	0,570	1,613	1,335	0,874

Tablo 31'in Devamı

Kooperatif Büyüklüğü	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**							
		LA9	LA10	LA11	LA12	LA13	LA14	LA15	LA16
Büyük	116	0,72	0,61	0,53	0,83	0,47	0,34	0,25	0,29
Çok uluslu	28	0,86	0,64	0,50	0,75	0,57	0,39	0,36	0,46
KOBİ	24	0,67	0,54	0,71	0,46	0,46	0,21	0,13	0,25
(F) (n=168)		1,400	0,292	1,410	**8,072****	0,532	1,060	1,858	1,815

p<0,05* p<0,01**

LA12 (yönetişim organlarının bileşimi ve çalışanların cinsiyete, yaş grubuna, azınlık grubu üyeliğine ve başka çeşitlilik göstergelerine göre tanımlanan çalışan kategorilerine göre dağılımı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük

kooperatifler ve çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

İşgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatifler tarafından yapılmıştır. Bu sonuçlara göre büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatiflerin işgücü ve insana yaraşır iş performans göstergelerini küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.7.2. Kooperatif Büyüklüğüne Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan insan hakları performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 32'de yer verilmiştir.

Tablo 32'ye göre HR3 göstergesi için p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre HR3 gösterge açıklaması kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_6 hipotezi HR3 göstergesi açısından kabul edilmiştir.

Tablo 32. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)					
		HR1	HR2	HR3	HR4	HR5	HR6
Büyük	116	0,23	0,34	0,44	0,19	0,22	0,18
Çok uluslu	28	0,39	0,32	0,39	0,25	0,36	0,25
KOBİ	24	0,25	0,25	0,13	0,04	0,17	0,17
(F) (n=168)		1,506	0,403	**4,290***	2,083	1,608	0,394

Tablo 32'nin Devamı

Kooperatif Büyüklüğü	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)					
		HR7	HR8	HR9	HR10	HR11	HR12
Büyük	116	0,17	0,06	0,08	0,34	0,21	0,22
Çok uluslu	28	0,14	0,14	0,14	0,39	0,29	0,25
KOBİ	24	0,04	0,04	0,08	0,12	0,08	0,08
(F) (n=168)		1,344	1,342	0,591	2,551	1,666	1,370

p<0,05* p<0,01**

HR3 (ayrımcılık vakalarının ve alınan düzeltici önlemlerin toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler ve çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

İnsan hakları performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatifler tarafından yapılmıştır. Bu sonuçlara göre büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatiflerin insan

hakları performans göstergelerini küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.7.3 Kooperatif Büyüklüğüne Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplum performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 33'te yer verilmiştir.

Tablo 33'e göre SO5 göstergesi için p değerinin 0,01'den küçük, SO7 göstergesi için p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre SO5 ve SO7 gösterge açıklamaları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_6 hipotezi SO5 ve SO7 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 33. Toplum Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**										
		SO1	SO2	SO3	SO4	SO5	SO6	SO7	SO8	SO9	SO10	SO11
Büyük	116	0,63	0,24	0,38	0,56	0,42	0,26	0,30	0,52	0,28	0,16	0,16
Çok uluslu	28	0,64	0,29	0,25	0,64	0,32	0,25	0,21	0,32	0,21	0,07	0,11
KOBİ	24	0,71	0,21	0,17	0,33	0,04	0,08	0,04	0,33	0,17	0,08	0,08
(F) (n=168)		0,266	0,214	2,529	2,799	**6,794****	1,749	**3,802***	2,659	0,740	0,994	0,694

p<0,05* p<0,01**

SO5 (teyit edilmiş yolsuzluk vakaları ve alınan önlemler) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler ve çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

SO7 (rekabete aykırı davranışlara, tröstleşme ve tekelcilik faaliyetlerine ilişkin davaların toplam sayısı ve bunların sonuçları) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler ve çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

Toplum performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatifler tarafından yapılmıştır. Bu sonuçlara göre büyük ölçekli ve çok uluslu kooperatiflerin toplum performans göstergelerini küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.7.4. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 34'te yer verilmiştir.

Tablo 34'e göre PR1 ve PR8 göstergeleri için p değerlerinin 0,01'den küçük, PR6 göstergesi için p değerinin 0,05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre PR1, PR6 ve PR8 gösterge açıklamaları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. H_6 hipotezi PR1, PR6 ve PR8 göstergeleri açısından kabul edilmiştir.

Tablo 34. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Kooperatif Büyüklüğüne Göre Anova Testi Sonuçları

Kooperatif Büyüklüğü	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\overline{X}$)**								
		PR1	PR2	PR3	PR4	PR5	PR6	PR7	PR8	PR9
Büyük	116	0,52	0,41	0,35	0,46	0,77	0,34	0,48	0,59	0,51
Çok uluslu	28	0,54	0,32	0,36	0,39	0,68	0,46	0,39	0,46	0,39
KOBİ	24	0,17	0,33	0,38	0,38	0,54	0,13	0,29	0,25	0,46
(F) (n=168)		**5,438****	0,464	0,020	0,385	2,693	**3,527***	1,630	**4,884****	0,631

p<0,05* p<0,01**

PR1 (sağlık ve güvenlik etkilerinin iyileştirme amacıyla değerlendirildiği belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla çok uluslu kooperatifler ve büyük kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

PR6 (yasaklı veya tartışmalı ürünlerin satışı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla çok uluslu kooperatifler ve büyük kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

PR8 (müşteri gizliliğinin ihlali ve müşteri verilerinin kaybı ile ilgili doğrulanmış şikâyetlerin toplam sayısı) göstergesi için en fazla açıklama sırasıyla büyük kooperatifler ve çok uluslu kooperatiflerde yapılmıştır. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde yapılmıştır.

Ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarında, genelde en fazla açıklamanın çok uluslu ve büyük ölçekli kooperatifler tarafından yapıldığı görülmüştür. En az açıklama ise küçük ve orta ölçekli kooperatifler tarafından yapılmıştır. Bu sonuçlara göre çok uluslu ve büyük ölçekli kooperatiflerin ürün

sorumluluğu performans göstergelerini küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha rahat raporladığı söylenebilir.

3.5.2.8. Kooperatif Büyüklüğüne Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplam ekonomik, çevresel ve sosyal performans gösterge açıklamalarının kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 35'te yer verilmiştir.

Tablo 35. Kooperatiflerin Büyüklüğüne Göre Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları

Ölçek	Kooperatif Büyüklüğü	n	$\bar{X}$	SD	F	p
Ekonomik Performans	Büyük	116	3,97	2,77	0,873	0,419
	Çok uluslu	28	4,68	2,29		
	KOBİ	24	3,92	2,15		
Çevresel Performans	Büyük	116	12,13	7,81	1,558	0,214
	Çok uluslu	28	10,78	7,62		
	KOBİ	24	9,29	6,10		
İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	Büyük	116	8,06	4,30	0,486	0,616
	Çok uluslu	28	8,46	3,39		
	KOBİ	24	7,33	4,44		
İnsan Hakları	Büyük	116	2,68	2,95	2,637	0,075
	Çok uluslu	28	3,32	3,49		
	KOBİ	24	1,46	2,36		
Toplum	Büyük	116	3,91	3,09	3,589	**0,030***
	Çok uluslu	28	3,32	2,02		
	KOBİ	24	2,25	2,03		
Ürün Sorumluluğu	Büyük	116	4,41	2,81	2,924	0,057
	Çok uluslu	28	4,00	2,67		
	KOBİ	24	2,92	2,75		
Sosyal Performans (Genel)	Büyük	116	19,06	11,75	2,137	0,121
	Çok uluslu	28	19,11	9,83		
	KOBİ	24	13,96	9,94		

p<0,05*

Tablo 35'e göre sosyal performans göstergeleri kooperatiflerin büyüklüklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Büyük ölçekli kooperatiflerin toplum kategorisi gösterge açıklama düzeyleri küçük ve orta ölçekli kooperatiflere göre daha yüksektir. Küçük ve orta ölçekli kooperatiflerde sürdürülebilirlik raporlamasının yeterince uygulanamamasının temel nedenleri, sürdürülebilirlik raporlamasının karmaşıklığı, yüksek maliyeti ve küçük ve orta ölçekli kooperatiflerin sınırlı kaynaklarıdır (Steinhöfel vd., 2019). Ancak, sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili araştırmaların sonuçları, sürdürülebilirlik raporlamasının uzun vadeli faydalarının maliyetlerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Turley-McIntyre vd., 2016).

3.5.2.9. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H7: Ekonomik performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ekonomik performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 36'da yer verilmiştir.

Tablo 36. Ekonomik Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)								
		EC1	EC2	EC3	EC4	EC5	EC6	EC7	EC8	EC9
2014 yılı	15	0,87	0,33	0,27	0,40	0,33	0,27	0,20	0,53	0,47
2015 yılı	37	0,86	0,41	0,59	0,27	0,43	0,32	0,43	0,54	0,43
2016 yılı	49	0,94	0,43	0,49	0,29	0,37	0,29	0,45	0,47	0,55
2017 yılı	51	0,88	0,43	0,41	0,25	0,35	0,31	0,41	0,55	0,49
2018 yılı	16	0,69	0,13	0,25	0,31	0,44	0,25	0,37	0,44	0,50
(F) (n=168)		1,781	1,417	2,136	0,317	0,240	0,113	0,790	0,278	0,305

Tablo 36'da ekonomik performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre ekonomik performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_7 hipotezi reddedilmiştir.

3.5.2.10. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_8: Çevresel performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan çevresel performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 37'de yer verilmiştir.

Tablo 37. Çevresel Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN1	EN2	EN3	EN4	EN5	EN6	EN7	EN8	EN9	EN10	EN11
2014 yılı	15	0,47	0,47	0,73	0,40	0,53	0,53	0,33	0,40	0,07	0,13	0,07
2015 yılı	37	0,43	0,35	0,81	0,32	0,51	0,57	0,41	0,59	0,22	0,16	0,05
2016 yılı	49	0,45	0,35	0,82	0,33	0,47	0,57	0,35	0,57	0,16	0,12	0,06
2017 yılı	51	0,53	0,41	0,84	0,41	0,43	0,61	0,25	0,51	0,18	0,20	0,08
2018 yılı	16	0,44	0,19	0,81	0,25	0,31	0,56	0,19	0,50	0,19	0,31	0,06
(F) (n=168)		0,266	0,849	0,229	0,477	0,575	0,085	0,921	0,515	0,424	0,852	0,057

Tablo 37'nin Devamı

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)										
		EN12	EN13	EN14	EN15	EN16	EN17	EN18	EN19	EN20	EN21	EN22
2014 yılı	15	0,20	0,20	0,07	0,73	0,67	0,67	0,53	0,53	0,27	0,33	0,33
2015 yılı	37	0,08	0,11	0,03	0,73	0,68	0,43	0,49	0,51	0,16	0,27	0,24
2016 yılı	49	0,06	0,08	0,02	0,71	0,69	0,49	0,47	0,49	0,18	0,20	0,18
2017 yılı	51	0,14	0,10	0,08	0,78	0,69	0,55	0,49	0,49	0,16	0,18	0,22
2018 yılı	16	0,06	0,13	0,06	0,69	0,50	0,44	0,31	0,31	0,19	0,25	0,37
(F) (n=168)		0,899	0,437	0,594	0,228	0,557	0,761	0,481	0,534	0,255	0,567	0,829

Tablo 37'nin Devamı

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)											
		EN23	EN24	EN25	EN26	EN27	EN28	EN29	EN30	EN31	EN32	EN33	EN34
2014 yılı	15	0,53	0,27	0,20	0,27	0,47	0,33	0,27	0,40	0,07	0,40	0,33	0,13
2015 yılı	37	0,62	0,11	0,14	0,14	0,32	0,14	0,46	0,27	0,32	0,30	0,22	0,14
2016 yılı	49	0,69	0,10	0,14	0,10	0,41	0,10	0,47	0,49	0,33	0,39	0,29	0,14
2017 yılı	51	0,61	0,08	0,22	0,10	0,45	0,16	0,43	0,41	0,31	0,37	0,29	0,16
2018 yılı	16	0,63	0,13	0,13	0,06	0,31	0,13	0,38	0,25	0,25	0,19	0,25	0,13
(F) (n=168)		0,387	1,052	0,408	1,006	0,550	1,258	0,559	1,435	1,098	0,715	0,261	0,345

Tablo 37'de çevresel performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük ($p>0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre çevresel performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_8 hipotezi reddedilmiştir.

3.5.2.11. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

H_9: Sosyal performans gösterge açıklamalarının raporlanma sıklıkları kooperatif büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 38, 39, 40 ve 41 sonuçlarına göre H_9 hipotezi iş gücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu alt kategorilerindeki göstergeler açısından reddedilmiştir.

3.5.2.11.1. Rapor Yayımlanma Yılına Göre İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 38'de yer verilmiştir.

Tablo 38. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)							
		LA1	LA2	LA3	LA4	LA5	LA6	LA7	LA8
2014 yılı	15	0,80	0,60	0,27	0,47	0,40	0,67	0,20	0,27
2015 yılı	37	0,86	0,62	0,41	0,43	0,51	0,81	0,35	0,41
2016 yılı	49	0,86	0,61	0,43	0,37	0,49	0,73	0,27	0,31
2017 yılı	51	0,78	0,61	0,37	0,27	0,45	0,73	0,33	0,31
2018 yılı	16	0,69	0,75	0,38	0,19	0,37	0,63	0,25	0,25
(F) (n=168)		0,806	0,295	0,338	1,306	0,315	0,602	0,472	0,452

Tablo 38'in Devamı

Rapor Yayımlanma Yılı	n sayısı	Ortalamalar ($\bar{X}$)							
		LA9	LA10	LA11	LA12	LA13	LA14	LA15	LA16
2014 yılı	15	0,60	0,53	0,60	0,67	0,40	0,40	0,33	0,33
2015 yılı	37	0,68	0,49	0,59	0,70	0,62	0,27	0,24	0,30
2016 yılı	49	0,73	0,63	0,57	0,76	0,51	0,37	0,24	0,31
2017 yılı	51	0,78	0,63	0,55	0,82	0,45	0,35	0,24	0,35
2018 yılı	16	0,87	0,81	0,37	0,81	0,25	0,19	0,25	0,25
(F) (n=168)		1,081	1,419	0,619	0,683	1,797	0,700	0,144	0,182

Tablo 38'de işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük ($p>0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_9 hipotezi reddedilmiştir.

3.5.2.11.2. Rapor Yayımlanma Yılına Göre İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan insan hakları performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 39'da yer verilmiştir.

Tablo 39. İnsan Hakları Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**					
		HR1	HR2	HR3	HR4	HR5	HR6
2014 yılı	15	0,13	0,20	0,33	0,13	0,20	0,20
2015 yılı	37	0,30	0,43	0,46	0,19	0,27	0,27
2016 yılı	49	0,27	0,37	0,39	0,20	0,18	0,14
2017 yılı	51	0,29	0,27	0,41	0,18	0,25	0,16
2018 yılı	16	0,19	0,25	0,19	0,13	0,25	0,25
(F) (n=168)		0,555	1,095	0,948	0,188	0,296	0,741

Tablo 39'un Devamı

Rapor Yayımlanma Yılı	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**					
		HR7	HR8	HR9	HR10	HR11	HR12
2014 yılı	15	0,07	0,07	0,00	0,47	0,27	0,20
2015 yılı	37	0,22	0,14	0,14	0,30	0,19	0,24
2016 yılı	49	0,12	0,06	0,08	0,33	0,18	0,14
2017 yılı	51	0,14	0,04	0,10	0,29	0,22	0,25
2018 yılı	16	0,19	0,06	0,06	0,25	0,19	0,19
(F) (n=168)		0,650	0,782	0,654	0,515	0,148	0,557

Tablo 39'da insan hakları performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük (p>0.05) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre insan hakları performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_9 hipotezi reddedilmiştir.

3.5.2.11.3. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Toplum Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplum performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 40'ta yer verilmiştir.

Tablo 40. Toplum Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**										
		SO1	SO2	SO3	SO4	SO5	SO6	SO7	SO8	SO9	SO10	SO11
2014 yılı	15	0,53	0,33	0,40	0,40	0,40	0,27	0,27	0,40	0,33	0,20	0,13
2015 yılı	37	0,65	0,35	0,41	0,51	0,38	0,22	0,27	0,54	0,24	0,11	0,22
2016 yılı	49	0,69	0,20	0,33	0,59	0,33	0,22	0,27	0,45	0,29	0,10	0,10
2017 yılı	51	0,63	0,20	0,29	0,55	0,39	0,25	0,24	0,45	0,24	0,16	0,14
2018 yılı	16	0,63	0,19	0,19	0,56	0,19	0,19	0,19	0,38	0,13	0,13	0,13
(F) (n=168)		0,347	1,069	0,756	0,458	0,657	0,121	0,135	0,414	0,563	0,373	0,580

Tablo 40'ta toplum performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan Anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük (p>0.05) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre toplum performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_9 hipotezi reddedilmiştir

3.5.2.11.4. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 41'de yer verilmiştir.

Tablo 41. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerinin Rapor Yayımlanma Yılına Göre Anova Testi Sonuçları

Rapor Yayımlanma Yılı	**n sayısı**	**Ortalamalar ($\bar{X}$)**								
		PR1	PR2	PR3	PR4	PR5	PR6	PR7	PR8	PR9
2014 yılı	15	0,53	0,27	0,47	0,40	0,67	0,33	0,33	0,33	0,33
2015 yılı	37	0,49	0,38	0,35	0,51	0,70	0,38	0,57	0,57	0,59
2016 yılı	49	0,47	0,35	0,37	0,43	0,76	0,35	0,45	0,57	0,49
2017 yılı	51	0,41	0,43	0,33	0,43	0,75	0,31	0,43	0,53	0,47
2018 yılı	16	0,56	0,44	0,31	0,31	0,63	0,19	0,25	0,38	0,38
(F) (n=168)		0,373	0,451	0,263	0,489	0,353	0,488	1,382	1,073	0,988

Tablo 41'de ürün sorumluluğu performans göstergelerinin rapor yayımlanma yılına göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan anova testi sonucuna göre p değerlerinin 0,05'ten büyük (p>0.05) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre ürün sorumluluğu performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre farkı anlamlılık göstermediği saptanmıştır. H_9 hipotezi reddedilmiştir.

3.5.2.12. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Toplam Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılması

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan toplam ekonomik, çevresel ve sosyal performans gösterge açıklamalarının rapor yayımlanma yılına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için yapılan Anova Testi sonuçlarına Tablo 42'de yer verilmiştir.

Tablo 42. Rapor Yayımlanma Yılına Göre Ekonomik, Çevresel ve Sosyal Performans Gösterge Açıklamalarının Karşılaştırılmasına Ait Anova Testi Sonuçları

Ölçek	Rapor Yayımlanma Yılı	n	$\bar{X}$	SD	F	p
Ekonomik Performans Göstergeleri	2014	15	3,67	2,41	0,504	0,733
	2015	37	4,30	2,73		
	2016	49	4,27	2,63		
	2017	51	4,10	2,59		
	2018	16	3,38	2,73		
Çevresel Performans	2014	15	12,33	7,93	0,251	0,909
	2015	37	11,32	8,11		
	2016	49	11,49	7,02		
	2017	51	11,90	7,65		
	2018	16	9,94	8,28		
İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş	2014	15	7,53	4,81	0,222	0,926
	2015	37	8,30	4,14		
	2016	49	8,18	4,22		
	2017	51	8,04	4,19		

	2018	16	7,31	3,81		
İnsan Hakları	2014	15	2,27	2,37	0,433	0,785
	2015	37	3,14	3,26		
	2016	49	2,47	2,61		
	2017	51	2,61	3,11		
	2018	16	2,19	3,82		
Toplum	2014	15	3,67	3,02	0,357	0,839
	2015	37	3,89	3,03		
	2016	49	3,57	2,74		
	2017	51	3,53	2,74		
	2018	16	2,88	3,16		
Ürün Sorumluluğu	2014	15	3,67	2,77	0,552	0,698
	2015	37	4,54	2,74		
	2016	49	4,22	2,82		
	2017	51	4,10	2,82		
	2018	16	3,44	3,12		
Sosyal Performans Toplam	2014	15	17,13	11,62	0,408	0,803
	2015	37	19,86	11,65		
	2016	49	18,45	10,53		
	2017	51	18,27	11,26		
	2018	16	15,81	13,28		

Tablo 42, ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergesi açıklamalarının raporun yayımlanma yılına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediğini belirtmektedir ($p > 0,05$). Bu sonuca göre H_9 hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgulara göre yıllar içinde kooperatiflerin sürdürülebilirlik raporlarında genel olarak raporlamayı seçtiği ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergeleri arasında bir farklılığın olmadığını göstermektedir.

3.5.3. Türkiye'de Kooperatiflere Yönelik Sürdürülebilirlik Rapor Önerisi

Araştırmanın bu bölümünde, GRI çerçevesine dayalı olarak Türkiye'de kooperatifler için sürdürülebilirlik raporlarının geliştirilmesi için sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen verilere madde analizi yapılmıştır. Madde analizleri kapsamında her maddenin güçlük ve ayırt edicilik indeksi hesaplanmıştır.

Madde analizi, elde edilen sonuçlara dayanarak bir ölçekte yer alan maddelerin ya da göstergelerin istenen ölçümü yapıp yapmadığını anlamak, eğer ölçüm performansı yetersiz ise bunun nedenlerini belirleyerek maddelerin yeniden düzenlenmesi ya da geliştirilmesi için kullanılır (Hasançebi vd., 2020:225). Madde analizi, maddelerin geçerliliği ve güvenilirliği hakkında girdi sağlayabilen önemli bir araçtır. Gözden geçirilebilecek veya elimine edilebilecek maddeleri belirlemeye yardımcı olur (Kumar, 2021). Madde analizi, madde güçlük indeksini (P) ve ayırt edicilik indeksini (D) kapsar.

Madde analizi sürecinde madde istatistiklerini hesaplamak için çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu yöntemlerden en yaygın kullanılanlar; Henryson Yöntemi ve Basit Yöntemdir. Henryson Yönteminde, ölçmeye dahil edilen tüm yanıtlayıcılar kullanılır. Basit Yöntemde ise tüm yanıtlayıcıların toplam puanlarından en yüksek düzeye sahip %27'lik üst ve en düşük düzeye sahip %27'lik alt grup belirlenerek, kitlenin %54'lük kısmı kullanılır (Hasançebi vd., 2020:225). Bu araştırmada Basit Yöntem kullanılmıştır.

Madde güçlük indeksi, bir maddenin yanıtlanmasının ne kadar zor olduğunu ölçer. Madde güçlük indeksi 0 ile 1 arasında değerler alır. Güçlük indeksinin 0'a yaklaşması maddeye yanıt vermenin zorlaştığını, 1'e yaklaşması maddeye yanıt vermenin kolaylaştığını gösterir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013:3). Madde güçlük indeksi P<0.30 (çok zor), 0.30<P<0.7 (iyi, kabul edilebilir, orta), P>0.70 (çok kolay) olarak sınıflandırılır. (Harti, 2021). Bu araştırmada madde güçlük indeksi hesaplama formülü aşağıda belirtilmiştir.

$$pi = \frac{Göstergeyi\ üst\ grupta\ açıklayanların\ sayısı + Göstergeyi\ alt\ grupta\ açıklayanların\ sayısı}{Üst\ gruptaki\ kooperatif\ sayısı + Alt\ gruptaki\ kooperatif\ sayısı}$$

Madde ayırt edicilik indeksi, yüksek skora ve düşük skora sahip yanıtlayıcılar arasında ayırım yapabilecek maddelerin yanıtlarını değerlendirir ve -1 ile + 1 arasında değer alır (Tomak, 2013:41). Ölçeğin ölçmeyi amaçladığı özelliğe yüksek düzeyde sahip olan taraflarla, düşük düzeyde sahip olan tarafları ayırt etme

gücüdür (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013:3). Madde ayırt edicilik indeksi D<0.15 (çok zayıf), 0.15<D<0.35 (iyi), D>0.35 (çok iyi) olarak sınıflandırılır (Harti, 2021:357). Bu araştırmada madde ayırt edicilik indeksi hesaplama formülü aşağıda belirtilmiştir.

$$ai = \frac{Göstergeyi\ üst\ grupta\ açıklayanların\ sayısı\ -\ Göstergeyi\ alt\ grupta\ açıklayanların\ sayısı}{Grupların\ herhangi\ birindeki\ kooperatif\ sayısı}$$

İç tutarlılık güvenilirliği, ölçekte yer alan maddelerin performanslarının homojenitesini değerlendirir (Tomak, 2013:21). Cronbach's Alpha ve Kuder Richardson 20 (KR-20) iç tutarlılık güvenirlik hesaplamasında sıklıkla kullanılan yöntemlerdir. İki değerli (0, 1) olarak ölçülen maddelerde Kuder-Richardson 20 formülü uygundur ve bu durumlarda Kuder-Richardson 20 ve Cronbach's Alpha varyans analizi formülleri aynı sonuçları verir (Bademci, 2011:23). Bu araştırmada sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bildirimlerdeki her bir gösterge açıklama yapılmış ise 1 (bir), açıklama yapılmamış ise 0 (sıfır) olarak puanlandırılmıştır. İki değerli ölçme yöntemi kullanıldığı için iç tutarlılık güvenilirliği KR-20 formülü kullanılarak analiz edilmiştir. KR-20 puanları için güvenilirlik değerleri 0 ile 1 arasında değişir. Burada 0 güvenilirlik yok ve 1 mükemmel güvenilirlik anlamına gelmektedir. 1'e yakın değerler ölçekteki maddelerin daha fazla iç tutarlılığını ve yüksek ölçek güvenilirliğini gösterir (Kumar, 2021; Adıgüzel ve Özdoğru, 2013).

3.5.3.1. Ekonomik Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde ekonomik performans göstergelerine ait iç güvenilirlik, madde güçlük ve ayırt edicilik indeksine ait bulgular sunulmuştur.

Ekonomik performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 9 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 4.08± 2.616 (ortalama ± s.s), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,797 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel

olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar ekonomik performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre 8 göstergenin çok iyi (D>0.35) ve 1 göstergenin iyi (0.15<D<0.35) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 43. Ekonomik Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

Ekonomik Performans Göstergeleri	Madde Güçlük İndeksi (P)	Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)	P Kesim Noktası	D Kesim Noktası
Ekonomik Performans				
EC1	0.9021739	0.1956522	P>0.7	D>0.15
EC2	0.434783	0.695652	0.30<P<0.7	D>0.35
EC3	0.445652	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
EC4	0.369565	0.521739	0.30<P<0.7	D>0.35
Piyasa Varlığı				
EC5	0.467391	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
EC6	0.391304	0.652174	0.30<P<0.7	D>0.35
Dolaylı Ekonomik Etkiler				
EC7	0.402174	0.673913	0.30<P<0.7	D>0.35
EC8	0.576087	0.5	0.30<P<0.7	D>0.35
Satın Alma Uygulamaları				
EC9	0.554348	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35

Tablo 43'e göre ekonomik performans göstergelerinin raporlanabilme düzeyleri kolay ya da orta kolaylıkta şeklinde değerlendirilmiştir. Bu sebeple hiçbir gösterge elimine edilmemiştir. EC1 (üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer), EC8 (etkilerin boyutu da dahil olmak üzere belirgin dolaylı ekonomik etkiler) ve EC9 (belirgin operasyon yerlerinde yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı) göstergelerinin kooperatifler tarafından en kolay açıklanabilen göstergeler olduğu bulunmuştur. Etxeberria vd., (2015) çalışmalarında EC1, EC8 ve EC9 göstergelerinin ekonomik performans göstergeleri içerisinde en yüksek açıklama puanına sahip

olduğunu belirtmişlerdir. Marcis vd., (2019), ekonomik performans göstergelerinin sürdürülebilirlik raporlarında en sıklıkla açıklanan göstergeler olduğunu savunmuştur. Araştırma sonuçlarımız bu çalışmalar ile desteklenmiştir.

3.5.3.2. Çevresel Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde çevresel performans göstergelerine ait iç güvenilirlik, madde güçlük ve ayırt edicilik indeksine ait bulgular sunulmuştur.

Çevresel performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 34 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 11.51±7.594 (ortalama ± s.s), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,918 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar çevresel performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre 26 göstergenin çok iyi ($D>0.35$) ve 8 göstergenin iyi ($0.15<D<0.35$) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 44. Çevresel Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

Çevresel Performans Göstergeleri	Madde Güçlük İndeksi (P)	Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)	P Kesme Noktası	D Kesme Noktası
Malzemeler				
EN1	0.51087	0.5	0.30<P<0.7	D>0.35
EN2	0.358696	0.54348	0.30<P<0.7	D>0.35
Enerji				
EN3	0.728261	0.369565	P>0.7	D>0.35
EN4	0.413043	0.695652	0.30<P<0.7	D>0.35
EN5	0.445652	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
EN6	0.554348	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
EN7	0.413043	0.695652	0.30<P<0.7	D>0.35
Su				
EN8	0.521739	0.391304	0.30<P<0.7	D>0.35
EN9	0.23913	0.478261	P<0.30	D>0.35
EN10	0.25	0.326087	P<0.30	D>0.15
Çeşitlilik				
EN11	0.097826	0.152174	P<0.30	D>0.15
EN12	0.108696	0.173913	P<0.30	D>0.15
EN13	0.173913	0.173913	P<0.30	D>0.15
EN14	0.076087	0.152174	P<0.30	D>0.15
Emisyonlar				
EN15	0.684783	0.326087	0.30<P<0.7	D>0.15
EN16	0.586957	0.521739	0.30<P<0.7	D>0.35
EN17	0.413043	0.391304	0.30<P<0.7	D>0.35
EN18	0.445652	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
EN19	0.434783	0.608696	0.30<P<0.7	D>0.35
EN20	0.184783	0.369565	P<0.30	D>0.35
EN21	0.25	0.369565	P<0.30	D>0.35
Atık Sular ve Atıklar				
EN22	0.326087	0.521739	0.30<P<0.7	D>0.35
EN23	0.608696	0.652174	0.30<P<0.7	D>0.35
EN24	0.184783	0.369565	P<0.30	D>0.35
EN25	0.271739	0.543478	P<0.30	D>0.35
EN26	0.173913	0.347826	P<0.30	D>0.15
Ürün ve Hizmetler				
EN27	0.391304	0.652174	0.30<P<0.7	D>0.35
EN28	0.141304	0.23913	P<0.30	D>0.15
Uyum				
EN29	0.423913	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
Nakliye				
EN30	0.380435	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35
Genel				
EN31	0.380435	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35
Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi				
EN32	0.380435	0.630435	0.30<P<0.7	D>0.35
EN33	0.336957	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35
Çevresel Şikâyet Mekanizmaları				
EN34	0.228261	0.456522	P<0.30	D>0.35

Tablo 44'e göre EN9 (su çekiminden belirgin ölçüde etkilenen su kaynakları), EN10 (geri dönüştürülen ve yeniden kullanılan suyun yüzdesi ve toplam hacmi), EN11 (koruma altındaki bölgelerde ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlarda sahip olunan, kiralanan, yönetilen veya bu bölgelere komşu olan faaliyet sahaları), EN12 (faaliyetlerin, ürünlerin ve hizmetlerin koruma altındaki bölgeler ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlar üzerindeki belirgin etkilerinin tanımlanması), EN13 (koruma altındaki veya eski haline getirilen habitatlar), EN14 (habitatları faaliyetlerden etkilenen alanlarda bulunan IUCN kırmızı liste türlerinin ve ulusal koruma listesi türlerinin soy tükenmesi risk seviyesine göre toplam sayısı), EN20 (ozon tabakasını incelten madde (ODS) emisyonları), EN21 (NO_X, SO_X ve diğer belirgin hava emisyonları), EN24 (önemli ölçekte sızıntı ve döküntülerin toplam sayısı ve hacmi), EN25 (Basel sözleşmesi EK I, II, III ve VIII kapsamında tehlikeli kabul edilen nakil, ithal, ihraç veya ıslah edilmiş atıkların ağırlığı ve uluslararası sevk edilmiş atıkların yüzdesi), EN26 (kuruluşun su tahliyelerinden ve akışından belirgin ölçüde etkilenen su kütlelerinin ve ilgili habitatların kimliği, boyutu, korunma durumu ve biyolojik çeşitlilik değeri), EN28 (geri toplanan satılmış ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin kategoriye göre yüzdeleri) ve EN34 (çevresel etkilerle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı) çevresel performans göstergelerinin kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında açıklanmasının oldukça zor olduğu görülmüştür ($P<0.30$). Bu nedenle bu 13 göstergenin kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda elimine edilmesi önerilmiştir. Sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgi yapılan çalışmalar çevresel performans göstergelerinin, ekonomik ve sosyal performans göstergelerine göre daha az açıklandığı belirtmektedir (Marcis vd., 2019; Şahin ve Çankaya, 2018; Etxeberria vd., 2015). Araştırma sonuçlarımız bu çalışmalar ile benzerlik göstermektedir.

3.5.3.3. Sosyal Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

GRI G4 sürdürülebilirlik raporlaması kılavuzunda sosyal performans göstergeleri, işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu alt kategorilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde sosyal performans göstergelerinin her bir alt kategorisine ait iç güvenilirlik, madde güçlük ve ayırt edicilik indeksine ait bulgular sunulmuştur.

3.5.3.3.1. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

İşgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 16 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 8.02 ± 4.171 (ortalama ± standart sapma), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,854 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar çevresel performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre 16 göstergenin ayırt ediciliğinin çok iyi (D>0.35) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 45. İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri	**Madde Güçlük İndeksi (P)**	**Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)**	**P Kesim Noktası**	**D Kesim Noktası**
İstihdam				
LA1	0.782609	0.434783	P>0.7	D>0.35
LA2	0.684783	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
LA3	0.478261	0.73913	0.30<P<0.7	D>0.35
İşgücü/Yönetim İlişkileri				
LA4	0.380435	0.5	0.30<P<0.7	D>0.35
İş Sağlığı ve Güvenliği				
LA5	0.521739	0.782609	0.30<P<0.7	D>0.35
LA6	0.771739	0.369565	P>0.7	D>0.35
LA7	0.369565	0.695652	0.30<P<0.7	D>0.35
LA8	0.467391	0.76087	0.30<P<0.7	D>0.35
Eğitim ve Öğretim				
LA9	0.75	0.456522	0.30<P<0.7	D>0.35
LA10	0.641304	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
LA11	0.586957	0.695652	0.30<P<0.7	D>0.35
Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği				
LA12	0.782609	0.391304	P>0.7	D>0.35
Kadın ve Erkekler İçin Eşit Ücret				
LA13	0.478261	0.608696	0.30<P<0.7	D>0.35
Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi				
LA14	0.336957	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
LA15	0.315217	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
İşgücü Uygulamaları Şikâyet Mekanizmaları				
LA16	0.402174	0.804348	0.30<P<0.7	D>0.35

Tablo 45'e göre işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans göstergelerinin raporlanabilme düzeyleri kolay ya da orta kolaylıkta şeklinde

değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş performans göstergelerinin kooperatiflerle yüksek düzeyde ilgili olduğunu göstermektedir. Bu sebeple kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda bu göstergelerden hiçbirinin elimine edilmemesi ve olduğu gibi bırakılması önerilmiştir.

3.5.3.3.2. İnsan Hakları Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

İnsan Hakları performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 12 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 2.61 ± 3.001 (ortalama ± standart sapma), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,854 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar çevresel performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre 9 göstergenin çok iyi ($D>0.35$) ve 3 göstergenin iyi ($0.15<D<0.35$) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 46. İnsan Hakları Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

İnsan Hakları Performans Göstergeleri	Madde Güçlük İndeksi (P)	Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)	P Kesim Noktası	D Kesim Noktası
Yatırım				
HR1	0.315217	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35
HR2	0.391304	0.608696	0.30<P<0.7	D>0.35
Ayrımcılığın Önlenmesi				
HR3	0.434783	0.565217	0.30<P<0.7	D>0.35
Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı				
HR4	0.228261	0.413043	P<0.30	D>0.35
Çocuk İşçiler				
HR5	0.304348	0.521739	0.30<P<0.7	D>0.35
Zorla veya Cebren Çalıştırma				
HR6	0.195652	0.391304	P<0.30	D>0.35
Güvenlik Uygulamaları				
HR7	0.206522	0.326087	P<0.30	D>0.15
Yerli Halkların Hakları				
HR8	0.108696	0.217391	P<0.30	D>0.15
Değerlendirme				
HR9	0.141304	0.282609	P<0.30	D>0.15
Tedarikçilerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi				
HR10	0.347826	0.391304	0.30<P<0.7	D>0.35
HR11	0.228261	0.456522	P<0.30	D>0.35
İnsan Hakları Şikâyet Mekanizmaları				
HR12	0.315217	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35

Tablo 46'ya göre HR4 (örgütlenme ve toplu sözleşme hakkının ihlal edilmiş olabileceği veya belirgin risk altında olabileceği belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve bu hakların desteklenmesi için alınan önlemler), HR6 (zorla veya cebren çalıştırma vakaları bakımından belirgin risk teşkil ettiği belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve her tür zorla veya cebren çalıştırmanın ortadan kaldırılmasına katkı

sağlama yönünde alınan önlemler), HR7 (kuruluşun faaliyetlerle ilgili insan hakları politikaları veya prosedürleri konusunda eğitim görmüş güvenlik personelinin yüzdesi), HR8 (yerli halkların haklarıyla ilgili ihlal vakalarının toplam sayısı ve alınan önlemler), HR9 (insan hakları incelemelerine ve etki değerlendirmelerine tabi olmuş faaliyetlerin toplam sayısı ve yüzdesi) ve HR11 (tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkileri ve gerçekleştirilen eylemler) insan hakları performans göstergelerinin kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında açıklanmasının oldukça zor olduğu görülmüştür ($P<0.30$). Bu nedenle bu 6 göstergenin kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda elimine edilmesi önerilmiştir. Bununla birlikte, insan hakları alt kategori göstergelerinin kooperatifler, sektör liderleri, danışmanlar ve akademisyenlerle birlikte müzakere edilerek kooperatifler için daha uyumlu hale getirilmesine yönelik olarak geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

3.5.3.3.3. Toplum Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

Toplum performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 11 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 3.57 ± 2.851 (ortalama ± standart sapma), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,807 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar çevresel performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre 10 göstergenin ayırt ediciliğinin çok iyi ($D>0.35$) ve 1 göstergenin iyi ($0.15<D<0.35$) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 47. Toplum Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

Toplum Performans Göstergeleri	Madde Güçlük İndeksi (P)	Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)	P Kesim Noktası	D Kesim Noktası
Yerel Toplumlar				
SO1	0.652174	0.304348	0.30<P<0.7	D>0.15
SO2	0.304348	0.391304	0.30<P<0.7	D>0.35
Yolsuzlukla Mücadele				
SO3	0.380435	0.630435	0.30<P<0.7	D>0.35
SO4	0.532609	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.35
SO5	0.413043	0.521739	0.30<P<0.7	D>0.35
Kamu Politikası				
SO6	0.315217	0.586957	0.30<P<0.7	D>0.35
Rekabete Aykırı Davranış				
SO7	0.282609	0.478261	P<0.30	D>0.15
Uyum				
SO8	0.467391	0.543478	0.30<P<0.7	D>0.15
Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi				
SO9	0.26087	0.521739	P<0.30	D>0.15
SO10	0.206522	0.413043	P<0.30	D>0.35
Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikâyet Mekanizmaları				
SO11	0.25	0.456522	P<0.30	D>0.35

Tablo 47'ye göre SO7 (rekabete aykırı davranışlara, tröstleşme ve tekelcilik faaliyetlerine ilişkin davaların toplam sayısı ve bunların sonuçları), S09 (toplum üzerindeki etkilerine ilişkin kriterler kullanılarak taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi), SO10 (tedarik zincirinde toplum üzerindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler) ve SO11 (toplum üzerindeki etkilerle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı) toplum performans göstergelerinin kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında açıklanmasının oldukça zor olduğu görülmüştür (P<0.30). Bu nedenle bu 4 göstergenin kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda elimine edilmesi önerilmiştir.

3.5.3.3.4. Ürün Sorumluluğu Performans Göstergelerine Ait Madde Analizi Sonuçları

Ürün Sorumluluğu performans gösterge analiz sonuçlarına göre toplam 9 gösterge için elde edilen değerlendirmelere göre maddelere ait ortalama değer 4.13 ± 2.811 (ortalama ± standart sapma), güvenilirlik katsayı (KR-20) 0,820 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için genel olarak yeterli görülmektedir (Adıgüzel ve Özdoğru, 2013). Bu sonuçlar çevresel performans gösterge ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Madde ayırt edicilik analizi sonuçlarına göre tüm göstergelerin ayırt ediciliğinin çok iyi (D>0.35) şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Tablo 48. Ürün Sorumluluğu Performans Gösterge Açıklamalarına Ait Madde Güçlük ve Madde Ayırt Edicilik Değerlerine İlişkin Sonuçlar

Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri	Madde Güçlük İndeksi (P)	Madde Ayırt Edicilik İndeksi (D)	P Kesim Noktası	D Kesim Noktası
Müşteri Sağlık ve Güvenliği				
PR1	0.456522	0.478261	0.30<P<0.7	D>0.35
PR2	0.467391	0.673913	0.30<P<0.7	D>0.35
Ürün ve Hizmet Etiketlemesi				
PR3	0.434783	0.608696	0.30<P<0.7	D>0.35
PR4	0.467391	0.847826	0.30<P<0.7	D>0.35
PR5	0.728261	0.5	P>0.7	D>0.35
Pazarlama İletişimi				
PR6	0.413043	0.782609	0.30<P<0.7	D>0.35
PR7	0.467391	0.804348	0.30<P<0.7	D>0.15
Müşteri Gizliliği				
PR8	0.554348	0.630435	0.30<P<0.7	D>0.15
Uyum				
PR9	0.51087	0.673913	0.30<P<0.7	D>0.15

Tablo 48'e göre ürün sorumluluğu performans göstergelerinin raporlanabilme düzeyleri kolay ya da orta kolaylıkta seklinde değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar ürün sorumluluğu performans göstergelerinin kooperatifler için uygun olduğunu göstermektedir. Bu sebeple kooperatifler için hazırlanacak sürdürülebilirlik raporunda bu göstergelerden hiçbirinin elimine edilmemesi ve olduğu gibi bırakılması önerilmiştir.

Sosyal performans gösterge açıklamalarından işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş ve ürün sorumluluğu performans göstergelerinin kooperatifler için uygun göstergeler olduğu görülmüştür. İnsan hakları ve toplum performans göstergelerinin ise kooperatifler için sürdürülebilirlik raporlarında açıklanmasının oldukça zor olduğu görülmüştür. Bu bulgular Etxeberria vd., (2015) ile benzerlik göstermektedir. Bu sonuçlara göre, insan hakları ve toplum alt kategori göstergelerinin kooperatifler, sektör liderleri, danışmanlar ve akademisyenlerle birlikte müzakere edilerek kooperatifler için daha uyumlu hale getirilmesine yönelik olarak geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

3.6 Sonuç ve Öneriler

2015 yılında Birleşmiş Milletler, yoksulluğu ortan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için SKA'larını duyurmuştur. 2030 yılına kadar başarılması amaçlanan bu hedefler her yerde yoksulluğu ve açlığı sona erdirmek, ülkeler arasındaki eşitsizlikle mücadele etmek, barışı ve adaleti sağlamak, insan haklarını korumak, cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirilmek, gezegeni ve doğal kaynakları kalıcı olarak korumak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir koşullar oluşturmak için kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma, servet paylaşımı ve insan onuruna yaraşır iş sağlama konusunda kararlar alınmıştır.

Kooperatifler yoksulluğu azaltma, cinsiyet eşitliği, eğitim kalitesi, eşit eğitim olanakları, sağlıklı ve refah yaşam, gıda güvenliği, temiz suya erişim,

istihdam, sürdürülebilir enerji ve gelecek kuşaklar için doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamakta ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca kriz dönemlerinde finansal sistemin dengede tutulmasında ve dünya genelinde finansal derinleşmenin temelini oluşturmada da katkıları bulunmaktadır. Kooperatif ilkeleri ve değerleri (şeffaflık ve güven gibi) kooperatiflerde kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerinin ve sürdürülebilirlik raporlamasının temel motivasyon kaynağıdır.

Bollas-Araya ve Seguí-Mas (2014), GRI veri tabanında yer alan ve Avrupa kooperatif bankaları tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kooperatif bankalarının ekonomik ve çevresel gösterge açıklamalarına kıyasla sosyal gösterge açıklamalarına daha fazla yer ayırdığı rapor edilmiştir. Kumar ve Prakash (2019), finansal hizmetler sektöründeki kuruluşların sosyal göstergelerle ilgili bilgileri ifşa etmeye daha meyilli olduğunu öne sürmüştür. Marcis vd., (2019), ekonomik performans göstergelerinin sürdürülebilirlik raporlarında en sıklıkla açıklanan göstergeler olduğunu savunmuştur. Bu araştırmanın bulguları da, kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında en sık açıklanan göstergelerin ekonomik ve sosyal performans kategorilerinde, en az açıklanan göstergelerin ise çevresel performans kategorisinde olduğunu göstermiştir.

Bu araştırmanın sonuçları, finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin ekonomik ve sosyal performans göstergesi açıklama düzeylerinin diğer sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş kategorisi gösterge açıklama düzeylerinin sağlık hizmetleri ve finansal hizmetler sektörlerinde faaliyet gösteren kooperatiflere göre daha düşük olduğu da bildirilmiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu, GRI-G4 çerçevesini uygulayan kooperatiflerin %69'unun büyük ölçekli olduğu ve sadece %14,3'ünün KOBİ olduğu ve büyük ölçekli kooperatiflerin gösterge açıklama düzeylerinin KOBİ'lere göre daha yüksek olduğudur. Bunun temel sebebi görünürlük

endişeleri nedeniyle büyük ölçekli kooperatiflerin, küçük ve orta ölçekli kooperatiflerden daha fazla gösterge açıklama eğiliminde olmaları şeklinde belirtilebilir. Ayrıca bu sonuç, çoğu küçük ve orta ölçekli kooperatifin henüz sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgilenmediğini de göstermektedir. Son yıllarda AB gibi pek çok oluşum tarafından zorunlu sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin yasal düzenlemeler ve politikalar tartışılmaktadır. Bununla birlikte politika yapıcılar tarafından KOBİ'ler için ayrıca orantılı bir sürdürülebilirlik standartlarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Yakın gelecekte uygulamaya geçme olasılığı yüksek olan bu sürdürülebilirlik politikalarına göre kooperatiflerin kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerini tekrar gözden geçirmeleri ve yapılandırmaları gerekmektedir.

Kooperatiflerin kendine özgü yapısı göz önünde bulundurulduğunda, kooperatiflere özel etkin bir sürdürülebilirlik raporlama çerçevesinin geliştirilmesi önemli bir adım olacaktır. Bu çalışmanın, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynayan kooperatiflere özgü bir sürdürülebilirlik raporlama çerçevesinin geliştirilmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. GRI çerçevesinin uygulanması oldukça karmaşık ve maliyetlidir. Bu sebeple araştırmanın son bölümünde kooperatifler tarafından sürdürülebilirlik raporlarında açıklanması zor olan 23 adet gösterge rapordan indirgenerek, GRI çerçevesine dayalı olarak kooperatifler için sürdürülebilirlik raporu önerilmiştir. Nihai indeks 68 göstergeden oluşmaktadır. Tablo 49, 50, 51, 52, 53 ve 54'te kooperatifler için geliştirilen sürdürülebilirlik raporunda yer alması önerilen ekonomik, çevresel ve sosyal performans göstergeleri sunulmuştur.

Tablo 49. Kooperatifler İçin Önerilen Ekonomik Performans Göstergeleri

Unsurlar	Göstergeler	Açıklamalar
Ekonomik Performans	EC1	Üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer
	EC2	İklim değişikliğinin kuruluşun faaliyetine finansal etkileri ve iklim değişikliği kaynaklı diğer risk ve fırsatlar
	EC3	Kuruluşun belirlenmiş tazminat planı yükümlülüklerinin kapsamı
	EC4	Devletten alınan mali yardım
Piyasa Varlığı	EC5	Belirgin operasyon yerlerinde cinsiyet bazında standart başlangıç seviyesi ücretlerinin yerel asgari ücrete göre oranı
	EC6	Belirgin operasyon yerlerinde üst yönetimin yerel toplumdan istihdam edilme oranı
Dolaylı Ekonomik Etkiler	EC7	Altyapı yatırımlarının ve desteklenen hizmetlerin gelişimi ve etkisi
	EC8	Etkilerin boyutu da dahil olmak üzere belirgin dolaylı ekonomik etkiler
Satın Alma Uygulamaları	EC9	Belirgin operasyon yerlerinde yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı

Tablo 50. Kooperatifler İçin Önerilen Çevresel Performans Göstergeleri

Unsurlar	Göstergeler	Açıklamalar
Malzemeler	EN1	Ağırlık veya hacim bakımından kullanılan malzemeler
	EN2	Girdi olarak kullanılan geri dönüştürülmüş malzemelerin yüzdesi
Enerji	EN3	Kuruluş içindeki enerji tüketimi
	EN4	Kuruluş dışındaki enerji tüketimi
	EN5	Enerji yoğunluğu
	EN6	Enerji tüketiminin azaltılması
	EN7	Ürün ve hizmetlerin enerji ihtiyaçlarında azaltım
Su	EN8	Kaynak bazında toplam su çekimi
Emisyonlar	EN15	Doğrudan sera gazı (GHG) emisyonları
	EN16	Dolaylı enerji sera gazı (GHG) emisyonları
	EN17	Diğer dolaylı sera gazı (GHG) emisyonları

	EN18	Sera gazı (GHG) emisyon yoğunluğu
	EN19	Sera gazı (GHG) emisyonlarının azaltılması
Atık Sular ve Atıklar	EN22	Kalite ve varış yeri bakımından toplam su tahliyesi
	EN23	Tür ve bertaraf yöntemine göre toplam atık ağırlığı
Ürün ve Hizmetler	EN27	Ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin hafifletilme boyutu
Uyum	EN29	Çevre kanunu ve düzenlemelerine uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı
Nakliye	EN30	Ürünlerin ve kuruluşun faaliyetlerine ilişkin diğer mal ve malzemelerin nakliyesinin ve kuruluşun işgücü üyelerinin taşınmasının belirgin çevresel etkileri
Genel	EN31	Türe göre toplam çevre koruma harcama ve yatırımları
Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi	EN32	Çevresel kriterlerin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi
	EN33	Tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz çevresel etkiler ve alınan önlemler

Tablo 51. Kooperatifler İçin Önerilen İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş Performans Göstergeleri

Unsurlar	**Göstergeler**	**Açıklamalar**
İstihdam	LA1	Yaş grubu, cinsiyet ve bölgeye göre işe yeni alınan çalışanların ve çalışan devrinin toplam sayısı ve oranı
	LA2	Belirgin operasyon yerlerine göre geçici veya yarı zamanlı çalışanlara sağlanmayan ve tam zamanlı çalışanlara sağlanan yan haklar
	LA3	Cinsiyete göre doğum izninden sonra işe dönme ve işte kalma oranları
İşgücü/Yönetim İlişkileri	LA4	Bunların toplu iş sözleşmelerinde belirtilmiş olup olmadıkları da dahil olmak üzere faaliyet değişiklikleriyle ilgili asgari ihbar süreleri
İş Sağlığı ve Güvenliği	LA5	Toplam işgücünün iş sağlığı ve güvenliği programlarının takibine yardımcı olan ve bu konuda görüş bildiren resmi müşterek yönetim–işçi sağlık ve güvenlik komitelerinde temsil edilen yüzdesi

	LA6	Bölge ve cinsiyete göre yaralanma türü ve kaza sıklık oranları, meslek hastalıkları, kayıp gün ve devamsızlık ve işle bağlantılı toplam ölüm vakası sayısı
	LA7	İş kazası oranı veya meslek hastalığı riski yüksek olan çalışanlar
	LA8	Sendikalarla yapılan resmi sözleşmeler kapsamındaki sağlık ve güvenliğe ilişkin konu başlıkları
Eğitim ve Öğretim	LA9	Cinsiyete ve çalışan kategorisine göre çalışan başına ayrılan yıllık ortalama eğitim saati
	LA10	Çalışanların kesintisiz istihdam edilebilirliğini destekleyen ve kariyer bitimlerini yönetebilmelerine yardımcı olan yetenek yönetimi ve yaşam boyu öğrenim programları
	LA11	Cinsiyete ve çalışan kategorisine göre düzenli performans ve kariyer gelişim değerlendirmelerinden geçen çalışan yüzdesi
Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği	LA12	Yönetişim organlarının bileşimi ve çalışanların cinsiyete, yaş grubuna, azınlık grubu üyeliğine ve başka çeşitlilik göstergelerine göre tanımlanan çalışan kategorilerine göre dağılımı
Kadın ve Erkekler için Eşit Ücret	LA13	Çalışan kategorisine, belirgin operasyon yerlerine göre kadınlar ve erkekler arasındaki taban maaş ve ücret oranı
Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi	LA14	İşgücü uygulamaları kriterlerinin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi
	LA15	Tedarik zincirindeki işgücü uygulamalarıyla ilgili belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler
İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları	LA16	İşgücü uygulamalarıyla ilgili olarak resmi şikâyet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Tablo 52. Kooperatifler İçin Önerilen İnsan Hakları Performans Göstergeleri

Unsurlar	Göstergeler	Açıklamalar
Yatırım	HR1	İnsan hakları maddeleri içeren veya insan hakları taramasından geçmiş belirgin yatırım sözleşme veya kontratlarının toplam sayısı ve yüzdesi
	HR2	Faaliyetlerle ilgili insan hakları unsurlarına ilişkin insan hakları politika veya prosedürleri üzerine verilen çalışan eğitimlerinin toplam saati ve eğitim görmüş çalışanların yüzdesi
Ayrımcılığın Önlenmesi	HR3	Ayrımcılık vakalarının ve alınan düzeltici önlemlerin toplam sayısı
Çocuk İşçiler	HR5	Çocuk işçiler bakımından belirgin risk taşıdığı belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve çocuk işçiliğinin etkili bir biçimde ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için alınan tedbirler
Tedarikçilerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi	HR10	İnsan hakları kriterlerinin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi
İnsan Hakları Şikayet Mekanizmaları	HR12	İnsan hakları etkileriyle ilgili olarak resmi şikâyet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Tablo 53. Kooperatifler İçin Önerilen Toplum Performans Göstergeleri

Unsurlar	Göstergeler	Açıklamalar
Yerel Toplumlar	SO1	Yerel toplum katılımı, etki değerlendirmeleri ve gelişim programlarının uygulandığı operasyonların yüzdesi
	SO2	Yerel toplumlar üzerinde belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkileri olan operasyonlar
Yolsuzlukla Mücadele	SO3	Yolsuzlukla ilgili riskler bakımından değerlendirilmiş faaliyetlerin toplam sayısı ve yüzdesi ve tespit edilen belirgin riskler
	SO4	Yolsuzlukla mücadele politika ve prosedürleri ile ilgili iletişim ve eğitim
	SO5	Teyit edilmiş yolsuzluk vakaları ve alınan önlemler
Kamu Politikası	SO6	Ülkeye ve alıcıya/lehtara göre siyasi desteklerin toplam

		değeri
Uyum	SO8	Kanun ve yönetmeliklere uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı

Tablo 54. Kooperatifler İçin Önerilen Ürün Sorumluluğu Performans Göstergeleri

Unsurlar	**Göstergeler**	**Açıklamalar**
Müşteri Sağlık ve Güvenliği	PR1	Sağlık ve güvenlik etkilerinin iyileştirme amacıyla değerlendirildiği belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi
	PR2	Ürünlerin ve hizmetlerin kullanım süreleri sırasındaki sağlık ve güvenlik etkileriyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne toplam sayısı
Ürün ve Hizmet Etiketlemesi	PR3	Kuruluşun ürün ve hizmet bilgileri ve etiketleme prosedürlerince zorunlu tutulan ürün ve hizmet bilgileri türü ve bu bilgi gereklerine tabi belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi
	PR4	Ürün ve hizmet bilgileri ve etiketlemeyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı
	PR5	Müşteri memnuniyetini ölçen araştırmaların sonuçları
Pazarlama İletişimi	PR6	Yasaklı veya tartışmalı ürünlerin satışı
	PR7	Reklam, tanıtım ve sponsorluk da dahil olmak üzere pazarlama iletişimiyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı
Müşteri Gizliliği	PR8	Müşteri gizliliğinin ihlali ve müşteri verilerinin kaybı ile ilgili doğrulanmış şikayetlerin toplam sayısı
Uyum	PR9	Ürün ve hizmetlerin tedariki ve kullanımı ile ilgili kanun ve yönetmeliklere uyumsuzluktan kaynaklanan önemli para cezalarının parasal değeri

Türkiye'de bazı kooperatifler sürdürülebilirlikle ilgili kapsamlı projeler hayata geçirmiş olsa dahi hiçbir kooperatifin sürdürülebilirlik raporu yayımlamadığı görülmektedir. Bunun nedenleri, sürdürülebilirlik raporlamasının maliyetli ve karmaşık olmasının yanı sıra bazı göstergelerin kooperatifler tarafından açıklanmasının oldukça zor olması ve uygun olmaması şeklinde belirtilebilir. Bu araştırmada kooperatifler için önerilen sürdürülebilirlik gösterge açıklamalarının Türkiye'deki kooperatiflerin yayımlayacakları sürdürülebilirlik raporlarına rehberlik etmesi öngörülmektedir. Bu çalışma Türkiye'de bu alanda yapılan ilk çalışma özelliğini taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de kooperatifler tarafından raporlanmış bir sürdürülebilirlik raporu örneği olmadığı için uluslararası kooperatifler tarafından raporlanmış sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Farklı ülkeler farklı ekonomik, sosyal, siyasi, yasal, finansal, eğitim, emek, kültürel ve iş sistemlerine sahiptir. Bu sistemlerin kooperatiflerin yapısal özellikleri ve kurumsal yönetimi üzerinde birtakım etkileri vardır. Bu konuların, farklı ülkelere ait kooperatifler tarafından açıklanan sürdürülebilirlik göstergeleri arasında farklılıklara neden olabileceği belirtilmelidir.

Sürdürülebilirlik göstergeleri sebeplerden ziyade belirtileri ortaya koyma eğilimindedir. Bu araştırmada kooperatiflerin sürdürülebilirlik gösterge açıklamalarını neden raporladıkları incelenmemiştir. Sadece kooperatifler tarafından raporlanan göstergeler nicel analizler sonucunda belirlenmiş ve bu sonuçlar temelinde kooperatifler için sürdürülebilirlik raporu indeksi önerilmiştir. Gelecekteki çalışmalar kooperartif yöneticileriyle odak grup görüşmesi ya da mülakat yaparak raporlanan ve raporlanmayan göstergelerin nedenlerini nitel olarak açıklamaya odaklanabilir. Kurumsal yöneticiler tarafından raporlarda açıklanan göstergelerin nasıl seçildiği, göstergelerin kurumsal stratejiyle ilişkisi, gelecekte hangi konularda ve nasıl raporlama yapmayı düşündükleriyle ilgili çalışmalar yapılabilir. Bununla

birlikte gelecekteki çalışmalar kooperatiflerde entegre raporlamaya, denetim ve hile konularına odaklanabilir.

Bu araştırmada sürdürülebilirlik raporu yayımlayan kooperatiflerin sadece %14,3'ü KOBİ olarak belirlenmiştir. Mevcut raporlama çerçevelerinin karmaşıklığı ve maliyeti göz önünde bulundurulduğunda bu anlaşılabilir bir durumdur. Gelecekteki çalışmalar küçük ve orta ölçekli kooperatifler için temel ve kritik göstergelerin yer aldığı orantılı bir sürdürülebilirlik raporlaması çerçevesi geliştirmeye odaklanabilir. Örnek olay çalışmaları, küçük ve orta ölçekli kooperatifler için göstergeleri geliştirme ve uygulama süreci hakkında fikir verebilir.

KAYNAKÇA

Abd El-Rahman, N., *Features Affecting the Quality of Sustainability Reporting: Theoretically - Informed Insights and Empirical Evidence from the Global Fortune 100 (2011-2015),* (London South Bank University School of Business, PhD Thesis), London 2019.

Ado, R., *Accounting, Accountability and Governance in Upstream Petroleum Contracts: The Case of Local Content Sustainability in The Nigerian Oil and Gas Sector,* (Robert Gordon University, PhD Thesis), 2016.

Aerts, W., Cormier, D. ve Magnan, M., "Intra-industry Imitation in Corporate Environmental Reporting: An International Perspective", *Journal of Accounting and public Policy*, Vol. 25, No. 3, 2006, p. 299-331.

Afjei, S. M., *A Content Analysis of Sustainability Dimensions in Annual Reports*, (FIU Electronic Theses and Dissertations), 2015.

Akçay, V. H. ve Bilgin, S., "Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Açısından Yenilenebilir Enerji Kooperatifçiliğine Yönelik Mali Teşviklerin Önemi", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, Vol. 52, No. 4, 2017, p. 867-896.

Aksoy, Ç., *Sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesine yönelik ölçek önerisi ve Türkiye'deki işletmelerde uygulaması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul 2013.

Akyıldız, M., "Sosyal sorumluluk ve ahlaki yaklaşımlar çerçevesinde pazarlamanın sürdürülebilir gelişmedeki rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2007, s. 18-43.

Akyol, O., Ceyhan, T. ve Ünal, V., "Marmara Bölgesi Su Ürünleri Kooperatif ve Derneklerinin Lüfer Balıkçılığındaki Rolleri", *Su Ürünleri Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3-4, 2006, s. 379-383.

Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S. ve Hogan, E. C., *Auditing and Assurance Services an Integrated Approach,* Sixteenth Edition, Pearson Education, Boston 2017.

Aschhoff, G., "The banking principles of Hermann Schulze-Delitzsch and Friedrich Wilhelm Raiffeisen", In *German Yearbook On Business History 1982*, Springer, Berlin, Heidelberg 1982, p.19-41.

Atagan Çetin, A., *Kurumsal Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Araştırma,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı), İstanbul 2016

Atılgan, T., "Türkiye'de Tüketim Kooperatifçiliğinin Gelişememe Nedenleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 1988.

Ayanoğlu, G. G. D., "Dünya Örnekleri ile Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri" *Enerji Uzmanları Derneği Enerji Piyasası Bülteni,* Sayı 31, 2014, s.1-9.

Azapagic, A., "Developing A Framework for Sustainable Development Indicators for the Mining and Minerals Industry", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 12, No. 6, 2004, p. 639-662.

Bakırtaş, H. ve Erdoğan, B.Z., "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk: Oteller Üzerine Bir İnceleme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 2010, s. 97-110.

Barton, D.G., *What is a Cooperative*, Cooperatives in Agriculture, edited by Cobia, D., Prentice-hall, Inc., USA 1989.

Battaglia, M., Bianchi, L., Frey, M. ve Passetti, E., ''Sustainability Reporting and Corporate Identity: Action Research Evidence in an Italian Retailing Cooperative'', *Business Ethics: A European Review*, Vol. 24, No. 1, 2015, p. 52-72.

Bayaner, A., *Türkiye Tarımının Kurumsal Yapısı*, Türkiye'de Tarım, Ed: Fahri Yavuz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara 2005.

Becker, B., *Sustainability Assessment: A Review of Values, Concepts and Methodological Approaches*, Consultative Group of International Agricultural Research, Washington 1997.

Bilgin, N. ve Tanıyıcı, Ş., "Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 15, 2008, s. 136-159.

Birchall, J., "A 'Member-Owned Business' Approach to the Classification of Co-operatives and Mutuals", *Journal of Co-operative Studies*, Vol. 44, No. 2, 2011, p. 4-15.

Birchall, J. ve Simmons, R., *Co-operatives and Poverty Reduction*, Co-op College, Manchester 2009.

Bollas-Araya, H. M. ve Seguí-Mas, E., "Sustainability Reporting in Cooperative Banks: An Analysis of Their Disclosure in Europe", 2014, 72h.PDF (aeca1.org) (24.05.2019).

Bommel, K. V., *Sustainability Reporting in the Netherlands: A Case of Institutionalisation, Commensuration and Justification*, (Doctoral dissertation, University of Warwick), 2013

Bonazzi, G. ve Iotti, M., "Agricultural Cooperative Firms: Budgetary Adjustments and Analysis of Credit Access Applying Scoring Systems", *American Journal of Applied Sciences*, Vol. 11, No. 7, 2014, p. 1181-1192.

Brammer, S. ve Pavelin, S., "Voluntary Environmental Disclosures by Large UK Companies", *Journal of Business Finance & Accounting*, Vol. 33, No. 7-8, 2006, p. 1168-1188.

Branco, M. ve Rodrigues, L., "Corporate Social Responsibility and Resource-based Perspectives", *Journal of Business Ethics*, Vol. 69, No. 2, 2006, p. 111-132.

Brown, L., Carini, C., Gordon Nembhard, J., Hammond Ketilson, L., Hicks, E., McNamara, J., Novkovic, S., Rixon, D. ve Simmons, R., *Co-operatives for Sustainable Communities: Tools to Measure Co-operative Impact and Performance*, Centre for the Study of Co-operatives, University of Saskatchewan, Saskatoon 2015.

Busch, T. ve Hoffmann, V. H., "How Hot Is Your Bottom Line? Linking Carbon and Financial Performance", *Business & Society*, Vol. 50, No. 2, 2011, p. 233-265.

Carnevale, C. ve Mazzuca, M., "Sustainability Report and Bank Valuation: Evidence from European Stock Markets", *Business Ethics: A European Review*, Vol. 23, No. 1, 2014, p. 69-90.

Carroll, A.B., "A Three-Dimensional Conceptual Map of Corporate Performance", *Academy of Management Review*, Vol. 4,1979, p. 497-505.

Carroll, A.B., "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management of Orgaisational Stakeholders", *Business Horisons*, Vol. 34, No. 4, 1991, p. 39-48.

Carroll, A.B., "Corporate Social Responsibility", *Business and Society*, Vol. 38, No. 3, 1999, p. 268-295.

Clarkson, P. M., Li, Y., Richardson, G. D. ve Vasvari, F. P., "Revisiting the Relation Between Environmental Performance and Environmental Disclosure: An Empirical Analysis", *Accounting, organizations and society*, Vol. 33, No. 4-5, 2008, p. 303-327.

Closs, D. J., Speier, C. ve Meacham, N., "Sustainability to Support End-to-End Value Chains: The Role of Supply Chain Management", *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 39, No. 1, 2011, p. 101-116.

Commission of the European Communities, *Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility: Green Paper*, Office for Official Publications of the European Communities, 2001.

Cotteril, R.W., "Agricultural Cooperatives: A Unified Theory of Pricing, Finance and Investment", in J.S. Royer (ed.) *Cooperative Theory: New Approaches*,

(ACS Service Report 18), USDA, Agricultural Cooperative Service, Washington DC 1987, p. 171-258.

Cumming, T.L, Shackleton, R.T., Förster, J., Dini, J., Khan, A., Gumula, M. ve Kubiszewski, I., "Achieving the National Development Agenda and the Sustainable Development Goals (Sdgs) Through Investment in Ecological Infrastructure: A Case Study of South Africa", *Ecosystem Services*, Vol. 27, 2017, p. 253–260.

Çıkın, A., Koçtürk, O.M., Kızıldağ, N. ve Doğruyol, B., "Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Yeniden Yapılanması", *Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi*, 1998, http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/03/16.pdf , (15.10.2018).

Daub, C. H., "Assessing the Quality of Sustainability Reporting: An Alternative Methodological Approach", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 15, No. 1, 2007, p. 75-85.

Dedeoğlu, M. ve Yıldırım, I., "Emek Tarımsal Kalkınma Kooperatifine Ortak Işletmelerin Ekonomik Analizi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi,* Cilt 16, Sayı 1, 2006, s. 39-48.

Demirkaya, M. A., *KOBİ'lerde Finansal Planlama ve Finansal Risk Yönetimi Yolu ile Sürdürülebilirliğin Sağlanması ve Bir Uygulama Örneği*, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014.

Doğan, K., "İstanbul Su Ürünleri Kooperatifleri ve Ortaklarının Sosyo-Ekonomik Analizi", *Journal of FisheriesSciences. com*, Vol. 4, No. 4, 2010, p. 318.

Donaldson, T. ve Preston, L.E., "The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications", *The Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 1, 1995, p. 65-91.

Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodzicki, M., *Türkiye'de Kadın Kooperatifleri'nin Mevcut Durumu*, The World Bank IBRD-IDA, 2015.

Dyllick, T. ve Hockerts, K., "Beyond the Business Case for Corporate Sustainability", *Business Strategy and Environment*, Vol. 11, No. 2, 2002, p. 130-141.

Elijido-Ten, E., "Applying Stakeholder Theory to Analyze Corporate Environmental Performance Evidence from Australian Listed Companies", *Asian review of Accounting*, Vol. 15, No. 2, 2007, p. 161-181.

Elkington, J., "Enter the Triple Bottom Line", in *The Triple Bottom Line*, Routledge, 2013, p. 23-38.

Erdoğan, Ş., "Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi ve Başarı Koşulları", In *Journal of Social Policy Conferences*, No. 40, 2012, p. 51-62.

Eren, M., "Türkiye'de Kamu Açıklarının Oluşumunda Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Rolü ve Marmarabirlik Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2009, s.31-52.

Ertan, A. ve Kaya, M.S., "Çünür Sulama Kooperatifinde Kooperatif-Ortak İlişkilerinin Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 2, Sayı 16, 2012, s.117-129.

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H., "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", *İş Ahlakı Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2011, s. 19-45.

Etzion, D. ve Ferraro, F., "The Role of Analogy in the Institutionalization of Sustainability Reporting", *Organization Science*, Vol. 21, No. 5, 2010, p. 1092–107.

Etxeberria, I. A., Garayar, A. ve Sánchez, J.A.C., "Development of Sustainability Reports for Farming Operations in the Basque Country Using the Delphi Method", *Revista de Contabilidad*, Vol. 18, No. 1, 2015, p. 44-54.

Fernandez-Feijoo, B., Romero, S. ve Ruiz, S., "The Assurance Market of Sustainability Reports: What Do Accounting Firms Do?", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 139, 2016, p. 1128-1137.

Filley, H. C., *Cooperation in Agriculture*, New York: John Wiley & Sons. Inc., Chapman & Hall Limited: London, 1929.

Flammer, C., "Does Corporate Social Responsibility Lead to Superior Financial Performance? A Regression Discontinuity Approach", *Management Science,* Vol. 61, No. 11, 2013, p. 2549-2568.

Freeman, E., *Strategic Managament: A Stakeholder Approach,* Pitman Publishing, Boston 1984.

Friedman, M., "Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profit", *The New York Times Magazine*, Vol.13, 1970, p. 122-126.

Gallardo-Vázquez, D., Sánchez-Hernández, M. I. ve Castilla-Polo, F., "Theoretical and Methodological Framework for the Qualitative Validation of an

Explanatory Model of Social Responsibility in Cooperatives Societies", *Management Research: The Journal of the Iberoamerican Academy of Management*, 2014.

Ganapati, S., "Enabling Housing Cooperatives: Policy Lessons from Sweden, India and the United States", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 34, No. 2, 2010, p. 365-380.

Gimenez, C., Sierra, V. ve Rodon, J., "Sustainable Operations: Their Impact on the Triple Bottom Line", *International Journal of Production Economics*, Vol. 140, No. 1, 2012, p. 149-159.

Gladwin, T. N., Kennelly, J. J. ve Krause, T. S., "Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research", *Academy of management Review*, Vol. 20, No. 4, 1995, p. 874-907.

Global Reporting Initiative (GRI), *G4 Sustainability Reporting Guidelines: Reporting Principles and Standard Disclosures*, Global Reporting Initiative, Amsterdam 2013, p. 7–14.

Gray, R., *Social and Environmental Responsibility, Sustainability and Accountability, Can The Corporate Sector Deliver*, (University of Glasgow, Working Papers Series), Glasgow 2001.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), "Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016", *T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı*, Ankara 2012.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), ''Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları'', *T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü*, Ankara 2013.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), ‘‘Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013’’, *T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü*, Ankara 2014.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), ‘‘Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2014’’, *T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,* Ankara 2015.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), ‘‘Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016’’*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,* Ankara 2017.

Hąbek, P. ve Wolniak, R., “Assessing the Quality of Corporate Social Responsibility Reports: The Case of Reporting Practices in Selected European Union Member States”, *Quality & Quantity*, Vol. 50, No. 1, 2016, p. 399–420.

Haffar, M., ve Searcy, C., “The Use of Context-Based Environmental Indicators in Corporate Reporting”, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 192, 2018, p. 496–513.

Hagan, J. M., ve Whitman, A. A. “Biodiversity Indicators for Sustainable Forestry: Simplifying Complexity”, *Journal of Forestry*, Vol. 104, No. 4, 2006, p. 203-210.

Harun, M. Z. M. ve Chin, O., “Examining the Association Between Group Cohesion and Group Performance in The Co-operative Movement”, *International Journal of Business and Industrial Marketing*, Vol. 1, No. 2, 2015, p. 26-30.

Hawken, P., *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability*, Harper Paperbacks, New York 2010.

Herbert, Y., ‘‘Leadership in Hegemony: Sustainability Reporting and Co-operatives’’, *Co-operatives for Sustainable Communities-Tools to Measure Co-operative Impact and Performance*, Co-operatives and Mutuals Canada Centre for the Study of Cooperatives, Saskatoon 2015, p. 294-310.

Herzig C. ve Schaltegger S., “Corporate Sustainability Reporting. An Overview”, In: Schaltegger S., Bennett M., Burritt R. (ed.) *Sustainability Accounting and Reporting*, Springer, Dordrecht 2006.

Hesse, H. ve Čihák, M., “Cooperative Banks and Financial Stability”, *IMF Working Papers*, 2007.

Holyoake, G. J., *The History of Co-operation*, TF Unwin, London 1908.

Horváthová, E., “The Impact of Environmental Performance on Firm Performance: Short-Term Costs and Long-Term Benefits?”, *Ecological Economics*, Vol. 84, 2012, p. 91-97.

İnan, İ.H., *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli,* İTO Yayınları, İstanbul 2004.

İnan, İ. H., Başaran, B., Saner, G., Yercan, M., İnan, Ç. ve Özdoğan, Ö., “Türk Tarım Kooperatiflerinin AB Tarım Kooperatiflerine Uyumu ve Tarımsal Sanayiye Etkileri”, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 2010, s.11-15.

İnan İ. H., Gülçubuk B., Ertuğrul C., Kantürer E., Baran A. ve Dilmen Ö., "Türkiye´de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi", *Türkiye Ziraat Müh. V. Teknik Kong*, Ankara 2000.

Ingalsbe, G. ve Groves, FW., "Historical Development". In *Cooperatives in Agriculture*, (ed.) D. Cobia, p. 106-120, Prentice-Hall, Inc, New Jersey 1989.

International Cooperative Alliance (ICA), *Statement on the Co-operative Identity,* International Cooperative Alliance, 1995, www.ica.coop/coop/principles.html, (24.04.2018).

International Cooperative Alliance (ICA), *Global300 Report 2010, The World's Major Co-operatives and Mutual Businesses,* 2010, www.global300.coop.

International Cooperative Alliance (ICA*), Blueprint for a Co-operative Decade*, 2013, https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/ica-blueprint-final-feb-13-english-569977274.pdf, (01.03.2019).

International Cooperative Alliance (ICA), *Guidance Notes to the Co-operative Principles*, 2015, https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/ica-guidance-notes-en-310629900.pdf, (24.04.2018).

International Cooperative Alliance (ICA), *Sustainability Reporting for Co-operatives: A Guidebook*, Sustainability Solutions Group, 2016, https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/ica-sustainability-reporting-guidebook-1497476007.pdf (01.10.2018).

International Cooperative Alliance (ICA) ve EURICSE, *World Cooperative Monitor Exploring The Cooperative Economy Report 2020,* https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2020web-final-1083463041.pdf , (21.08.2021).

International Labour Organization (ILO), *Cooperatives Today: Challenges and Opportunities*, 2013, https://www.ilo.org/actrav/media-center/pr/WCMS_213266/lang--en/index.htm, (02.05.2021).

International Labour Organization (ILO), *Co-operative Movement Engagement in Sustainable Development and the Post-2015 Process*, Geneva 2014.

International Labour Organization (ILO) ve International Cooperative Alliance (ICA), *Cooperatives and the Sustainable Development Goals- A Contribution to the Post-2015 Development Debate*, 2014 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_240640.pdf, (09.10.2018).

Isaksson, R., ve Steimle, U., "What Does GRI-Reporting Tell Us About Corporate Sustainability", *The TQM Journal*, Vol. 21, 2009, p. 168–81.

Jenkins, H., ve Yakovleva, N., "Corporate Social Responsibility in the Mining Industry: Exploring Trends in Social and Environmental Disclosure", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 14, 2006, p. 271–84.

Kanlı, İ. B., ve Kaplan, B., "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Etkin Kullanımı İçin Bir Model Önerisi: Şehir Enerji Kooperatifleri", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, 2018, s. 31-42.

Karalak, S., *Co-operative Discourse: A Multi-Level Analysis*, University of Leicester, United Kingdom 2006.

Karalar, R., "Kooperatifçilik ve Ecza Kooperatifleri", http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaciodasiyayinlari/samsun_84/23.pdf, (14.11.2018), s.21.

Kinyuira, D.K., ‘‘Influence of the Co-operative Business Model on the Sustainable Performance of Co-operative Enterprises’’ *International Journal of Co-Operative Management,* Vol.7, No. 2, 2015, p. 12-23.

Kocabaş, Y. Ö., “Türkiye'de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Cilt 08, Sayı 1-2, 2003, s. 15-24.

Kocabaş, Y. Ö., “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Kooperatiflerin Tarımsal Kalkınmadaki Rolü”, *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya 2012.

Koç, H., *Kooperatifçilik Bilgileri*, 2. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

Köker, N. E., “Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumların Dış Çevreleri Tarafından Algılanması: Ampirik Bir Araştırma”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2013, s.140-168.

Kotler, P., ve Lee, N., *Kurumsal Sosyal Sorumluluk,* Çeviren: Sibel Kaçamak, Media Cat. İstanbul 2013.

Koutsou, K., Iakovidou, O. ve Gotsina, N., "Women’s Cooperatives in Greece: An On-going Story of Battles, Successes and Problems", *Journal of Rural Cooperation,* Vol. 31, No. 1, 2003, p. 47-57.

Kozlowski, A., Searcy, C. ve Bardecki, M., “Corporate Sustainability Reporting in the Apparel Industry: An Analysis of Indicators Disclosed”, *International Journal of Productivity and Performance Management*, Vol. 64, No. 3, 2015, p. 377-397.

KPMG, *The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017*, https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2017/10/the-kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2017.html, (17.05.2020).

KPMG ve UNEP, *Carrots and Sticks–Promoting Transparency and Sustainability. An update on trends in Voluntary and Mandatory Approaches to Sustainability Reporting*, 2010, https://www. globalreporting. org/resourcelibrary/Carrots-And-Sticks-Promoting-Transparency-And-Sustainbability. pdf (18.03.2020).

Laliberté, P., "Growth and Development: Back to First Principles", In *Cooperative Growth for the 21st Century*, ICA and CICOPA, 2013, cooperative-growth-for-the-21st-century-746662734.pdf (ica.coop), (12.02.2019), p. 11–13.

Lanis, R. ve Richardson, G., "Corporate Social Responsibility and Tax Aggressiveness: A Test of Legitimacy Theory", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 26 No. 1, 2013, p. 75-100.

Lindenmayer, D. B., Margules, C. R., ve Botkin, D. B, "Indicators of Biodiversity for Ecologically Sustainable Forest Management", *Conservation biology*, Vol. 14, No. 4, 2000, p. 941-950.

Loprevite, S., Raucci, D. ve Rupo, D., "KPIs Reporting and Financial Performance in the Transition to Mandatory Disclosure: The Case of Italy", *Sustainability*, Vol. 12, 2020, p. 5195.

Marcis, J., Bortoluzzi, S. C., de Lima, E. P., ve da Costa, S. E. G., "Sustainability Performance Evaluation of Agricultural Cooperatives' Operations: A Systemic Review of the Literatüre", *Environment, Development and Sustainability*, Vol. 21, No. 3, 2019, p. 1111-1126.

Michie, J., "Promoting Corporate Diversity in the Financial Services Sector", *Policy Studies,* Vol. 32, No. 4, 2011, p. 309-323.

Mishra, A., Wilson, C. ve Williams, R., "Factors Affecting Financial Performance of New and Beginning Farmers", *Agricultural Finance Review*, Vol. 69, No. 2, 2009, p. 160-179.

Mohammed Sani, D., "Mandatory Social and Environmental Disclosure: A Performance Evaluation of Listed Nigerian Oil and Gas Companies Pre- and Post-Mandatory Disclosure Requirements", *Journal of Finance and Accounting*, Vol. 6, No. 2, 2018, p. 56-68.

Moufty, S. S., *Sustainability Practices and their Effect on Performance in the Banking Sector-A Stakeholder Approach*, (Doctoral dissertation, Brunel University), London 2014.

Mülayim, Z.G., *Kooperatifçilik*, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Nilsson, J., ''The Nature of Cooperative Values and Principles: Transaction Cost Theoretical Explanations'', *Annals of Public and Cooperative Economics,* Vol. 67, No. 4, 1996, p.633-653.

Nobanee, H. ve Ellili, N., "Corporate Sustainability Disclosure in Annual Reports: Evidence from UAE Banks: Islamic Versus Conventional", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Vol. 55, 2016, p. 1336-1341.

Novkovic, S., "Humanism, Participation and Co-Operative Governance", *Co-op Fortnight, UK Society for Co-operative Studies*, 2020.

Novkovic, S. ve Nembhard, J.G., "Beyond the Economy: The Social Impact of Cooperatives", *The Cooperative Business Journal*, 2017, p. 12-23.

OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD Publishing, 2011, http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf, (11.06.2020).

Oettel, J. ve Lapin, K., "Linking Forest Management and Biodiversity Indicators to Strengthen Sustainable Forest Management in Europe", Ecological Indicators, Vol. 122, 2021, 107275.

Ortmann, G. F. ve King, R. P., "Agricultural Cooperatives I: History, Theory and Problems", *Agrekon*, Vol. 46, No. 1, 2007, p. 40-68.

Öksüz, E., "Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında Türkiye'de Köy Kalkınma Kooperatifleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt 1, 1982, s.329-358.

Örki, A., "Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi", *Optimum: Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2016.

Özalp, İ., Tonus, H.Z. ve Sarıkaya, M., "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamaları Üzerine Bir Araştırma", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2008, s. 69-84.

Özçelik, A., "Türkiye'de Şeker Pancarı Üretim Maliyeti-Fiyat İlişkisinin Analizi", *Kooperatifçilik Üç Aylık Kooperatif İncelemeler Dergisi*, Sayı 105, 1994, s.27-45.

Özdemir, G., "Women's Cooperatives in Turkey", *Procedia - Social and Behavioural Sciences,* Vol. 81, 2013, p. 300–305.

Özdemir, G., *Kooperatifçilik*, Nobel Yayın, 1. Baskı, Ankara 2016.

Özdemir, S., Ersöz, H. ve Sarıoğlu, H., "Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve KOBİ'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri", *Journal of Social Policy Conferences*, Cilt 53, Sayı 1, 2007, s. 173-230.

Papoutsi, A., *An Exploration of the Disclosure of Practices for Environmental and Social Sustainability in Sustainability Reports* (Unpublished Doctoral Thesis, City, University of London), 2018.

Pérez-López, D., Moreno-Romero, A., ve Barkemeyer, R., "Exploring the Relationship Between Sustainability Reporting and Sustainability Management Practices", *Business Strategy and the Environment*, Vol. 24, No. 8, 2015, p. 720-734.

Polat, H., *Yarının İşletmesi Kooperatif,* Orkide Matbaası, Ankara 2017.

Post, E., Preston, E. ve Sachs, S., "Managing the Extended Enterprise: The New Stakeholder View", *California Management Review*, Vol. 45, No. 1, 2002, p. 6-28.

Pullman, M. E., Maloni, M. J., ve Carter, C. R., "Food for Thought: Social Versus Environmental Sustainability Practices and Performance Outcomes", *Journal of Supply Chain Management*, Vol. 45, No. 4, 2009, p. 38-54.

Putnam, R. D., "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", In *Culture and Politics,* Palgrave Macmillan, New York 2000, p. 223-234.

Ramsar, P., *The Ramsar Convention Manual: a guide to the Convention on Wetlands* (Ramsar, Iran, 1971), 6th ed. Ramsar Convention Secretariat, Gland, Switzerland 2013.

Rehber, E., *Kooperatifçilik*, Ekin Yayınevi, Bursa 2011.

Ridley-Duff, R., ve Wren, D., "Social Enterprise, Sustainable Development and the FairShares Model", *Japanese Journal of Human Welfare Studies*, Vol. 11, No. 1, 2018, p. 23-42.

Rogers, K. ve Hudson, B., "The Triple Bottom Line: The Synergies of Transformative Perceptions and Practices for Sustainability" *OD practitioner* Vol. 43, No. 4, 2011, p. 3-9.

Rupley, K. H., Brown, D. ve Marshall, R. S., "Governance, Media and the Quality of Environmental Disclosure", *Journal of Accounting and Public Policy,* Vol. 31, No. 6, 2012, p. 610-640.

Sadowski, B.M., "Consumer Cooperatives as an Alternative Form of Governance: The Case of the Broadband Industry", *Economic Systems*, Vol. 41, 2017, p. 86–97.

Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B. ve Meral, Y., "Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde; Ortak–Kooperatif İlişkileri", *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2013, s. 21-33.

Şahin, Z., *Türkiye'de GRI Kapsamında Sürdürülebilirlik Raporları ve Kobi'lere Yönelik Raporlama Önerisi*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Trabzon 2017.

Şahin, Z. ve Cankaya, F., "Türkiye'de GRI Rehberine Göre Hazırlanan Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt 20, Sayı 4, 2018, s. 860-879.

Saran, M., Coşkun, G., Zorel İnal, F. ve Aksoy, Z., "Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Yaşar University,* Cilt 22, Sayı 6, 2011, s. 3732-3747.

Schreuer, A. ve Weismeier-Sammer, D., *Energy Cooperatives and Local Ownership in The Field of Renewable Energy Technologies: A Literature Review*, Research Reports / RICC, 4. WU Vienna University of Economics and Business, Vienna 2010.

Schwettmann, J., "The Role of Cooperatives in Achieving The Sustainable Development Goals–The Economic Dimension", In *A Contribution to the UN DESA Expert Group Meeting and Workshop on Cooperatives the Role of Cooperatives in Sustainable Development for All: Contributions, Challenges and Strategies*, 2014, p. 8-10.

Seguí-Mas, E., Bollas Araya, H. M. ve Asensi Peiró, P., "Why Do Cooperatives Assure Their CSR Reports? An Analysis of the Motivations and Benefits in a Big Retail Cooperative", *CIRIEC-España, revista de economía pública, social y cooperative*, Vol 87, 2016, p. 39–68.

Semerci, A., "Türkiye'de Çiftçi Örgütleri: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği", *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,* Cilt 12, Sayı 1, 2015, s. 65-73.

Serinikli, N., *Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler*, (Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Tekirdağ 2009.

Serinikli, N., ‘‘Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri’’, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2017, s. 680-689.

Sert, N. Y., *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İlişkisinin Araştırılması: Türkiye'de Özel Sektör, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Aktivizm İlintisi,* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Doktora Tezi), İstanbul 2012.

Shaw, L., *Overview of Corporate Governance Issues for Co-operatives*, The Co-operative College, Manchester, UK 2006.

Signitzer, B. ve Prexl, A., "Corporate Sustainability Communications: Aspects of Theory and Professionalization", *Journal of Public Relations Research*, 2008, p. 1-19.

Simmons, R., Yuill, B., ve Booth, J., "Governing Resilient Co-operatives: Agricultural Co-operation in Scotland", in *Co-operative Governance Fit to Build Resilience in the Face of Complexity*, International Co-operative Alliance, Brussels 2015, p.35-48.

Simnett, R., Vanstraelen, A. ve Chua, W. F., "Assurance on Sustainability Reports: An International Comparison", *The accounting review*, Vol. 8, No. 3, 2009, p. 937-967.

Slaper, T. F. ve Hall, T. J., "The Triple Bottom Line: What Is It and How Does It Work", *Indiana Business Review*, Vol. 86, No. 1, 2011, p. 4-8.

Slocum, S. L., "The Viable, Equitable and Bearable in Tanzania", *Tourism Management Perspectives*, Vol. 16, 2015, p. 92-99.

Sodhi, M. S., "Conceptualizing Social Responsibility in Operations Via Stakeholder Resource-Based View", *Production and Operations Management*, Vol. 24, No.9, 2015, p. 1375-1389.

Steinhöfel, E., Galeitzke, M., Kohl, H. ve Orth, R., "Sustainability Reporting in German Manufacturing SMEs", *Procedia Manufacturing*, Vol. 33, 2019, p. 610-617.

Stocki, R. ve Hough, P., "CoopIndex: Human Dignity as the Essence of Cooperative Values and Principle", *Journal of Co-operative Accounting and Reporting*, Vol. 4, No. 1, 2016, p. 79-104.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), *Tarımsal Örgütlenme Tablosu,* 2021, https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu, (30.11.2021).

Tekeli, İ., "Türkiye'nin Konut Tarihine Konut Sunum Biçimleri Kavramını Kullanarak Yaklaşmak", *Konut Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 2011, s. 283-297.

Tencati, A., *Corporate Social Responsibility and Firm Performance: State of the Art And Perspectives in Social, Environmental and Sustainability Performance Management,* (PhD Thesis, De Montfort University), Leicester 2015.

Tokgöz, N. ve Önce, S., "Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2009, s. 249-275.

Turley-McIntyre, B., Marchl, A., ve Stasuik, B., "Sustainability Reporting in Canada's Financial Institutions", *Journal of Co-operative Accounting and Reporting*, Vol. 4, No. 1, 2016, p. 35-58.

Tüm K., "Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Muhasebeye Yansımaları: Sürdürülebilirlik Muhasebesi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2014.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), http://www.tim.org.tr/tr/basin-odasi-gundem-tim-ilk-1000-ihracatci-firmayi-acikladi.html (24.10.2018).

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, "Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri 2017 Yilsonu Faaliyet Raporu", *Muhasebe ve Finansman Daire Başkanliği Bütçe ve Raporlama Müdürlüğü*, 2017, http://www.tarimkredi.org.tr/files/faaliyetRaporlari/2017YiliFaaliyet.pdf (21.02.2019).

UK Co-operative Council, *The Co-operative Opportunity*, UK Co-operative Council, Manchester 1994.

Ünal, V., Güçlüsoy, H. ve Franquesa, R., "A Comparative Study of Success and Failure of Fishery Cooperatives in the Aegean, Turkey", *Journal of Applied Ichthyology*, Vol. 25, No. 4, 2009, p. 394-400.

Ünal, V. ve Yercan, M., "Türkiye'de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi", *Su Ürünleri Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, 2006, s. 221-227.

United Nations (UN), *Report of the United Nations Conference on Sustainable Development*, United Nations Rio de Janeiro, Brazil 2012, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.216/16&Lang=E,(27.02.2019).

United Nations (UN), *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, United Nations Publication, Stockholm 1972, https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment (17.01.2019).

United Nations (UN), *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,* 1987, http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf (31.07. 2018).

United Nations (UN), *United Nations Conference on Environment and Development – Agenda 21*, United Nations Sustainable Development, Rio de Janerio, Brazil 1992, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf, (21.01.2019).

United Nations (UN), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations General Assembly, 2015, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E, (15.03.2019).

United Nations Development Programme (UNDP), *UNDP Support to the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Developmen*t, United Nations Development Programme, 2016, https://www.undp.org/content/dam/undp/library/SDGs/SDG%20Implementation%20and%20UNDP_Policy_and_Programme_Brief.pdf, (27.02.2019).

Wanyama, F.O., *Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A Contribution to the Post-2015 Development Debate*, ILO, Geneva 2014.

Wiersum, K.F., "200 Years of Sustainability in Forestry: Lessons from History", *Environmental Management*, Vol. 19, No. 3, 1995, p. 321-329.

Williams, R.C., *The Cooperative Movement Globalization from Below*, Ashgate Publishing Limited, England, 2007.

Wilson, M., "Corporate Sustainability: What Is It and Where Does It Come From", *Ivey Business Journal*, Vol. 67, No. 6, 2003, p. 1-5.

Yadav, S. S. K., Abidi, N. ve Bandyopadhayay, A., "Development of the Environmental Sustainability Indicator Profile for ITeS Industry", *Procedia Computer Science*, Vol. 122, 2017, p. 423–30.

Yakar Pritchard, G. ve Çalıyurt, K.T., "Sustainability Reporting in Cooperatives", *Risks*, Vol. 9, No. 6, 2021, p. 1-15.

Yalin, L., Erli, D., Yiwei, G., Xiaohua, S. ve Xiaoyan, L. "Government-led Sustainability Reporting by China's HEIs", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 230, 2019, p. 445-459.

Yaylı, H. ve Avan, S., "Türkiye'de Konut Politikalarının Konut Kooperatifçiliği Üzerine Etkileri ve Konut Kooperatiflerinin Konut Üretimindeki Rolü Üzerine Bir İnceleme", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, Cilt 52, Sayı 4, 2017, s.358-385.

Yıldız, O., Rommel, J., Debor, S., Holstenkamp, L., Mey, F., Muller, J.R., Radtke, J. ve Rognli, J., "Renewable Energy Cooperatives as Gatekeepers or Facilitators? Recent Developments in Germany and A Multidisciplinary Research Agenda", *Energy Research & Social Science*, Vol. 6, 2015, p. 59–73.

Yılmaz, M., ''Kalkınmanın Bir Gereği Olarak Kadın Kooperatifleri'', *Karınca,* Cilt 8, Sayı 977, 2018, s. 4-8.

Zorlu, K., Merdan, E. ve Ege, Ö., ‘‘Ahilik Kültürünün Günümüz İşletmelerinde Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma: Gümüşhane Örneği’’, *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Cil 4, Sayı 3, 2012, s. 73-94.

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf, (31.05.2018).

https://www.rbinternational.com/eBusiness/01_template1/829189266947841370-829188968716049154_829601505693631049_1248465761599933003-1248465761599933003-NA-2-EN.html, (28.09.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf, (04.12.2018).

https://www.unpri.org/pri/about-the-pri/322.article , (10.06.2020).

https://www.globalcompactturkiye.org/10-ilke/ , (04.06.2020).

https://www.globalcompactturkiye.org/sirketler-icin-ilerleme-bildirimi-raporu/, (04.06.2020).

http://tarim.kalkinma.gov.tr/tarim/, (12.10.2018).

http://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce, (18.10.2018).

http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/tr/hakkimizda/tarihcemiz.html, (22.10.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-1.htm, (24.10.2018).

https://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birlikleri/tarim-satis-kooperatifleri-ve-birliklerinin-tarihcesi, (25.10.2018).

https://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/istatistiki-veriler/turkiye-geneli-kooperatif-ve-birlik-sayilari, (30.10.2018).

http://www.turkkonut.com.tr/kurulus.html, (05.11.2018).

http://www.turkkent.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=61, (05.11.2018).

http://www.teskomb.org.tr/index.asp?p=40, (08.11.2018).

http://www.tekb.org.tr/biz-kimiz, (14.11.2018).

http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf, (22.01.2019).

http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals.html, (12.02.2019).

https://sustainabledevelopment.un.org/rio20, (22.01.2019).

http://www.environment.gov.au/about-us/international/rio-20, (22.01.2019).

https://sdgcompass.org/, (18.02.2019).

https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx, (04.06.2020).

https://www.unpri.org/pri/about-the-pri/322.article, (10.06.2020).

https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html, (12.06.2020).

https://www.accountability.org/wpcontent/uploads/2016/10/AA1000APSenglish.pdf, (01.07.2020).

https://csb.gov.tr/, (26.11.2021).

https://ticaret.gov.tr, (26.11.2021).

https://www.tarimorman.gov.tr, (26.11.2021).

EKLER

EK 1: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları



EK 2: GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzlarında Yer Alan Özel Standartlar Bildirimler

G4 -DMA: Yönetim Yaklaşımı Hakkında Bildirimler

Kategori: Ekonomik

Unsur: Ekonomik Performans

EC1: Üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer

EC2: İklim değişikliğinin kuruluşun faaliyetine finansal etkileri ve iklim değişikliği kaynaklı diğer risk ve fırsatlar

EC3: Kuruluşun belirlenmiş tazminat planı yükümlülüklerinin kapsamı

EC4: Devletten alınan mali yardım

Unsur: Piyasa Varlığı

EC5: Belirgin operasyon yerlerinde cinsiyet bazında standart başlangıç seviyesi ücretlerinin yerel asgari ücrete göre oranı

EC6: Belirgin operasyon yerlerinde üst yönetimin yerel toplumdan istihdam edilme oranı

Unsur: Dolaylı Ekonomik Etkiler

EC7: Altyapı yatırımlarının ve desteklenen hizmetlerin gelişimi ve etkisi

EC8: Etkilerin boyutu da dahil olmak üzere belirgin dolaylı ekonomik etkiler

Unsur: Satın Alma Uygulamaları

EC9: Belirgin operasyon yerlerinde yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı

Kategori: Çevresel

Unsur: Malzemeler

EN1: Ağırlık veya hacim bakımından kullanılan malzemeler

EN2: Girdi olarak kullanılan geri dönüştürülmüş malzemelerin yüzdesi

Unsur: Enerji

EN3: Kuruluş içindeki enerji tüketimi

EN4: Kuruluş dışındaki enerji tüketimi

EN5: Enerji yoğunluğu

EN6: Enerji tüketiminin azaltılması

EN7: Ürün ve hizmetlerin enerji ihtiyaçlarında azaltım

Unsur: Su

EN8: Kaynak bazında toplam su çekimi

EN9: Su çekiminden belirgin ölçüde etkilenen su kaynakları

EN10: Geri dönüştürülen ve yeniden kullanılan suyun yüzdesi ve toplam hacmi

Unsur: Biyolojik Çeşitlilik

EN11: Koruma altındaki bölgelerde ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlarda sahip olunan, kiralanan, yönetilen veya bu bölgelere komşu olan faaliyet sahaları

EN12: Faaliyetlerin, ürünlerin ve hizmetlerin koruma altındaki bölgeler ve koruma altındaki bölgeler dışında biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlar üzerindeki belirgin etkilerinin tanımlanması

EN13: Koruma altındaki veya eski haline getirilen habitatlar

EN14: Habitatları faaliyetlerden etkilenen alanlarda bulunan IUCN kırmızı liste türlerinin ve ulusal koruma listesi türlerinin soy tükenmesi risk seviyesine göre toplam sayısı

Unsur: Emisyonlar

EN15: Doğrudan sera gazı (GHG) emisyonları (kapsam 1)

EN16: Dolaylı enerji sera gazı (GHG) emisyonları (kapsam 2)

EN17: Diğer dolaylı sera gazı (GHG) emisyonları (kapsam 3)

EN18: Sera gazı (GHG) emisyon yoğunluğu

EN19: Sera gazı (GHG) emisyonlarının azaltılması

EN20: Ozon tabakasını incelten madde (ODS) emisyonları

EN21: NO_X, SO_X ve diğer belirgin hava emisyonları

Unsur: Atık Sular ve Atıklar

EN22: Kalite ve varış yeri bakımından toplam su tahliyesi

EN23: Tür ve bertaraf yöntemine göre toplam atık ağırlığı

EN24: Önemli ölçekte sızıntı ve döküntülerin toplam sayısı ve hacmi

EN25: Basel sözleşmesi EK I, II, III ve VIII kapsamında tehlikeli kabul edilen nakil, ithal, ihraç veya ıslah edilmiş atıkların ağırlığı ve uluslararası sevk edilmiş atıkların yüzdesi

EN26: Kuruluşun su tahliyelerinden ve akışından belirgin ölçüde etkilenen su kütlelerinin ve ilgili habitatların kimliği, boyutu, korunma durumu ve biyolojik çeşitlilik değeri

Unsur: Ürün ve Hizmetler

EN27: Ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin hafifletilme boyutu

EN28: Geri toplanan satılmış ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin kategoriye göre yüzdeleri

Unsur: Uyum

EN29: Çevre kanunu ve düzenlemelerine uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı

Unsur: Nakliye

EN30: Ürünlerin ve kuruluşun faaliyetlerine ilişkin diğer mal ve malzemelerin nakliyesinin ve kuruluşun işgücü üyelerinin taşınmasının belirgin çevresel etkileri

Unsur: Genel

EN31: Türe göre toplam çevre koruma harcama ve yatırımları

Unsur: Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi

EN32: Çevresel kriterlerin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi

EN33: Tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz çevresel etkiler ve alınan önlemler

Unsur: Çevresel Şikayet Mekanizmaları

EN34: Çevresel etkilerle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Kategori: Sosyal

Alt Kategori: İşgücü Uygulamaları Ve İnsana Yaraşır İş

Unsur: İstihdam

LA1: Yaş grubu, cinsiyet ve bölgeye göre işe yeni alınan çalışanların ve çalışan devrinin toplam sayısı ve oranı

LA2: Belirgin operasyon yerlerine göre geçici veya yarı zamanlı çalışanlara sağlanmayan ve

tam zamanlı çalışanlara sağlanan yan haklar

LA3: Cinsiyete göre doğum izninden sonra işe dönme ve işte kalma oranları

Unsur: İşgücü/Yönetim İlişkileri

LA4: Bunların toplu iş sözleşmelerinde belirtilmiş olup olmadıkları da dahil olmak üzere faaliyet değişiklikleriyle ilgili asgari ihbar süreleri

Unsur: İş Sağlığı ve Güvenliği

LA5: Toplam işgücünün iş sağlığı ve güvenliği programlarının takibine yardımcı olan ve bu konuda görüş bildiren resmi müşterek yönetim–işçi sağlık ve güvenlik komitelerinde temsil edilen yüzdesi

LA6: Bölge ve cinsiyete göre yaralanma türü ve kaza sıklık oranları, meslek hastalıkları, kayıp gün ve devamsızlık ve işle bağlantılı toplam ölüm vakası sayısı

LA7: İş kazası oranı veya meslek hastalığı riski yüksek olan çalışanlar

LA8: Sendikalarla yapılan resmi sözleşmeler kapsamındaki sağlık ve güvenliğe ilişkin konu başlıkları

Unsur: Eğitim ve Öğretim

LA9: Cinsiyete ve çalışan kategorisine göre çalışan başına ayrılan yıllık ortalama eğitim saati

LA10: Çalışanların kesintisiz istihdam edilebilirliğini destekleyen ve kariyer bitimlerini yönetebilmelerine yardımcı olan yetenek yönetimi ve yaşam boyu öğrenim programları

LA11: Cinsiyete ve çalışan kategorisine göre düzenli performans ve kariyer gelişim değerlendirmelerinden geçen çalışan yüzdesi

Unsur: Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği

LA12: Yönetişim organlarının bileşimi ve çalışanların cinsiyete, yaş grubuna, azınlık grubu üyeliğine ve başka çeşitlilik göstergelerine göre tanımlanan çalışan kategorilerine göre dağılımı

Unsur: Kadın ve Erkekler için Eşit Ücret

LA13: Çalışan kategorisine, belirgin operasyon yerlerine göre kadınlar ve erkekler arasındaki taban maaş ve ücret oranı

Unsur: Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi

LA14: İşgücü uygulamaları kriterlerinin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi

LA15: Tedarik zincirindeki işgücü uygulamalarıyla ilgili belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler

Unsur: İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları

LA16: İşgücü uygulamalarıyla ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş,

yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Alt Kategori: İnsan Hakları

Unsur: Yatırım

HR1: İnsan hakları maddeleri içeren veya insan hakları taramasından geçmiş belirgin yatırım sözleşme veya kontratlarının toplam sayısı ve yüzdesi

HR2: Faaliyetlerle ilgili insan hakları unsurlarına ilişkin insan hakları politika veya prosedürleri üzerine verilen çalışan eğitimlerinin toplam saati ve eğitim görmüş çalışanların yüzdesi

Unsur: Ayrımcılığın Önlenmesi

HR3: Ayrımcılık vakalarının ve alınan düzeltici önlemlerin toplam sayısı

Unsur: Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı

HR4: Örgütlenme ve toplu sözleşme hakkının ihlal edilmiş olabileceği veya belirgin risk altında olabileceği belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve bu hakların desteklenmesi için alınan önlemler

Unsur: Çocuk İşçiler

HR5: Çocuk işçiler bakımından belirgin risk taşıdığı belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve çocuk işçiliğinin etkili bir biçimde ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için alınan tedbirler

Unsur: Zorla veya Cebren Çalıştırma

HR6: Zorla veya cebren çalıştırma vakaları bakımından belirgin risk teşkil ettiği belirlenen faaliyetler ve tedarikçiler ve her tür zorla veya cebren çalıştırmanın ortadan kaldırılmasına katkı sağlama yönünde alınan önlemler

Unsur: Güvenlik Uygulamaları

HR7: Kuruluşun faaliyetlerle ilgili insan hakları politikaları veya prosedürleri konusunda eğitim görmüş güvenlik personelinin yüzdesi

Unsur: Yerli Halkların Hakları

HR8: Yerli halkların haklarıyla ilgili ihlal vakalarının toplam sayısı ve alınan önlemler

Unsur: Değerlendirme

HR9: İnsan hakları incelemelerine ve etki değerlendirmelerine tabi olmuş faaliyetlerin toplam sayısı ve yüzdesi

Unsur: Tedarikçilerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi

HR10: İnsan hakları kriterlerinin kullanılmasıyla taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi

HR11: Tedarik zincirindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkileri ve gerçekleştirilen eylemler

Unsur: İnsan Hakları Şikayet Mekanizmaları

HR12: İnsan hakları etkileriyle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Alt Kategori: Toplum

Unsur: Yerel Toplumlar

SO1: Yerel toplum katılımı, etki değerlendirmeleri ve gelişim programlarının uygulandığı operasyonların yüzdesi

SO2: Yerel toplumlar üzerinde belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkileri olan operasyonlar

Unsur: Yolsuzlukla Mücadele

SO3: Yolsuzlukla ilgili riskler bakımından değerlendirilmiş faaliyetlerin toplam sayısı ve yüzdesi ve tespit edilen belirgin riskler

SO4: Yolsuzlukla mücadele politika ve prosedürleri ile ilgili iletişim ve eğitim

SO5: Teyit edilmiş yolsuzluk vakaları ve alınan önlemler

Unsur: Kamu Politikası

SO6: Ülkeye ve alıcıya/lehtara göre siyasi desteklerin toplam değeri

Unsur: Rekabete Aykırı Davranış

SO7: Rekabete aykırı davranışlara, tröstleşme ve tekelcilik faaliyetlerine ilişkin davaların toplam sayısı ve bunların sonuçları

Unsur: Uyum

SO8: Kanun ve yönetmeliklere uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı

Unsur: Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi

SO9: Toplum üzerindeki etkilerine ilişkin kriterler kullanılarak taranan yeni tedarikçilerin yüzdesi

SO10: Tedarik zincirinde toplum üzerindeki belirgin ölçekte mevcut ve olası olumsuz etkiler ve alınan önlemler

Unsur: Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları

SO11: Toplum üzerindeki etkilerle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı

Alt Kategori: Ürün Sorumluluğu

Unsur: Müşteri Sağlık ve Güvenliği

PR1: Sağlık ve güvenlik etkilerinin iyileştirme amacıyla değerlendirildiği belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi

PR2: Ürünlerin ve hizmetlerin kullanım süreleri sırasındaki sağlık ve güvenlik etkileriyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne toplam sayısı

Unsur: Ürün ve Hizmet Etiketlemesi

PR3: Kuruluşun ürün ve hizmet bilgileri ve etiketleme prosedürlerince zorunlu tutulan ürün ve hizmet bilgileri türü ve bu bilgi gereklerine tabi belirgin ürün ve hizmet kategorilerinin yüzdesi

PR4: Ürün ve hizmet bilgileri ve etiketlemeyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı

PR5: Müşteri memnuniyetini ölçen araştırmaların sonuçları

Unsur: Pazarlama İletişimi

PR6: Yasaklı veya tartışmalı ürünlerin satışı

PR7: Reklam, tanıtım ve sponsorluk da dahil olmak üzere pazarlama iletişimiyle ilgili yönetmeliklere ve gönüllü kurallara uyumsuzluk vakalarının sonuç türüne göre toplam sayısı

Unsur: Müşteri Gizliliği

PR8: Müşteri gizliliğinin ihlali ve müşteri verilerinin kaybı ile ilgili doğrulanmış şikayetlerin toplam sayısı

Unsur: Uyum

PR9: Ürün ve hizmetlerin tedariki ve kullanımı ile ilgili kanun ve yönetmeliklere uyumsuzluktan kaynaklanan önemli para cezalarının parasal değeri

EK 3: Sürdürülebilirlik Raporları İncelenen Kooperatifler Listesi

Kooperatif	**Ülke**
Agrifirm	Hollanda
Alecta	İsveç
ANWB	Hollanda
AWDC-Antwerp World Diamond Centre	Belçika
Caja Laboral	İspanya
CAJA RURAL DE SORIA	İspanya
Cajamar Caja Rural	İspanya
Carozzi	Şili

CAVES DE RAUZAN	Fransa
CONFEDERACIÓ DE COOPERATIVES DE CATALUNYA	İspanya
Consorzio Integra	İtalya
Consum	İspanya
COOP Norge	Norveç
Cooperativa Sociale IL GERMOGLIO Soc. Coop. Onlus	İtalya
Desjardins	Kanada
DZ Bank	Almanya
EDEKA Minden-Hannover	Almanya
Eduvic	İspanya
Fenaco	İsviçre
Fondaction CSN	Kanada
Greenpeace Energy Eg	Almanya
Grupo Cooperativo Cajamar	İspanya
Grupo Sorolla Eduación	İspanya
Gruppo Mezzacorona	İtalya
Hospital de Barcelona-SCIAS	İspanya
KLP	Norveç
KPMG Germany	Almanya
La Fageda, SCCL	İspanya
Lantmännen	İsveç
METSÄ GROUP - Metsaliitto	Finlandiya
Migros	İsviçre
Münchener Hypothekenbank eG	Almanya
Nordiconad	İtalya
OP	Finlandiya
Rabobank	Hollanda
Raiffeisen Schweiz	İsviçre
Riksbyggen	İsveç
RZB Raiffeisen Zentralbank	Avusturya
S Group	Finlandiya
Seoul Milk	Güney Kore
SFL SOC COOP	İtalya

SIX Management AG	İsviçre
Södra Skogsägarna	İsveç
The Co-operative Group	Birleşik Krallık
The Co-operators	Kanada
The Davey Tree Expert Company	ABD
Vancity	Kanada
VBDO	Hollanda
VBT – Verbond van Belgische Tuinbouwcoöperaties	Belçika
Ad Plastik Group	Hırvatistan
AJMER CLUSTER	Hindistan
ALEXBANK	Mısır
Asociación de Cooperativas Argentinas	Arjantin
Asocolflores	Kolombiya
BJMTR	Çin
BMCE Bank	Fas
BMCE Bank	Fas
CACPECO	Ekvador
CHEMFAB ALKALIS LIMITED	Hindistan
Comfamiliar Huila	Kolombiya
Coosalud EPS	Kolombiya
Engro Polymer & Chemical Limited	Pakistan
First Financial Holding (FFHC)	Tayvan
FRASER & NEAVE HOLDINGS BHD	Malezya
Grupo Marfrig	Brezilya
Hoang Quan Consulting – Trading – Service Real Estate Corporation	Vietnam
Iirsa Sur Concesión Vial	Peru
Koperasi Ancol Sayang Lingkungan (KASL)	Endonezya
Landsea Group	Çin
Malaysia Airports	Malezya
Punjab Cluster	Hindistan
SanCor Cooperativas Unidas Limitada	Arjantin
Sancor Salud	Arjantin
Sicredi	Brezilya

Unimed Belo Horizonte	Brezilya
Unimed Circuito das Águas	Brezilya
Unimed Cuiabá	Brezilya
Unimed de Cascavel-Cooperativa de Trabalho Médico	Brezilya
Unimed do Estado de Santa Catarina	Brezilya
Unimed Federação Rio	Brezilya
UNIMED GOIÂNIA	Brezilya
Unimed Limeira	Brezilya
Unimed Regional Baixa Mogiana	Brezilya
Unimed Sorocaba	Brezilya
Unimed Sul Mineira	Brezilya
Unimed Sul Mineira	Brezilya
Unimed Vales do Taquari e Rio Pardo (Unimed VTRP)	Brezilya